RIV GJERDENE!

Skeiv Ungdom
Restart

Et normkritisk metodemateriale i antidiskriminerende arbeid

FORORD

Retten til å leve i tråd med sine egne ønsker og idealer er ekstremt viktig. Selv om det norske samfunnet på mange områder har blitt åpnere og mer tolerant, så vet vi at det å bryte normer og bli stemplet som annerledes fortsetter å vanskeliggjøre folks hverdag. Vi ønsker å sette normene som opprettholder diskriminering og forskjellsbehandling i sentrum av vår oppmerksomhet, for å bekjempe diskriminering. Minoritetene skal ikke be om aksept fra majoriteten, men tvert i mot kunne kritisere de normene som opprettholder undertrykkelse.

Hovedpoenget med dette metodematerialet er å forklare hvordan de av oss som til enhver tid bryter med samfunnets normer behandles og tolkes annerledes enn majoriteten, og blir forstått på en annen måte. Et eksempel er en norsk, muslimsk kvinne som kom ut som lesbisk til sine foreldre. Hennes mor var i begynnelsen litt skeptisk og hennes venner satte dette i sammenheng med at det måtte være fordi de var muslimske. Foreldrene til hennes lyshudede kjæreste hadde også samme reaksjon i begynnelsen, men dette ble ikke tolket negativt. Mange var tvert i mot av den oppfatning at det er å forvente at foreldre trenger tid til å "venne seg til" ny informasjon. Dette viser hvordan reaksjoner og handlinger til grupper som bryter normer og annerledesgjøres blir tolket i lys av stereotype oppfatninger, mens majoriteten blir unnskyldt. Målet er å gi deg som leser verktøy til å plukke fra hverandre disse antagelsene som gjennomsyrer samfunnet, og vise hvordan de er sosialt skapt.

Normkritikk som antidiskrimineringsverktøy har ikke oppstått i et vakuum, men bygger på en lang idéhistorie og ikke minst på mange menneskers erfaringer med diskriminering og hvordan en kan bekjempe dette. Vi som har forfattet dette metodematerialet står i gjeld til disse menneskene, både akademikere og aktivister. Dette er ingen akademisk avhandling, men en bok som er ment for antidiskrimineringsarbeid i praksis. Noen av øvelsene i denne boken er hentet fra Redd Barna Sverige og RFSL Ungdom, som er Skeiv Ungdoms svenske søskenorganisasjon.

Skeiv Ungdom har i flere år anvendt normkritikk i sitt antidiskrimineringsarbeid, og denne boken er et resultat av disse erfaringene. Dette er altså vår forståelse av normkritikk, mens du er eksperten på hvordan disse perspektivene og metodene kan anvendes i din hverdag eller i din organisasjon. Selv om denne boken har hovedfokus på normer knyttet til kjønn og seksualitet, er det vår overbevisning at dette kan være en tilnærming som vil være fruktbar i andre former for antidiskrimineringsarbeid. Vårt ønske er at flest mulig skal kunne leve livet i tråd med sine egne ønsker og idealer, og uten å møte hindringer eller måtte gå omveier av den grunn. Selv om normer kan virke naturlige og fastlåste, så er de alltid i endring, og du kan selv bidra til å motvirke undertrykkende strukturer. Normer er som gjerder, de er skapt av mennesker og kan derfor rives ned hvis det blir for trangt å leve innenfor grensene som blir laget.

SLIK BRUKER DU METODEMATERIALET

Dette metodematerialet består av en blanding av teori, personlige historier og øvelser som har til hensikt å rette oppmerksomheten mot hvordan normer gir enkelte privilegier, mens andre blir diskriminert. Hvert kapittel tar opp et eget tema; identitet, makt, kjønn, seksualitet og religion. Før du hiver deg over de andre kapittlene, så anbefaler vi imidlertid at du leser kapittel 1. Her gis en grundig innføring i normkritisk pedagogikk og interseksjonalitet. Hele metodematerialet baserer seg på disse to perspektivene, og det er viktig å ha dette i bunn når du skal lede øvelser.

Enkelte steder vil du støte på karakteren Kim. Kim er en fiktiv karakter som vi har laget for å eksemplifisere hvordan normene i samfunnet kan lede til diskriminering av de av oss som bryter med de. Kims far er fra Etiopia og moren er fra Norge. Kim identifiserer seg som noe annet enn kvinne og mann, og bruker derfor hen som personlig pronomen. Hen er også bifil, og har en hørselsnedsettelse. Kim bryter altså både hvithetsnormen, tokjønnsnormen, heteronormen, og funksjonalitetsnormen i det norske samfunnet. Dette gjør at hen støter på ulike former for diskriminering i veikrysset mellom disse identitetene. I tillegg til disse normbrytende identitetene, er Kim også sykepleierstudent, noe som gir hen privilegier i enkelte sammenhenger.

De teoretiske avsnittene i hvert enkelt kapittel kan benyttes for å lage et kort foredrag før du går i gang med øvelser som lar deltakerne reflektere over de samme temaene. De personlige historiene illustrerer hvordan normene i samfunnet kan lede til diskriminering, og kan brukes for å gjøre de ulike temaene lettere å forstå.

Før du setter i gang med en øvelse er det viktig at du som skal lede den har lest igjennom øvelsebeskrivelsen nøye og at du selv har reflektert rundt spørsmålene den tar opp. For at du skal kunne styre samtalen til å handle om det den egentlig dreier seg om, er det viktig at du på forhånd lager deg en plan. Tenk igjennom hvordan den kommer til å fungere i din gruppe, og om det er noen ord som du må forklare for deltakerne. Enkelte ord har vi samlet i en ordliste bakerst i heftet. Vi anbefaler deg også å teste ut øvelsen på forhånd med kolleger, venner eller familie.

Mange av øvelsene i denne boka inviterer deltakerne til å bruke sine egne erfaringer. For å sikre at dette skal være en god og berikende opplevelse, så er det viktig at du som leder av gruppa, på forhånd har skapt et trygt rom hvor deltagerne føler seg ivaretatt. Dette kan du gjøre ved å starte med å poengtere at samtalen skal foregå på en respektfull måte. Be gruppen om å bli enige om noen regler for hvordan det skal gjøres i praksis.

Dersom noen likevel snakker på en nedlatende måte om andre personer eller grupper, så har du som leder ansvaret for å bryte inn og gjøre den enkelte deltaker oppmerksom på at hens oppførsel ikke er respektfull. Husk imidlertid at din jobb er å gjøre deltakerne trygge, så vær varsom med hvordan du gir kritikk. Kanskje kan det være lurt å snakke med den det gjelder på topersonshånd.

Det er viktig at alle i gruppa får mulighet til å delta når en gjennomfører en øvelse, uavhengig av for eksempel funksjonsevne eller lese- og skriveferdigheter. Det kan være fint å tenke over hvordan du skal gi instrukser som er inkluderende. Hvis du for eksempel ønsker at deltakerne skal skrive ned ord på en lapp, så gi dem også muligheten til å tenke på disse ordene uten å måtte skrive dem ned. Press heller ikke noen til å lese høyt, skrive på tavla eller snakke høyt i plenum. Mange av øvelsene i dette heftet kommer også med forslag til hvordan du kan tilrettelegge for ulike behov. Vær kreativ og planlegg i forkant, så er det større sannsynlighet for at øvelsene kan gjennomføres på en god og trygg måte for alle.

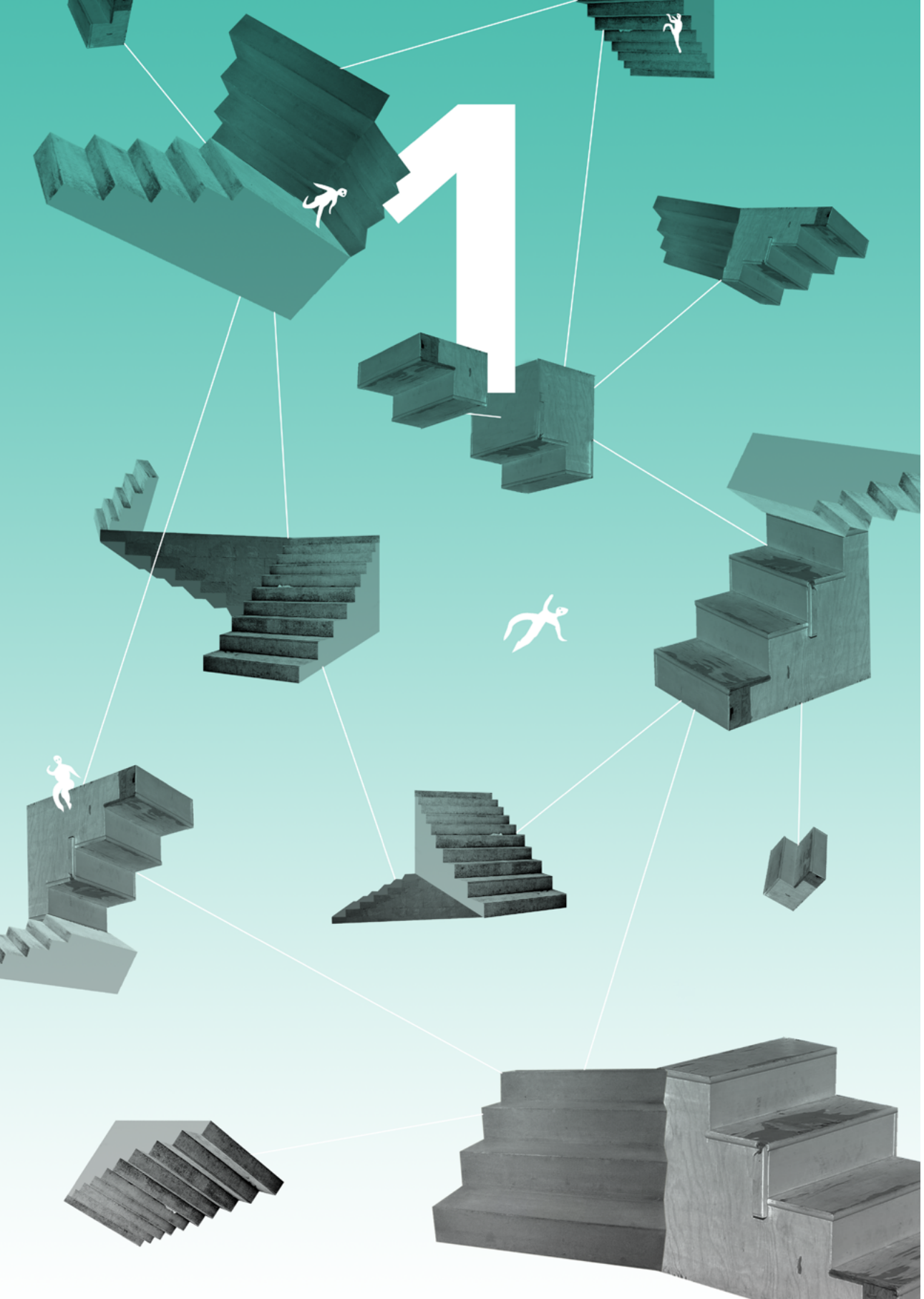

NORMKRITIKK OG INTERSEKSJONALITET

NORMKRITIKK

”Vi heterofile må være snille mot de homofile.”

Vi er vant til å tenke på toleranse som noe udelt positivt, en universiell verdi som tilrettelegger for et mer likestilt samfunn. Dette er ikke nødvendigvis tilfelle. Når en jobber mot diskriminering av marginaliserte grupper kan det være fort gjort å fokusere på at normfølgerne, altså de av oss som ofte blir betraktet som «vanlige», må tolerere de av oss som avviker fra normen. Det kan eksempelvis handle om å synliggjøre de av oss som er skeive, har nedsatt funksjonsevne, eller er religiøse minoriteter. Problemet med dette er at toleranse gir normfølgere muligheten til å ha meninger om marginaliserte grupper. Dette innebærer et makthierarki, fordi noen har makt til å tolerere, mens andre må godta å bli tolerert. Det er for eksempel sjelden at homofile bruker energi på å uttrykke hvor greit det er for dem at naboen er heterofil, mens den motsatte situasjonen er mye mer sannsynlig.

Ved å tolerere noen sier en indirekte at ”det er noe rart med deg, du er ikke som meg, men det er greit for meg”. Dette bidrar til å bygge opp under skillet mellom «oss» og «dem» heller enn å motvirke denne oppdelingen, og de av oss som anses som ”normale” har makt til å bestemme hvorvidt de av oss som anses som ”annerledes” får lov til å leve i tråd med egne normer og idealer. En risikerer dermed å videreføre eksisterende normer og maktstrukturer heller enn å bryte ned. Dette forsterkes av at det ofte er de av oss som blir marginalisert som står i sentrum når en jobber ut fra et toleranseperspektiv; fokus hviler på det som er annerledes ved de marginaliserte og på hvor vanskelig det er å skille seg ut.

En slik fremgangsmåte går også ut fra at de som skal lære om diskriminering ikke selv har erfaring med den formen

for diskriminering det er snakk om. En oppgave på skolen som tar utgangspunkt i at elevene skal lære "toleranse ovenfor bifile" gir lite mening om eleven selv er bifil. En usynliggjør dermed mangfoldet i rommet, samtidig som en glemmer at de aller fleste av oss har erfaringer av utenforskap i en eller annen form.

Samtidig er det slik at det å synes synd på de av oss som blir utsatt for diskriminering dessverre ikke stanser diskriminering. En historie om en person med synlig funksjonsnedsettelse som ikke slipper inn på et utested vil kunne vekke sympati blant venner, men medfølelse alene gjør ikke at personen slipper inn neste gang. Dersom vi ikke adresserer årsakene som fører til diskriminering, vil vi bare behandle symptomer på diskriminering uten å egentlig endre noe. At elever ikke får bruke "homo" som skjellsord i klasserommet eller at lærere har nulltoleranse for mobbing på bakgrunn av kjønnsidentitet er eksempel på symptombehandling. Symptombehandling er viktig, men det utfordrer ikke årsaken til at homo-og transfobi eksisterer.

Vi har derfor valgt en annen tilnærming. Istedet for å bare snakke om de av oss som blir marginalisert, fokuserer vi i dette heftet på hvordan normer gjør at enkelte ses som «normale» mens andre betraktes som «annerledes». Normer kan forstås som forventninger til hvordan vi skal være og oppføre oss. Ved å sette fokus på normer kan en synliggjøre og stille spørsmålstegn ved de bakenforliggende årsakene til at enkelte mennesker diskrimineres, og begynne å jobbe aktivt for å skape endring. Det er ikke de av oss som blir sett på som «annerledes» sitt ansvar å passe inn, men det er alle menneskers ansvar å jobbe for folks rett til å være seg selv. Dette perspektivet kalles normkritikk.

Et eksempel på normkritikk kan være å diskutere samfunnets forventninger til hvordan vi skal opptre som jenter og gutter, og hvordan dette begrenser våre muligheter. Når en diskuterer forventninger og ikke personer, så fremheves det at det er normene som er problematiske og ikke de av oss som bryter med de. På denne måten får alle et ansvar for å jobbe mot diskriminering, ikke bare de av oss som blir diskriminert. Ved å for eksempel utfordre normen om heteroseksualitet eller normer knyttet til kjønn, kan en skape normer som inkluderer, i stedet for normer som ekskluderer og diskriminerer.

MEN HVA MED NORMER?

Normer blir tatt for gitt

Normer er uskrevne regler og forestillinger om hva som er forventet oppførsel for personer i ulike situasjoner. Snakker vi med noen på telefon som har en dyp stemme, forventer de fleste at det er en mann vi snakker med. Og hvis en mann har giftering så tar mange for gitt at han har en kone. Normen trenger ikke å defineres, men er det vi tar utgangspunkt i. Det finnes sjefer og kvinnelige sjefer, mødre og alenemødre, mat og vegetarmat. Hvorfor legger vi til ordet "kvinnelig" når vi snakker om sjefer av hunkjønn, men sjelden sier "mannlige sjefer"? Det er fordi vi tar utgangspunkt i at sjefer er menn. På samme måte tar vi utgangspunkt i at alle mødre er sammen med en far, og at vanlig mat består av blant annet kjøtt.

Endres fra tid og sted

Noe som tas for gitt i én sammenheng er ikke norm på et annet sted til en annen tid. I vennegjengen finnes det andre normer enn hjemme hos besteforeldrene, og disse endres også over tid. For noen hundre år siden var det norm for menn å gå med rosa klær, og kvinner blå klær, men det er annerledes i dag. Normer både lages og endres av mennesker, derfor kan vi også gjøre noe med de.

Slipper å forsvare seg

De av oss som følger normene slipper å forklare og forsvare hvorfor de gjør som de gjør eller er som de er. Hvis en kvinne, som nybakt mor, går på jobb og ikke tar ut mammapermisjon, må hun sannsynligvis forklare hvorfor hun har tatt et valg om å ikke være hjemme med barnet. Samtidig er det ikke like mange fedre som må forsvare hvorfor de er på jobb selv om de er nybakte fedre. Dette er fordi disse fedrene følger normen, mens mødrene som gjør det samme bryter med hva som forventes av dem. Dette er et eksempel på et privilegieum, en fordel en får i kraft av den en er. De kan være vanskelig å oppdage, men er ofte veldig tydelig for de av oss som bryter normer.

Hvor ofte hører du for eksempel disse spørsmålene:

- Kan du fortelle hvordan heterofile egentlig har sex?
- Hvor lenge har du spist kjøtt?
- Skal du gjøre det hele livet?
- Hvorfor feirer du jul?

Usynlige hvis vi følger dem

Hvis du er en person som kan gå opp trapper, tenker du kanskje ikke på at huset med trapper er tilpasset deg. Dersom det kun finnes et herre- og dametoalett, men du likevel vet hvor du skal gå, reflekterer du kanskje ikke over at denne inndelingen gjør det vanskelig for de av oss som ikke passer inn i disse kategoriene. Når en selv er innenfor normen, blir normene usynlige, vi tar dem som en selvfølge og tenker ikke over at de kan ekskludere andre.

Merkes ofte først når de brytes

Hvis du bryter med forventningene du blir møtt med, merkes normene tydeligere.Hvis du for eksempel er en hvit homofil mann, kjenner du kanskje ikke på at det finnes en hvithetsnorm i det skeive miljøet i Norge, men blir du rasifisert er dette gjerne velkjent. Å bli rasifisert vil si å bli annerledesgjort på bakgrunn av hudfarge eller etnisitet. Hvis du stadig blir møtt med utsagn som "hva gjør du her, dette er et homoutested" eller "vi slipper ikke inn utlendinger" så blir det tydelig at å være mørk ikke inkluderes i tanken om å være skeiv.

Å bryte en norm får ofte konsekvenser

Det å bryte en norm kan medføre sanksjoner fra samfunnet. Det kan for eksempel være at du får rare blikk, at du må forsvare deg, at du ikke får mulighet å delta, at du blir ekskludert fra en gruppe eller at du blir utsatt for mobbing, diskriminering eller annen type vold. Jo sterkere normen er, desto kraftigere er reaksjonene.

Vi tilpasser oss normene uten å tenke over det

Ofte er de av oss som bryter normer også så vant til å tilpasse oss, at vi ikke lenger ser på det som diskriminering. Et eksempel på dette er hvordan mange skjønnhetsidealer er skapt i tråd med hvite trekk, og dermed virker undertrykkende mot de av oss som ikke er hvite. Mange med afro-hår bruker sterke og skadelige stoffer for å rette ut håret eller skaffer seg kostbart slett løshår (weaves). I stedet for at rasifiserte personer må føle press på å rette ut krusete hår for å gjøre det slett, bør vi rette opp i normene og idealene som gjør at slett hår oppfattes som finere enn krusete og krøllete. Fordi en er så vant til å tilpasse seg normer, tenker en kanskje ikke lenger at normene kan være undertrykkende. Nettopp derfor er det så viktig at det ikke bare er de av oss som blir utsatt for diskriminering som jobber mot dette alene, men at det er vårt felles ansvar.

Jo sterkere normene er, desto mer usynlige er de

Jo sterkere en norm er, desto mer "naturlig" virker den, selv om den er skapt av mennesker. En av de sterkeste normene som finnes i samfunnet er tokjønnsmodellen. Denne normen sier at verden består av to typer kjønn, menn og kvinner. Likevel vet vi at mange av oss fødes med kropper som ikke kan plasseres i disse kategoriene (se side 52). Tanken om at det bare finnes to kjønn er dermed menneskeskapt. Den tar utgangspunkt i at alle finner seg til rette i disse to kategoriene, og usynliggjør mangfoldet av kropper og kjønnsidentiteter.

Normen om at alle er heterofile (heteronormen) og cis-personer (cis-normen), er også blant de sterkeste i samfunnet. Skeiv Ungdom jobber derfor spesielt med normer som dreier seg om kjønn og seksualitet. For å endre de begrensende normene i samfunnet, må vi synliggjøre dem ved å snakke om dem. På denne måten ønsker Skeiv Ungdom å gjøre det lettere for folk å være seg selv, innenfor eller utenfor normene.

Normbrudd kan medføre diskriminering. For å jobbe mot diskriminering, er det viktig å synligjøre hvilke normer og forventninger vi alle bidrar til å opprettholde. En må fokusere på hvordan vi alle kan jobbe for å bli mer inkluderende, og på denne måten forebygge diskriminering.

I dette heftet vil vi sette fokus på ulike normer og hvordan de henger sammen. Blant annet vil vi se på:

Heteronormen: Forventningen om at alle mennesker er heterofile til de har uttrykt noe annet.

Cisnormen: Forventningen om at alle mennesker identifisererer seg som og utrykker seg som det kjønnet man har fått juridisk registrert etter fødsel.

Hvithetsnormen (i norsk kontekst): Forventningen om at alle nordmenn er hvite og med de samme kulturelle erfaringene.

Funksjonsnormen: Forventningen om at mennesker ikke har kroppslige eller psykiske funksjonsutfordringer.

Monogaminormen: Forventningen om at alle mennesker organiserer romantisk kjærlighet i monogamt parforhold eller ønsker å organisere kjærligheten i parforhold.

"Dyadic"normen: Forventningen om at kroppen din etter fødsel lett kan kategoriseres som en manns- eller kvinne-kropp i henhold til medisinske standarder.

Å jobbe normkritisk handler om å se hvordan normer henger sammen med ulike maktstrukturer. Poenget med mange av øvelsene i dette heftet er å synliggjøre nettopp sammenhengen mellom normer og makt, og gjøre det tydelig for deltakerne hvordan ulikhet og diskriminering fungerer. Tanken er at en er bedre rustet til å skape endring i hverdagen hvis en får øynene opp for hvordan urettferdighet videreføres gjennom normer som vi tar for gitt. Øvelsene mot slutten av boken handler spesifikt om hvordan en kan ta med seg det normkritiske perspektivet videre og skape forandring.

ØVELSE:

JEG TOLERERER DEG

Det snakkes ofte om hvor viktig det er å tolerere mennesker som er "annerledes". Men hvem er det som bestemmer hva som er annerledes, og hvordan fungerer egentlig toleranse? Hva er forskjellene mellom det å bli tolerert og det å tolerere? Er det å bli tolerert et kompliment? I disse øvelsene utforsker vi hvordan det å være normfølger også gjør at en har makt til å velge å tolerere andre menneskers utseende og livsvalg. I øvelsen skal alle deltakerne få prøve seg på å tolerere og på å bli tolerert. Bruk så erfaringene fra øvelsen som utgangspunkt for samtaler om toleranse og makt.

UTSTYR:

Whiteboard/tavle/skriveblokk
Whiteboard/penner/sprittusj

SLIK GJØR DU:

Del deltakerne inn i A og B. Be dem deretter om å sette seg sammen to og to, eller la dem gå rundt i rommet og stoppe opp når de treffer på en person. A skal nå kommentere noe som er synlig hos B uten å komme med komplimenter. A skal altså ikke kommentere at noen har fine briller, pene øyne, eller nydelig klesstil, men konstatere noen ytre detaljer. For eksempel: *"du har gul t-skjorte"*. B sier ingenting.

Deltakerne bytter så roller, B skal nå nøytralt kommentere noe ved A, og understreke at det er helt ok for deg at den andre personen har dette. For eksempel: *"For meg er det helt greit at du har gul t-skjorte, det tolererer jeg."* A skal si takk.

Be deltakerne om å bytte roller igjen. Denne gangen skal A virkelig overbevise B om at hen virkelig ikke har noe imot B, på tross av (noe ved B). For eksempel: *"Det er helt i orden at du har gul t-skjorte altså, tanta mi har faktisk også gul t-skjorte, så jeg har ingenting imot det. Selv om du har gul t-skjorte så er du jo nesten som alle andre, jeg tolerer det."*

ALTERNATIV 2: JEG TOLERERER DINE VALG

Be deltakerne sette seg ned to og to og fortelle om seg selv til den andre. A kommenterer så at man enten tolererer/aksepterer ting hos B som har med den personens livsvalg eller situasjon å gjøre. Det kan være både store og små saker, men det er viktig at det ikke er valg som B er sårbar på. Det bør helst være relativt nøytrale valg.

Eksempel: *"Jeg har ingen problem med at du trener på din fritid. Jeg aksepterer at du har en mannlig kjæreste. Jeg aksepterer at du ikke har en kjæreste. Jeg ser ingen problemer med at du går på skole. Jeg aksepterer at du ikke går på skole. Jeg aksepterer at du røyker."* Bytt videre roller.

PASS PÅ!

Øvelsen kan fremkalle sterke reaksjoner hos deltakerne. Det er derfor viktig at man gjennomfører den i sin helhet og passer på at eventuelle konflikter og følelser får komme fram i lyset.

DISKUSJON:

Dette skal gjøres uavhengig om man har gjort begge øvelsene eller bare en av dem. Avslutt med en diskusjon. Deltakerne bør sitte i sirkel mens de diskuterer.

- Hvordan var det å tolerere?
- Hvordan var det å bli tolerert?
- Hva er forskjellen på å tolerere og på å bli tolerert?
- Hva skjer i relasjonen mellom en som tolererer og en som blir tolerert?
- Hva er forskjellen på et kompliment og på å bli tolerert?
- Hva er egentlig toleranse?

Alle deltakerne bør si noe om hvordan øvelsen var og hvordan det opplevdes å tolerere og bli tolerert. Hva er bra og hva er dårlig med toleranse?

Skriv opp det man sier i plenum på en whiteboard/tavle eller lignende inn i to spalter. "Bra" og "dårlig". Hvilken av spaltene fikk flest kommentarer. Er alle enige i kommentarene som er blitt skrevet opp?

HVEM BLIR TOLERERT?

Hvilke grupper mennesker er det som tolererer og hvilke grupper blir tolerert? Nedenfor gis det eksempler på noen grupper som en kan vurdere om blir tolerert eller ikke. Skriv opp disse eksemplene og si dem så alle kan se og høre. Få deltakerne til å komme opp med flere kategorier. Diskuter hvilke grupper som det oftest snakkes om når det handler om det å tolerere. Sett ring rundt disse. Hvilke grupper kommer sjelden opp eller aldri settes sammen med disse begrepene? Sammenlign likhet og forskjeller mellom de innringede og de andre. Tenk også på grupper som tolererer og har blitt tolerert historisk. Hva er forandret og hva er uforandret?

Ord som kan vurderes om trenger å bli tolerert eller ikke:

Norsk – feminist – fattig – vestkantsnobb – muslim – jøde – homoseksuell – bergenser – tenåring – politikere – religiøs – ikke religiøs – vegetarianer – overvektig – innvandrer – brunette – journalist – bonde – mørkhudet – trygdet – direktører – blind – døv – sykepleier – heteroseksuell – fisker

KONKLUSJON:

Toleranse innebærer et makthierarki der de av oss som følger normen har makt til å velge hva som kan tåles. Det uttrykker samtidig at det er noe som ikke er helt som det skal, men at vi kan åpne litt opp for det likevel. Samtidig må de av oss som ikke følger normen ha andres tillatelse til å være seg selv. Ved å tolerere noen andre setter en opp et skarpt skille mellom seg selv og den andre, og fremhever de sidene ved den andre personen som en synes er litt rare. Dermed bygger en også opp under skillet mellom "oss" og "dem", selv om intensjonen egentlig er å bryte ned nettopp dette skillet.

INTERSEKSJONALITET

Alle mennesker har flere ulike identiteter. Dette kan være identiteter knyttet til etnisitet, kjønn, religion, sted, klasse, funksjonalitet, seksualitet, alder, for å nevne noen. Som individer opplever vi å bli vurdert på bakgrunn av alle identitetene vi innehar – ikke hver for seg, men i sammensetning. Fordi vi mennesker har sammensatte identiteter, trenger vi en forståelse av diskriminering som tar høyde for dette. Vi må se på hvordan de ulike identitetene spiller sammen og påvirker hverandre. Dette perspektivet kalles interseksjonalitet.

Interseksjonalitet er et analytisk begrep som belyser hvordan ulike former for diskriminering og privilegier fungerer i samspill. I stedet for å tenke på for eksempel rasisme, sexisme eller homofobi som separate fenomener, brukes begrepet interseksjonalitet for å beskrive hvordan ulike systemer for undertrykkelse fungerer sammen. Konseptet ble navngitt av jusprofessor Kimberlé Crenshaw i 1989. Hun ville poengtere hvordan afro-amerikanske kvinner rammes av både rasisme og sexisme, og hvordan deres erfaringer ikke finner rom i en antirasistisk bevegelse som ignorerer kjønnsspørsmål og en feministisk bevegelse som glemmer rasisme.

Vi bruker interseksjonalitet for å kunne forstå hvordan ulike sosiale kategorier påvirker våre muligheter og begrensninger. Hvilke muligheter og begrensninger gir det å være fra middelklassen sammenliknet med arbeiderklassen? Å være hetero sammenliknet med å være skeiv? Cis eller trans? Hvit? Rasifisert? Mann og kvinne? Funksjonsnormativ eller ikke? Med interseksjonalitet ser man på ulike identiteter samlet. Hvilke muligheter og begrensninger gir den unike kombinasjonen av ulike idenitetеter hos den enkelte?

Det er imidlertid ikke slik at flere normbrytende identiteter alltid forsterker hverandre på entydig vis. Noen ganger kan kombinasjonen ulike normbrytende identiteter påvirke ens muligheter på uventede måter. I Oslo ryktes det at heterofile rasifiserte menn på boligjakt noen ganger lyver på seg å være homofile, fordi det i dette tilfelle som fremstår fordelaktig. Rasifiserte menn rammes gjerne av stereotypier om en slags 'truende hypermaskulinitet'. Ved å ta i bruk og spille på stereotypiene knyttet til mannlig homoseksualitet, kan en fremstå mindre hypermaskulin, hvilket kan gi fordeler i en boligjaktssituasjon. Dette illustrerer hvordan ulike identiteter virker sammen i måten de gir oss fordeler og ulemper, muligheter og begrensninger.

Interseksjonalitet er viktig for å synliggjøre undertrykking, men det betyr ikke at det kun er de av oss som opplever diskriminering som kan beskrives med intereseksjonalitet. Det å være hvit, cisperson, heterofil og funksjonsnormativ er også interseksjonelle posisjoner. Interseksjonalitet er et viktig analytisk verktøy som kan synliggjøre privilegier, så vel som å avdekke komplekse former for undertrykking.

En interseksjonell forståelse er viktig for å forstå andres individuelle erfaringer og for å unngå å usynliggjøre visse identiteter.

ØVELSE:

KARTLEGG DEG SELV

MÅL: Alle mennesker har ulike identiteter. De kan være knyttet til feks kjønn, seksualitet, hudfarge, klasse, funksjonalitet, arbeid, alder, religion, m.m. Denne øvelsen handler om å se hvordan vår identitet er sammensatt av mange ulike aspekter, og om hvordan disse ulike identitetene spiller sammen og påvirker hverandre.

UTSTYR: Penn og papir til alle deltakere

TILGJENGELIGHET: Gå sammen to og to, og hjelp hverandre med å lese og skrive. Øvelsen passer best for personer over ungdomsskolealder/ voksne, og for grupper på opp til 20 personer. Kan også gjøres for større grupper, men det er lettere å få igang en diskusjon i mindre grupper.

TID: 20-30 min

SLIK GJØR DU: Be deltakerne om å skrive ned en liste over ord som beskriver dem selv. Påpek at det skal være identiteter og sosiale kategorier som vi plasserer oss selv i, men også kategorier som andre plasserer oss i.

Be deretter deltakerne om å velge en identitet som ikke er kjønn eller seksualitet, snu seg mot den som sitter ved siden av, og diskutere hvordan denne identiteten overlapper med deres seksualitet og/eller kjønn.

PASS PÅ! Denne øvelsen kan sette enkelte deltakere i en sårbar situasjon siden de skal bruke egne erfaringer som utgangspunkt. Det er derfor viktig at deltakerne er trygge på hverandre og på deg som samtaleleder.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvordan spiller disse to identitetene sammen?
- Er det noen sammenhenger hvor den ene identiteten er viktigere enn den andre?
- Hvordan endrer samspillet mellom identitetene seg når du er i ulike situasjoner: feks på skolen, på byen, hjemme, på jobb, på gata?
- Hvilke av dine vaner er knyttet til hvilke av dine identiteter? (Eksempler på dette kan være innøvde kroppspråk, holdninger eller tankemønstre knyttet til egen identitet)

Diskuter deretter i plenum:

- Var det vanskelig å snakke om hvordan identitetene overlapper? Hvis ja, hvorfor? Hvis nei, hvorfor ikke?
- Er det noen overlappinger som er lettere å snakke om enn andre?
- Oppdaget du noe nytt?

KONKLUSJON: Hensikten med øvelsen er å se hvordan ulike kategorier spiller sammen og påvirker hverandre. Ofte kan det være slik at enkelte identiteter kan overskygge andre. Dette kan for eksempel skje ved at andre ikke ser en som en tredimensjonal person med ulike sider, men bare ser den siden av en som bryter med en norm. Det kan også skje ved at en selv, bevisst eller ubevisst, vektlegger enkelte identiteter fremfor andre i enkelte situasjoner. Dette kan komme som en følge av at en blir annerledesgjort fordi en bryter en norm, og at en derfor ønsker å fremheve andre sider av seg selv. Dette er imidlertid problematisk. En skal ikke måtte legge begrensninger på seg selv. For å endre på dette må vi være bevisst hvordan vi møter folk som bryter med normene i samfunnet. Ved å henge seg opp i andre menneskers normbrudd er en med på å videreføre normer som diskriminerer. Det er derfor viktig å se folk som komplekse individ. Samtidig er det slik at dersom en nedtoner de sidene ved seg selv som bryter med samfunnets normer, er en også med på å videreføre normer som diskriminerer. Derfor kan det også være viktig å kjenne etter i hvilke situasjoner en er komfortabel med å utfordre normene og hvilke situasjoner det er for vanskelig. Når en utfordrer normene er en med på å skape større rom for å være og uttrykke seg som en selv vil, både for en selv og andre.

ØVELSE:

TO IDENTITETER

MÅL: Se likheter og forskjeller på utfordringer og privilegier personer med ulike identiteter møter. Se diskriminering som ikke nødvendigvis rammer deg selv.

UTSTYR: En tavle og kritt/ white board og tusj

TILGJENGELIGHET: Gjenta det som skrives på tavla høyt slik at alle har mulighet til å følge diskusjonen. Øvelsen passer best for grupper på maks 30 personer.

TID: ca 30 min.

SLIK GJØR DU: Definer to identiteter som skal sammenliknes med hverandre. Det kan være for eksempel:

- Hetero vs. hvit
- Cis vs. hetero
- Cis vs. funksjonsnormativ
- Hetero vs. mann

Velg gjene en identitet som mange i gruppa er antatt å ha, og en identitet som få i gruppa er antatt å ha. Om du vil kan du avgrense oppgaven til spesifikke scenarioer, for eksempel i en spesifikk by eller bygd, eller i en konstruert situasjon som for eksempel et jobbintervju. I beskrivelsen videre har vi valgt hetero vs hvit, men ikke noe konkret scenario.

1. Sett deltakerne sammen i grupper og be de om å finne ti fordeler eller privilegier med det å være hetero.

2. Sett deltakerne sammen i grupper og be de om å finne ti fordeler eller privilegier med det å være hvit.

3. List opp privilegiene i plenum

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Er det noen av heteroprivilegiene som er lik noen av de hvite privilegiene?
- Er det noen av privilegiene som er forskjellige eller ikke overførbare?
- Hvilke seksuelle orienteringer stemmer de hvite privilegiene for?
- Hvilket kjønn stemmer heteroprivilegiene for?
- Hva skjer når du er både hvit og hetero
- Hva skjer når du er verken hvit eller hetero?

KONKLUSJON: Ulike former for marginalisering fungerer forskjellig, men har også likhetstrekk. Ofte er det vanskelig å se privilegier vi ikke selv har, men lettere å se det når vi ikke har de. Å sammenligne med andre kan dermed gjøre det enklere å sette seg inn i andre sin situasjon. Samtidig skiller også hvite privilegier og heteroprivilegier seg fra hverandre avhengig av hvilke andre sosiale kategorier personen tilhører. Ei heterofil kvinne som er funksjonsnedsatt og uføretrygda vil ha en helt annen posisjon enn ei heterofil kvinne med toppleder-stilling.

NORMBRUDD OG IDENTITET

Samfunnet er preget av normer og verdier som vi mennesker i større eller mindre grad må forholde oss til. Normene og verdiene er meningsskapende, de former hva vi oppfatter som riktig og galt, hva som er normalt og hva som er annerledes. De former både hvordan vi oppfatter verden rundt oss, og hvordan vi oppfatter oss selv.

Identiteten er vår selvforståelse og skapes i relasjon med andre. Hvordan andre oppfatter en blir ofte et grunnlag for hvordan en oppfatter seg selv. Andres og egen vurdering av hvem en er blir formet av samfunnets normer, og vi kan si at normer skaper rammene vi forstår oss selv og andre ut ifra.

Identitet kan sies å være en blanding av hvordan en person forstår seg selv, og andre folks oppfatning av hvem vi er. Mennesker er i konstant utvikling, og spesielt ungdomstiden er preget av store og viktige endringer. Relasjoner og opplevelser er med på å forme den vi er, og andres reaksjoner kan være viktige for hvordan vi forstår oss selv og hva vil velger å gjøre. Alle har forskjellige kropper og ulike måter å tenke på. Oppveksten preges mye av at vi behandles ut fra de forventningene andre har til oss. Tenk for eksempel på hvor ulikt gutter og jenter blir behandlet i for eksempel familien og barnehagen. Forventninger om at en skal oppføre seg i tråd med det kjønnet en fikk registrert ved fødselen er noe mange av oss kan ha kjent på. Vi deles tidlig inn i ulike grupper, og visse sider ved vår personlighet forsterkes mens andre undertrykkes eller overses. Selv om vi langt på vei definerer oss selv, har andre folk sin oppfatning av oss stor påvirkning på hvilke muligheter vi får i livet. Samtidig er det slik at måten

andre folk oppfatter oss påvirker hvordan vi forstår oss selv. Andres oppfatning av oss er dermed med på å definere vår identitet.

Kim både bryter og følger normer i hverdagen, og en kan derfor si at Kim i noen situasjoner er en normbryter mens hen i andre tilfeller er en normfølger. Kim bruker pronomenet hen og har en kjønnsidentitet som bryter med normen om at det kun finnes to kjønn, og at kropp og kjønn er det samme. Moren til Kim er lys i huden og født i Norge, mens faren kommer fra Etiopia. Kim blir derfor av mange oppfattet som mørk i huden, og Kim møter en rekke forventninger og fordommer på grunn av sin hudfarge. Hen bryter altså normen i Norge om at nordmenn er lyse i huden, og selv om Kim kjenner seg norsk så blir hen av mange oppfattet som innvandrer. Kim har vært sammen med personer av flere kjønn, og identifiserer seg som bifil. Kim bryter altså med cisnormen, hvithetsnormen og heteronormen.

Ofte definerer samfunnet vår identitet ut fra våre normbrudd. Kims identitet er summen av alle hens tilhørigheter og karakteristikker, og preges av at hen både bryter og følger normer i samfunnet. Når Kim forteller om sin kvinnelige kjæreste på jobb, så blir hen ofte kalt for lesbisk, selv om hen ikke identifiserer seg som kvinne, hens identitet er bifil og hen tiltrekkes av flere kjønn enn bare kvinner. Kim blir likevel lest som lesbisk kvinne av samfunnet. Når Kim er sammen med sin etiopiske familie så oppfattes hen som norsk, fordi hens hudfarge er lysere enn hva som er norm i Etiopia. Men hjemme i Norge så opplever Kim ofte å bli sett på som en innvandrerungdom, fordi hen bryter med hvithetsnormen. Ungdommer som tiltrekkes av personer av samme kjønn blir av samfunnet definert som homofile. Andre mener til og med at de vet hvordan denne personen er "i dypet av dem selv", bare fordi hen bryter med heteronormen. Ofte blir den homofile identiteten trukket frem på bekostning av andre identiteter, og som regel uten at personen selv får bestemme hvordan hen skal oppfattes av andre. Normbrudd kan dermed føre til at andre forsøker å definere din identitet.

Identiteten er et resultat av denne forhandlingsprosessen mellom personens ulike måter å være på og omgivelsenes forventninger til hvordan en skal oppføre seg. Det er derfor viktig at andre mennesker forstår og bekrefter vår identitet. En følelse av tilhørighet er viktig og betryggende for alle. Men når en bryter normer og forventninger, så risikerer en å bli sanksjonert og straffet. Sanksjonene kan være mildere former for forskjellsbehandling, som når Kim opplever at pasienter på jobben blir veldig opptatt av hens hudfarge. Men sanksjonene kan også være hardere, for eksempel hvis en arbeidsgiver ikke vil ansette en person de definerer som homofil. Dersom en opplever negative reaksjoner på ens eget normbrudd, kan dette føre til det vi kaller minoritetsstress, som viser til den belastningen det er å hele tiden måtte forklare og forsvare sin egen identitet. Det kan igjen lede til at en føler et press for å passe inn i og oppfylle alle andre normer.

Noen ganger kan imidlertid det å bryte en norm oppleves som frigjørende, og det kan gjøre det lettere å bryte flere normer og uttrykke seg selv på alle måter en måtte ønske. Det å være en normbryter innebærer ofte at en har vært tvunget til å granske seg selv på en annen måte enn de av oss som følger normene. Dette gjør at en som normbryter gjerne har et mer bevisst forhold til hvilke normer en ønsker å følge og hvilke en ønsker å bryte, enn de av oss som følger normene uten å stille spørsmålstegn ved dem. Dersom en har et nettverk av støtte og/eller tilhørighet, er det enklere å takle de sanksjonene en blir møtt med. Et støttende nettverk kan være alt fra en nær person som forstår og støtter deg, til andre mennesker som også bryter normer, og som er motiverende forbilder, eller et nettverk på internett, eller lignende. Vi har alle muligheten til å være andre menneskers støttespillere.

I dette kapittelet har vi fokusert på hvordan normbrudd henger sammen med identitet. Identiteten er det som ofte binder oss mennesker til samfunnet rundt oss, og hvordan våre omgivelser tenker om våre gruppetilhørigheter har konsekvenser for hvordan vi selv blir møtt. Men folk må selv få bestemme hvilke deler av sin identitet som de ønsker å løfte frem. Det er viktig at samfunnet ikke begrenser folks identitet til kun å dreie seg om én tilhørighet, siden alle mennesker har flere forskjellige sider og egenskaper. Ofte legger vi bare merke til de sidene ved folk som bryter med en samfunnsnorm. Ved å henge oss opp i dette normbruddet risikerer en å usynliggjøre andre sider ved personen, samtidig som en annerledesgjør vedkommende, og dermed videreføre normer som ekskluderer.

Å (IKKE) LEVE OPP TIL FORVETNINGEN

- Noor Jdid

Jeg var 12 år da jeg flyttet til Norge. Første gangen jeg kjente på utenforskap var da jeg startet på Oslo International School. De fleste var diplomatbarn eller kom fra rike familier. De gikk i merkeklær og hadde råd til å kjøpe mat i kantina hver dag. Jeg gikk i samme klær flere dager på rad og hadde med meg matpakke i en iskremboks. Jeg ble gjort narr av og holdt utenfor i pausene. Jeg kunne ikke forstå hvorfor det ytre var så viktig for mange. Jeg savnet skoleuniformen som vi måtte bruke på skolen jeg gikk på i hjemlandet. Der så vi alle like ut, og ingen kunne se hvem som var rik eller hvem som var fattig.
Da jeg var 16 flyttet familien min til Asker og jeg begynte på en ny skole. Jeg var egentlig en utadvendt og selvsikker person, men det var ikke lett å være "meg". Levis og Jean Paul var uniformen. Blondt og blått var fargene. Etter fem år i Norge følte jeg meg plutselig som en "utlending". Så skjedde terrorangrepene i New York. Jeg ble "terroristen".

"Er du Muslim? Hva synes du om 11.september?"
"Kjenner faren din Bin Laden?"
"Må du gå med hijab hjemme?"
"Skal du bli giftet bort?"
"Er du omskjært?"
"Blir du slått hjemme?"

NORMBRUDD OG IDENTITET

Teite kommentarer og dumme spørsmål fra medelever og lærere tok nesten aldri slutt. Jeg var muslimen hver dag. Når mediene skrev om en person med innvandrer- eller muslimsk bakgrunn som begikk en kriminell handling, gikk det nesten alltid utover meg. Mine norske medelever ble aldri beskyldt for økonomiske kriser og urettferdige internasjonale handelsavtaler som var skapt av hvite menn. Normen på skolen var å være hvit, norsk og ikke-muslim. Jeg passet ikke inn i den og hadde nesten ingen venner de to første årene.

Samtidig var det ikke helt normfritt hjemme heller. Jo eldre jeg ble, desto mer kjente jeg at min livsstil, mine ønsker og mine behov kræsjet med forventingene hjemme. Den mest utfordrende tiden var da jeg fikk kjæreste. Normen i hjemlandet mitt tilsa at man skal vente med forhold og sex til man har giftet seg. Vi snakket lite om kjærlighet og seksualitet hjemme, særlig med min far. Dette ga meg inntrykk av at det jeg gjorde – å være forelsket i en gutt – egentlig ikke var greit, og at jeg måtte skjule det. I tillegg utviklet jeg andre meninger om samfunnsspørsmål enn det som er vanlig hjemme. Jeg ble ofte kalt ”hjernevasket”, ”utakknemlig” og ”vestlig” av min far, og det var vanskelig å være meg selv rundt ham.

Så hvor hørte jeg til? Jeg passet verken inn i familien eller i det norske samfunnet. Videregående skole var starten på en langvarig identitetskrise der jeg vekslet mellom å tilpasse meg usagte regler og bryte med dem. Begge fikk konsekvenser. Når jeg tilpasset meg (for eksempel ved å holde forholdet mitt skjult fra min far i seks år) følte jeg at jeg gikk på akkord med meg selv. Jeg var verken tro mot meg selv, min kjæreste eller min far. Når jeg brøt med andre usagte regler (for eksempel ved å flytte ut hjemmefra og begynne på studier i Trondheim), følte jeg at jeg gjorde det som var rett for meg, men det gikk utover forholdet til min far. Uansett hva jeg gjorde, var jeg fanget mellom to verdener hvor noen måtte tape.

Jeg blir 30 år i september. Er jeg fortsatt i en identitetskrise? Heldigvis ikke. Jeg er mer tro mot meg selv og mer ærlig og direkte med min far. Jeg blir ikke like såret av kommentarer om min bakgrunn som før. Samtidig befinner jeg meg fortsatt i situasjoner hvor jeg plutselig blir usikker på hvem jeg egentlig er. Jeg tror at jeg kanskje aldri kommer til å føle meg helt norsk eller helt syrer. Og jeg mener også at vi mennesker er i konstant utvikling. Vi blir påvirket av erfaringer og av menneskene rundt oss. Jeg kommer sannsynligvis aldri til å kunne si: ”Jeg er fra nå av dette!” For hva betyr det å vite hvem du er? Det betyr nettopp det det betyr. Jeg er ikke norsk eller syrer. Ikke muslim eller kristen. Ikke høyre eller venstre. Ikke hetero eller homo. Ikke gutt eller jente. Alle disse kategoriene peker på et ”hva” og ikke et ”hvem”; et ”hva” som er ment å gjelde for alltid og ikke bare for nå.

Jeg er Noor. Jeg har for lengst gitt opp på å oppfylle alles forventinger. Jeg er stolt av den jeg er, med alle mine sider, uansett hva andre måtte tenke om meg. Hvem er du?

ØVELSE:

DEN STJERNEN JEG ER!

MÅL:

Denne øvelsen handler om å reflektere over hvordan vi bruker ulike deler av personligheten vår og legger vekt på forskjellige sider av identiteten vår, avhengig av hvilken sosiale sammenheng vi er i. Øvelsen kan også brukes som en blikjent-lek.

TILGJENGELIGHET:

Denne øvelsen kan tilrettelegges slik at alle kan delta uavhengig av funksjonsevne, ved å dele gruppen i to slik at halvparten av deltakerne kan sitte stille og den andre halvparten kan bevege seg rundt, som et slags speeddating konsept. Ved å gjøre øvelsen på denne måten sørger en også for at alle faktisk snakker med noen de ikke kjenner. Lag et fast mønster på hvordan deltakerne skal bevege seg i rommet og ta tiden før de må bytte til neste person.

UTSTYR:

Skrivesaker. To farger til hver deltaker
Et blankt ark

TID:

Ca 20 minutter

SLIK GJØR DU:

Be deltakerne om å tegne en stjerne med 5 spisser og skrive ned én merkelapp for å beskrive seg selv på hver av spissene. Alle, eller halve gruppen, beveger seg rundt i rommet, sammenligner egen stjerne med de andre deltakerne og skriver ned deres navn ved den egenskapen de har til felles.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Ville du valgt de samme egenskapene i en gruppe hvor de andre er fremmede? I familieselskap? På håndballsamling?
- Hvordan føltes det å høre til og ha mye til felles med de andre versus å være alene om en merkelapp du satte på deg selv?

KONKLUSJON:

Hvilke attributter vi velger å bruke for å beskrive oss selv, kommer an på hvordan vi tolker omgivelsene og gruppa vi er i. Vi strekker oss ofte langt for å finne likhetstrekk. For eksempel kan en ha skrevet «Kattemenneske» mens noen andre har skrevet «Elsker dyr», men vi regner det for et fellesstrekk selv om ordlyden er en annen. Vi setter pris på å finne fellestrekk, og kanskje er også dette med i beregningen når vi velger hvordan vi skal presentere oss for andre.

ØVELSE:

HVEM ER JEG? (SOSIALE KATEGORIER OG TILHØRIGHET)

MÅL:

Når vi møter nye mennesker deler vi hverandre som oftest inn i ulike kategorier mentalt. Denne kategoriseringen skjer raskt og gjør det lettere å forutsi hverandres oppførsel og tolke hvordan vi skal oppføre oss mot hverandre. Ofte er dette nyttig og effektivt, og nødvendig for at vi skal fungere sosialt, men andre ganger tenker vi ikke nok over kategoriene og gruppene vi antar at folk hører til i og hvilken konsekvens det kan ha å gjøre slike kjappe antagelser. På samme måte blir vi blinde for våre egne tilhørigheter og hva slags konsekvenser de har. Meningen med denne øvelsen er å tenke over hvordan de sosiale gruppene vi og andre plasserer oss i påvirker hvilke privilegier og begrensninger vi opplever.

TID:

ca. 35 min.

TILGJENGELIGHET:

Gå sammen to og to og hjelp hverandre med å lese og skrive.

UTSTYR:

Blyant
Kopier av skjemaene på side 94-105.

SLIK GJØR DU:

Introduser øvelsen og forklar formålet. Del deretter ut skjema nr. 1 og be deltakerne fylle ut dette. Påpek at alle disse merkelappene ikke er absolutte sannheter om en selv eller andre, men kategorier som for noen synliggjøres og påpekes hver dag gjennom måten andre forholder seg til en på. Gi rom for spørsmål og uklarheter, noen kan for eksempel problematisere det å plassere seg selv i en kjønnskategori, eller det kan dukke opp spørsmål om hvorvidt en skal skrive kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, hva en blir lest som eller hvordan en føler seg. I denne øvelsen blir poenget litt hva en blir lest som, men det kan også være opp til deltakerne å tolke.

Forklar hva som menes med de ulike kategoriene. Se i ordboka dersom du er usikker på definisjonene.

PASS PÅ!

Enkelte kan synes at det er ubehagelig å fylle ut skjemaet hvis en er redd for at andre kan se hva en skriver. Påpek at en ikke er nødt til å fylle ut alt hvis det er noe en er ukomfortabel med eller usikker på, men at en heller kan reflektere litt rundt kategoriene. Det er diskusjonen i etterkant som er viktig, ikke skjemaet.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvordan føltes det å identifisere seg med grupper?
- Er dette noe dere tenker mye på til vanlig?
- Ble noen overrasket over deres egne svar?

Del deretter ut ark 2 og be deltakerne fylle ut dette. Forklar at til hvert spørsmål skal en velge én av kategoriene fra ark 1.

Be så deltakerne om å sette seg i grupper på tre og diskuter svarene. Forklar at alle kan være generelle eller spesifikke, en trenger ikke fortelle om noe en ikke er komfortabel med og det er lov å si pass. Oppfordre deltakerne til å snakke om de kategoriene som gir spesielt mange privilegier, eller de en ikke har tenkt mye på fra før.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hva var overraskende med denne øvelsen og hvorfor var det slik?
- Hva slags fordeler kan du se at du nyter godt, bare i kraft av å tilhøre en viss gruppe?
- Hva slags problemer eller begrensninger møter du på grunn av at du tilhører andre grupper?
- Hva slags fordeler kan du se at andre har som ikke du har, bare i kraft av at de tilhører en viss gruppe?
- Hva slags begrensninger kan du se andre ha fordi de ikke tilhører din gruppe?
- Hvordan kjennes det?
- Hvordan kan vi alle være med på å gjøre det mer rettferdig?

AVSLUTTNING:

Oppsummer diskusjonen i plenum og skriv opp de ulike gruppenes tanker om hva en kan gjøre for å skape et mer rettferdig samfunn.

ARK 1: JEG ER!

Mitt kjønn er:

Min etniske tilhørighet er:

Min økonomiske bakgrunn er:

Min religion er:

Noen av mine talenter er:

Noen av mine interesser er:

Min alder er:

Min seksuelle orientering er:

Andre sosiale grupper jeg tilhører er:

Min funksjonsevne er:

Dette er de sosiale kategoriene jeg tilhører:

ARK 2: SOSIAL TILHØRIGHETSPROFIL

Bruk svarene på ark 1, Jeg er!, til å svare på spørsmålene under.

Hvilke er du mest komfortabel i?

Hvilke er du minst komfortabel i?

Hvilke tenker du oftest på?

Hvilke tenker du minst over?

Hvilke grupper gir deg flest privilegier?

Hvilke grupper gir deg flest privilegier?

Hvilke grupper begrenser din tilgang, muligheter, eller belønninger i samfunnet?

Hvilke har størst effekt, positiv eller negativ, på hvordan andre ser deg?

ØVELSE:

SATT I BÅS

MÅL:

Denne øvelsen handler om å reflektere rundt hvordan fordommer fungerer, og hvordan vi ofte plasserer andre mennesker i bås basert på fordommer.

UTSTYR:

Lag ulike lapper til alle deltakere med forskjellige symboler, størrelser og farger, for eksempel hjerter, firkanter eller trekanter i ulike farger og størrelser.
Teip for å feste lappene på ryggen.

TILGJENGELIGHET:

For å gjøre denne øvelsen må alle deltakerne kunne se.

SLIK GJØR DU:

Den eneste instruksen du gir er at deltakerne, uten å snakke, skal danne grupper ut fra hvordan lappene på ryggene deres ser ut.

Siden deltakerne selv ikke ser hva slags lapp de har på sin rygg, må de andre dele dem inn i en gruppe. Noen vil kanskje dele inn i grupper etter farge, mens andre vil dele inn etter symbol eller størrelsen på symbolene. Mest effektfull blir diskusjonen om én blir tildelt et symbol ingen andre har, og dermed ender opp alene og at de med lignende symbol havner i samme gruppe. Uansett hvordan gruppene deles inn kan en ha en reflekterende samtale rundt hvordan vi plasserer oss selv og andre i kategorier og hvordan disse kategoriene kan være unødvendige og problematiske.

Avslutt øvelsen når deltakerne føler seg ferdige med å lage grupper.

PASS PÅ!

Vær obs på hvem som får et symbol ingen andre har og dermed blir igjen alene. Dersom du ikke kjenner gruppen fra før kan du risikere å bygge opp under eksisterende maktstrukturer innad i gruppen, og plassere en person som opplever å bli ekskludert daglig, for seg selv. For å unngå dette kan det være lurt å ha snakket med læreren eller den gruppeansvarlige på forhånd, eller ikke bruke denne lappen overhodet.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hva skjedde i øvelsen?
- Hvordan føltes det å bli delt inn i grupper?
- Var det vanskelig å plassere noen i en gruppe?
- Hva var dere uenige om?
- På hvilke andre måter kunne dere delt hverandre inn i grupper?

(for eksempel etter farge på papiret, størrelse på symbolet, type symbol eller ved å skape grupper med så mye mangfold som overhodet mulig)

- På hvilken måte deler vi folk i grupper i hverdagen?
- Hva er negativt med å plassere folk i grupper?
- Hva kan vi gjøre for å slutte med dette i klassen?

KONKLUSJON:

Vi blir satt i bås daglig. Noen båser velger vi selv, for eksempel gjennom hvilke klær vi har på oss, mens andre båser som for eksempel funksjonalitet eller hudfarge har vi ikke mulighet til å velge. Å sette andre folk i bås kan være problematisk fordi antagelsene ofte baserer seg på fordommer der vi tenker at alle som tilhører en spesifikk gruppe er helt like. Men i likhet med lappene på ryggen har vi ofte mer til felles med hverandre enn hva vi først tror, selv om vi virker forskjellige. På samme måte som at lappene kan bli delt inn etter mange forskjellige kategorier, har også mennesker mange forskjellige sider.

MAKT

Begrepet makt kan virke komplisert, men med det mener vi enkelt og greit hvilke ressurser og muligheter mennesker har til å påvirke sine egne liv. I forrige kapittel forklarte vi hvordan det å bryte normer kan føre til sanksjoner. Når vi snakker om makt i forbindelse med normkritikk, tenker vi først og fremst på de fordelene det gir å følge normer, sammenlignet med å være normbrytende. Når en bryter en norm blir omgivelsene ofte veldig opptatt av normbruddet på bekostning av andre sider ved personen. Det å følge en norm gir muligheten til å sanksjonere og definere hva som er rett og galt, mens de av oss som bryter normer oftere er avhengige av å bli tolerert av normfølgerne.

Kim har en svak hørselsnedsettelse som ofte gir seg utslag når en foreleser i større forsamlinger velger å snakke uten mikrofon. Når en av foreleserne på sykepleiestudiet snakker lavt, så hører ikke Kim hva som blir sagt. Hen er nødt til å gi beskjed, selv om dette kan medføre ubehag og Kim blir i slike situasjoner en normbryter som er avhengig av at andre hører på hen og tar hensyn. Hva gjør Kim hvis foreleseren likevel velger å ikke bruke mikrofon? I stedet for at Kim skal være avhengig av at andre personer lytter på hen, så hadde det vært bedre med universell utforming av klasserom, slik at alle forelesere i utgangspunktet brukte mikrofon. Da hadde Kim sluppet å si ifra for å kunne ta del i forelesningen.

Kims medstudenter med normativ hørsel har sannsynligvis aldri tenkt på hvordan det er å ikke høre hva foreleseren sier. Dette illustrerer en viktig side ved det å ha makt, nemlig de privilegiene det medfører å ikke bryte normer. For å sette ord på dette kan en sammenligne det å

følge normer med en teflonpanne. Alle som har brukt en slik panne vet at maten ikke brenner seg når den er teflonbelagt. Men hvis pannen ikke har teflon så må en passe mer på for at det ikke skal blir svidd. På samme måte kan en si at når du bryter normer så er du i situasjoner som ikke har teflonbelegg. Lever en et liv med mye teflonbelegg får en derimot overskudd til å gjøre andre ting som normbryterne ikke kan. Normbryterne brenner seg fast og må bruke mye tid på å ikke bli ødelagt eller redusert. Vi mennesker er ulike når det kommer til hvor mange teflonbelagte områder vi møter i hverdagen.

ØVELSE:

TEFLONTESTEN

Utviklet av Louise Andersson, ESF Jämt, Sandra Dahlén.

MÅL: Normer er ofte usynlige inntil de brytes. Målet med denne testen er å bli bevisst hvilke normer en selv bryter og hvilke teflonbelagte områder en har i hverdagen. Deltakerne skal finne ut mer om sine privilegier og normbrudd.

UTSTYR: Kopi av skjemaet for teflontesten til hver deltaker.

TID: 20-30 minutter.

TILGJENGELIGHET: Deltakerne bør kunne lese og skrive.

SLIK GJØR DU: Fortell kort innledningsvis om hvordan normer kommer til syne når de brytes og hvilke privilegier det er knyttet til å være innenfor. Be deretter deltakerne om å fylle ut skjemaet nedenfor. Forklar at ordet friksjon i denne øvelsen kan være alt fra stygge blikk/kommentarer, eller hånlig latter, til trusler og vold, og at dette som oftest kommer fordi en bryter med samfunnets forestilling om hvordan en skal være og oppføre seg innenfor gitte normer.

Etter at deltakerne har fylt ut skjemaet stiller du refleksjons-spørsmålene nedenfor. La deltakerne diskutere de to og to, eller i plenum

PASS PÅ! Det er ikke nok at deltakerne får en oversikt over egne privilegier og normbrudd, de må også ha hjelp til å sette dette i sammenheng med at normer ikke er naturgitte, men mulige å forandre. Unngå at noen deler informasjon som de ikke ønsker at andre skal kjenne til.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Ble du overrasket over noe når du svarte på skjemaet?
- Var det noen privilegier du ikke visste at du hadde?
- Hvilke fordeler har du i hverdagen?
- Hvor kommer privilegiene fra?
- Hvem setter grensene for hva som en innenfor normen og hva som er utenfor?
- Hvordan påvirker disse grensene oss?

KONKLUSJON: Noen personer er ofte i situasjoner uten teflon og opplever mye friksjon eller motstand, mens andre opplever at de sjeldent brenner seg fast. Det gir makt å gå på teflondekke i hverdagen og flere muligheter til å ha kontroll over hvordan andre møter en. Når en går på teflondekke og innehar privilegier, er en gjerne ikke klar over hvilken makt en selv sitter på. Når en ikke kjenner til noe annet så tar en gjerne den behagelige tilværelsen for gitt. Men selv om normene av og til kan fremstå som naturgitte for de av oss som følger de, så er vi alle er med på å skape og videreføre dem gjennom måten vi handler og snakker på. Det betyr at vi også har makt til å være med på å endre de, og til å skape et mer inkluderende samfunn. I situasjoner hvor en selv er priviligert er det viktig å lytte til de av oss som opplever å bli diskriminert, samt å kritisk granske hvordan våre egne handlinger og måter å snakke på bidrar til å videreføre diskriminerende normer.

Friksjon på grunn av forestillinger om:	ofte	av og til	sjelden
Alder			
Kjønn			
Seksualitet			
Etnisitet			
Hudfarge			
Funksjonsevne			
Religiøs tilhørighet			
Klassetilhørighet			
Kroppsstørrelse			
Kjønnsuttrykk			

Uskyldig diskriminering?

Kombinasjonen av at en har makt som ikke andre har og at en selv ikke et klar over dette kan føre til å at en sier og gjør ting som en selv ikke oppfatter som uheldig, men som likevel kan gi problemer for andre. Selv småting som kommentarer og spørsmål man stiller andre kan uttrykke makt. Hverdagslige samtaler og små kommentarer som diskriminerer eller annerledesgjør uten at avsender selv er bevisst på det kaller vi for mikroaggresjoner.

Mikroaggresjoner er nedlatende og diskriminerende ytringer og handlinger som kan virke små og uskyldige. Ofte er diskrimineringen ubevisst og utilsiktet fra den som sier det, en er kanskje nyskjerrig eller har ikke tenkt over de underliggende normene i hva en sier. Dette gjør gjerne at mottaker føler at hen ikke har "rett" til å bli sint eller lei seg.

Fordi mikroaggresjoner er små kommentarer som virker uskyldige er de vanskelige å ta tak i. Det er vanskelig for den som blir utsatt for nedtalende kommentarer å si ifra når den som sier det ikke forstår hvordan det er å leve med friksjon. La oss bruke Kim som eksempel: Kim opplever ofte på grunn av sin mørke hudfarge å bli stilt spørsmålet: "Hvor kommer du egentlig fra?", ofte etterfulgt med spørsmål om hvordan det er å være innvandrer. Dette kan Kim oppleve som ubehagelig. Spørsmålet uttrykker en antagelse om at hen ikke er norsk, og det gir Kim følelsen av å bli utestengt fra det samfunnet hen er oppvokst i. I tillegg er Kim lei av å hele tiden få kommentarer og spørsmål som handler om hudfargen hens, og ikke kunne snakke om andre positive egenskaper og interesser.

På den andre siden tar Kim utdannelse som sykepleier og opplever derfor å ha tilgang til ressurser som mange i samfunnet ikke har. Hen vil sannsynligvis gå ut i en trygg og fast jobb og besitte en status i samfunnet som mange ikke har. Kim kjenner på avmakt i møte med normer om etnisitet, seksualitet og hørsel, men når hen er på jobb som sykepleier har Kim selv makt. Vi mennesker har alle ulike sammensetninger av identiteter som gir makt og avmakt på ulike vis (se s. 12 om interseksjonalitet). De fleste av oss vil oppleve å være i en priviligert posisjon i noen sammenhenger og i en marginalisert posisjon andre ganger. Hvem som har makt vil variere mellom ulike situasjoner og makt er dermed ikke konstant. Makten er avhengig av om en bryter normer eller ikke i den enkelte situasjon.

Eksempler på mikroaggresjoner:

- Ciskvinne til transkvinne: "Du er jo penere enn meg jo!"
- Hvite til folk med afrohår: "Kan jeg ta på håret ditt?"
- Heterofile/homofile til bifile: "Klarer du ikke å bestemme deg for hvem du liker?"
- Gutt til jente: "Du er ikke som andre jenter, du er jo kul."

Når en selv har makt og sjelden opplever diskriminering og ubehag knyttet til sine identiteter, kan en ha vanskelig for å forstå den diskrimineringen andre blir utsatt for. Det er viktig å ha forståelse for at noe som ikke fremstår som et problem for en selv kan være et problem for andre. En bør dermed lytte til de av oss som opplever mikroaggresjoner og diskriminering på kroppen. En bør også jobbe for å tilegne seg et språk som ikke ekskluderer og støter andre bort.

Makten i personlig smak

Det ligger mye makt i definisjonene av hva som regnes som bra, riktig og respektabelt, og hva som ikke gjør det. Ofte er det slik at for å bli oppfattet på en positiv måte så må en ha "riktig" smak. Det betyr at en i praksis må snakke riktig og kle og te seg på en riktig måte. Å ha riktig smak gir fordeler og privilegier. Barn fra middelklassehjem lærer ofte å snakke og te seg på en måte som gir fordeler i skolen og i livet senere. Barn fra arbeiderklasse-hjem og/eller flerkulturelle hjem har kanskje ikke blitt opplært i talemåter og smak som verdsettes i samfunnet, og kan dermed bli vurdert som mindre flinke av læreren. Dette skjer som regel ubevisst fra lærerens side.

Det å ha en litt dyr jakke med riktig merke kan gjøre at andre vurderer og behandler deg bedre. Kanskje vil noen nedvurdere deg dersom du bruker en slitt skinnjakke med nagler, fordi dette bryter med klesnormer i storsamfunnet. Smak brukes til å lage skiller mellom mennesker, og noens smak oppvurderes og gir flere fordeler enn andres. Når de som har makt i middelklassen verdsetter middelklassesmak fremfor andre typer så vil en kanskje belønne andre som er lik en selv og som kan de rette kodene for hvordan en skal være. Makt videreføres dermed gjennom smak.

Makten som ligger i smak er vanskelig å se og dermed utfordrende å endre. De færreste har et bevisst forhold til hvordan en vurderer og belønner andre ut ifra klasselikhet og makten blir dermed gjort usynlig. For å motvirke skjevfordelingen av makt gjennom smak bør vi forsøke å bevisstgjøre oss selv og andre og utfordre oppvurderingen av middelklassen og nedvurderingen av arbeiderklassen. Hvordan en snakker eller hva slags jakke en har skal ikke avgjøre hvordan en blir behandlet av andre.

Å eie eller å leie?

En metafor for å beskrive makt og normbrudd kan være forskjellen mellom å eie eller å leie noe. Hvis du leier boligen din så kan det godt hende at du bor der trygt i mange år, men du vil alltid være avhengig av eieren av stedet. Du er nødt til å gjøre det huseieren ønsker og du må følge rammene. Dersom det oppstår en uoverensstemmelse mellom deg og huseieren kan du bli nødt til flytte. Hvis du derimot eier boligen så kan du bo mer uavhengig. På samme vis kan en si at hvis du følger en norm så har du ofte mer definisjonsmakt enn hvis du bryter med den. Som normfølger har du mer eierskap over deg selv og du opplever ikke at omgivelsene stiller spørsmål ved din identitet. Hvis du er normbryter så "leier" du og er avhengig av at omgivelsene tillater at du uttrykker deg som du vil. Et eksempel på dette er i tilfeller der Kim sier at hen er norsk, og får oppfølgingsspørsmålet om hvor hen egentlig kommer fra. Spørsmålsstiller har da definert Kim som noe annet enn norsk. Kim får dermed vite at hen ikke eier en del av identiteten sin. I Norge er det hvite mennesker som eier den nasjonale identiteten, mens Kim på grunn av sin mørke hudfarge leier. Målet med normkritikk er at alle skal ha definisjonsrette over seg selv og makt til å eie sin identitet.

En ekstra utfordring når du skal arbeide normkritisk med makt er at de fleste av oss i de fleste situasjoner, enten vi følger eller bryter normer, ikke er særlig bevisst hvilke maktforskjeller og normer som finnes. Vi tilpasser oss som regel uten å være klar over det. Når folk spør Kim hvor hen egentlig kommer fra så er det kanskje ikke vondt ment, men det oppstår et "vi" og et "dem", hvor Kim blir definert som en som ikke hører til det å være norsk. Selv om Kim synes dette er ubehagelige så er det ikke sikkert at hen er klar over at hen selv føler det slik. Ofte er det slik at ulike privilegier tas for gitt, både av normbryterne og normfølgerne. Derfor må vi hele tiden være opptatt av hvilke normer som omgir oss i en situasjon og hvorvidt vi bryter eller følger. Hvis vi er innenfor normen så kan vi for eksempel støtte de som er utenfor og stiller dårligere, samtidig som vi kritisk gransker våre egne handlinger og måter å ordlegge oss på, slik at vi ikke ubevisst viderefører normer som ekskluderer.

Hvordan vi som personer blir møtt varierer i ulike situasjoner og i forskjellige perioder i livet. Det viktigste bidraget normkritikk kan komme med er å påpeke hvor tilfeldig mange normer er og hvor unødvendig det er at noen normbrudd gjør hverdagen vanskelig for de av oss som ikke er innenfor normen. Enten det er basert på normer knyttet til kjønn, seksualitet, hudfarge eller funksjon så bør vi strebe mot et samfunn med så mye teflonbelegg som overhodet mulig. Slik kan flest mulig eie og færrest mulig leie. For å gi alle mennesker mest mulig teflonbelegg, må vi være bevisste hvilke normer som finnes og hvordan vi alle er med på enten å videreføre eller endre dem. Når vi forstår hvordan normer og makt henger sammen kan vi også jobbe for at alle skal ha de samme mulighetene.

TOALETT PÅ NÅDE

- Jan Grue

Toalettet på Ringen kino i Oslo er avlåst. En av de ansatte har nøkkelen, men ikke alle vet nøyaktig hvem som har den. Haster det med å gå på do? Det var synd. Dette kan ta en stund.

Nei, det var ikke et av de vanlige toalettene. Det ville vært underlig. Det er det rullestoltilgjengelige toalettet. Det må nesten holdes låst, for det skjer så mye rart der inne. Folk kan ikke oppføre seg.

Det er jo ikke gøy for rullestolbrukerne heller, om det ser ut som et katastrofeområde der inne? Og skal man liksom vaske det toalettet hele tiden også? Det er jo ikke så mange rullestolbrukere. De kan sikkert vente litt, til man finner den som har nøkkelen. De er vant til å vente.

Men vent litt, hvorfor er det egne toaletter med rullestolmerker? Fordi det er umulig å gjøre de andre toalettene tilgjengelige? Nei – for det er det de gjør i USA.

Det er en litt underlig tredeling: Mann, kvinne, rullestolbruker. Det er nesten som om funksjonshemmede var et eget kjønn – eller kjønnsløse. Kanskje er det ikke tilfeldig at stellebord for spedbarn også plasseres inne på det rullestoltilgjengelige toalettet. Det er et rom for de som har falt ut av, eller som ennå ikke passer inn i, det skarpe kjønnsskillet som løper gjennom så mange andre halvoffentlige rom: Toaletter, garderober, inngangspartier.

Inngangspartier? Nei, det er sant, vi har ikke separate inngangspartier for menn og kvinner. Eller for mennesker med ulik hudfarge. Ikke engang USA og Sør-Afrika har det. Nå lenger. Men det finnes nok av eksempler på egne innganger for rullestolbrukere. De heter kjøkkeninnganger.

Joda, det er dyrere å bygge en rampe i tillegg til en trapp. Men det er ikke så mye dyrere enn å bygge en rampe i stedet for en trapp, eller kanskje enda bedre: Et inngangsparti som er halvparten trapp og halvparten rampe.

Det var vanskeligere å kjøre bil før i tiden – før servostyring og automatgir. Det krevde styrke og koordinasjon. Kanskje var det respekt for rollen som bilfører som gjorde at Russland, tidlig i 2015, bestemte seg for å forby mennesker under 150 cm å ha førerkort. Det er viktig med trafikksikkerhet, også i Russland. I samme slengen røk førerkortet for transkjønnede, i tillegg til alle med «forstyrrelser i seksuelle preferanser» - hva nå det er.

Det er best å være føre var. Det er best å ikke slippe dem man ikke helt har sansen for ut i trafikken. Det er best å ha et eget, separat toalett for rullestolbrukere, og for sikkerhets skyld å holde det avlåst. Det er best å ha orden på ting. Hva ville skjedd om vi lot alle gå på do, uten å spørre først.

ØVELSE:

TOALETTLEKEN

Omarbeidet fra Redd Barna Sveriges "Osköna normer"

MÅL: Kategoriene kjønn og funksjonalitet gjennomsyrer samfunnet vårt. Denne øvelsen handler om å synliggjøre dette, og vise hvordan disse kategoriene er begrensende og ofte unødvendige, samt hvordan de kan lede til diskriminering.

TID: ca. 35 min.

TILGJENGELIGHET: Gå sammen to og to og hjelp hverandre med å lese og skrive.

UTSTYR: Tavle, whiteboard eller lignende
Blyanter og ark til deltakerne

SLIK GJØR DU: I denne øvelsen skal deltakerne finne på nye toalettskilt. Innled øvelsen med å snakke om hvilke toalettskilt som allerede finnes i samfunnet - herre-, dame- eller handicaptoalett. Be deretter gruppen om å komme opp med relativt nøytrale kategorier i motsetnigspar, for eksempel høye/lave, unge/gamle, store hender/små hender, krøllete hår/slett hår. Skriv opp disse på tavla. Del deltakerne inn i mindre grupper og la gruppene velge et sett med kategorier som de skal tegne toalettsymboler til. Gruppen skal også komme opp med argumenter for hvorfor folk fra de ulike kategoriene ikke kan gå på samme toalett.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvorfor deles toaletter inn etter kjønn og funksjonalitet?
- Hvilket kjønn har de av oss som går på handicaptoalett?
- Henviser kjole- og bukse-toaletter til klesplagg eller til kjønn?
- Trenger vi ulike toalettkategorier?

Tips: Se gjerne klipp fra "Se oss - en informasjonsfilm om kjønnsmangfold", hvor diskriminering av transpersoner på offentlige toalett belyses gjennom personlige opplevelser.

PASS PÅ! Vær obs på å ikke benytte kategorier som noen i gruppen kan oppleve som ubehagelige. Unngå kategorier knyttet til etnisitet og hudfarge, siden dette kan trigge erfaringer med rasisme og diskriminering hos deltakerne.

AVSLUTNING: Avslutt øvelsen med å oppfordre deltakerne til å ta med seg de nye toalettskiltene sine og sette opp disse på toalettene ved skolen, fritidsklubben, jobben, en kafé, kino og lignende, for å skape økt refleksjon og samtale blant flere.

DE KALTE MEG CURLIGBARN

- Malin Lenita Vik

Jeg ble født midt i jappetiden på 80-tallet, på den tiden da forbruket i Norge inntok nye historiske høyder. Pengene satt løst, det var luksus, store investeringer og velstandsvekst.

Det ble sagt at vi alle er middelklasse nå, at alle har de samme mulighetene. Olja var funnet, kvinnebevegelsen hadde banet veien for alles rett til utdanning og arbeid. Lånekassen skulle gi like muligheter til utdannelse. Hele det norske samfunnet hadde foretatt en kollektiv klassereise.

Min generasjon ble derfor kalt for curlinggenerasjonen. Besteforeldre og foreldre hadde kostet veien ren og åpen for oss. Vi kom til duk og dekket bord. Ja, vi var som en curlingstein å regne, det var bare å gli i mål, uten for mye anstrengelse.

Men hvis det bare er egen innsats som teller, hvorfor går da makt, penger og posisjoner i arv? Hvorfor går fattigdom, dårlig helse og utenforskap i arv? Er det fordi barn av fattige familie er latere enn andre?

Vi klør oss i hodet. Hvorfor reproduseres fattigdom, hvorfor går eliteposisjoner i arv, hvorfor blir de rike bare rikere? Selv er jeg ikke overrasket. Jeg vokste opp i et hjem preget av fattigdom, sosiale problemer og utenforskap. Vi bodde trangt og dårlig og jeg var alltid bekymret for familiens økonomi. Jeg skammet meg over

hvordan det så ut hjemme hos oss og for at jeg ikke hadde ski når det var skidag på skolen.

En slik oppvekst gjør noe med et menneske. Skamfølelse, uro, frykt og følelse av underlegenhet kan sette seg i ryggmargen og i magen. Jeg synes derfor ikke det er rart at fattigdom går i arv. Store deler av det norske samfunnet er middelklasse, mens underklassen er usynlig i den offentlige og politiske samtalen. Underklassen og de fattige i dette landet er de klasseløse, det norske samfunnets kasteløse.

Jeg begynte på universitetet, tok en mastergrad og foretok det som kalles for en klassereise. Klassereisen kunne gjøre vondt, det var så mye å lære, og selvtilliten var så skjør. Jeg kunne føle meg som en dum slumunge blant den akademiske middelklassen. De hadde lest bøker, hørt på radioen, fulgt med i nyhetsbildet, vært i teateret, hadde hytte på fjellet og foreldre som kunne hjelpe dem med tannlegeregninger i studenttiden. De hadde aldri bekymret seg over familiens økonomi, de hadde god helse og var trygge på at de hadde noe på universitetet å gjøre. Ja, de hadde andre helt andre erfaringer og forutsetninger for å lykkes på universitetet og i livet enn meg.

Hvis klassesamfunnet kan merkes på kroppen, hvorfor snakker vi ikke da mer om betydningen av klasse? Vi vet at helsa til de med lang utdannelse og god inntekt er betraktelig bedre og levealderen betydelig høyere enn blant de med lav utdannelse og dårlig økonomi. Risiko for nesten alle sykdommer, skader og plager (i alle aldersgrupper) er økende jo lenger ned i klassehierarkiet man befinner seg.

Å snakke om klassesamfunnet innebærer en anerkjennelse av at det finnes systematiske forskjeller i makt, penger og posisjoner som går i arv. Enes vi om det, enes vi også om at samfunnet vårt ikke er så rettferdig og fritt som vi liker å tro. For fremdeles er det slik at hvilken familie du blir født inn, har mest å si for hvordan resten av ditt liv kommer til å bli. Også her i Norge.

Klasse betyr noe, derfor må vi snakke om det. Alternativet er at de som vokser opp i fattigdom, og som selv blir fattige som voksne, ses på som mislykkete, late, snyltere og NAV-ere. Det er ikke de fattige som skal bære skammen over sin fattigdom. Det er en skam som samfunnet burde bære, et samfunn som fremdeles reproduserer urettferdige forskjeller. Det hadde ikke behøvd å være sånn om det hade vært mer bevissthet rundt hvordan klassesamfunnet virker diskriminerende og mer politisk vilje til å løfte folk ut av fattigdommen.

ØVELSE: **PRIVILEGIELISTA**

MÅL: Få deltakerne til å reflektere over egne privilegier og hva en kan gjøre for at alle skal ha de samme mulighetene.

TID: 15 min.

UTSTYR: Kopi av privilegielista på neste side

TILGJENGELIGHET: Deltakerne bør kunne lese og skrive.

SLIK GJØR DU: Gi alle deltakerne privilegielista og be dem om å fylle den ut eller reflektere over punktene på lista på egenhånd. Informer om at ingen andre skal se på den.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL: Diskuter to og to eller i plenum:

- Hvilke privilegier var du ikke bevisst på at du hadde?
- Hva kan du gjøre for at andre som ikke nyter godt av de samme rettighetene skal få tilgang til de eller bli behandlet like godt som deg?
- Hvordan påvirker våre fordommer hvor mye makt andre har i samfunnet?
- Hva kan vi gjøre med det?
- Hvordan kan man kreve de rettighetene en ikke har?

KONKLUSJON: Hvem som utgjør en minoritet og en majoritet er ikke konstant. De fleste av oss veksler litt mellom disse posisjonene avhengig av hvilke situasjoner vi er i. Noe en kan gjøre dersom en er i en situasjon der en selv er priviligert er å gi rom for de av oss som opplever diskriminering, og aktivt lytte til det som blir sagt. Det er viktig å anerkjenne at de av oss som er i en marginalisert posisjon, selv vet best om det vi opplever er undertrykkende eller ikke. Som majoritet skal en ikke påberope seg retten til å bestemme om det som sies er riktig eller ikke.

PRIVILIGIELISTE

- Jeg kan lese denne lista.
- Jeg har aldri måtte forklare kjønnsidentiteten min til et annet menneske.
- Jeg har ikke problem med å komme meg opp trapper.
- Førstespråket mitt er offisielt språk i landet jeg bor i.
- Jeg kan høre hva som blir sagt når en person snakker i en folkemengde.
- Jeg har aldri blitt spurt private spørsmål om operasjoner.
- Jeg har aldri måttet forklare min seksuelle orientering.
- Jeg har aldri måttet tilrettelegge dagen min for å unngå for mye fysisk smerte.
- Jeg har aldri sovet på gata.
- Jeg har aldri blitt stilt spørsmålet: ”Men hvor er du egentlig fra?”.
- Jeg eier huset/leiligheten/hybelen jeg bor i.
- Jeg kan gå hjem når det er mørkt uten å være redd.
- Høytidene som er viktige for meg er markert med rødt i kalenderen.
- Nye mennesker jeg møter bruker riktig pronomen om meg.
- Jeg har aldri opplevd at folk forklarer sinnet mitt eller engasjementet mitt som pms.
- Jeg kan gå forbi en politibetjent uten å være redd for å bli stoppet.
- Jeg risikerer ikke ubehagelige blikk eller kommentarer hvis jeg bruker offentlige toalett.

- Jeg eller foreldrene mine har høyere utdanning.
- Jeg kan snakke med myndighetene uten tolk.
- Jeg er fast ansatt eller fulltidsstudent.
- Jobbsøknadene mine står ikke i fare for å bli sortert ut på grunn av navnet mitt.
- Stoler med armlener er ikke problematiske for meg.
- Stoler uten armlener er ikke problematiske for meg.
- Jeg har hatt gratis tilgang på den medisinske behandlingen jeg har hatt behov for.
- Jeg har aldri blitt nektet inngang på et utested på bakgrunn av etnisitet, aksent, kjønnsuttykk eller funksjonalitet.
- Jeg har aldri blitt tilbudt penger for sex uten å ønske det.
- Jeg har aldri blitt fortalt at jeg er på feil toalett, i feil garderobe eller i feil avdeling i klesbutikken.
- Jeg har aldri i løpet av de siste par årene blitt fortalt at ”dette forstår du når du blir eldre” eller ”du endrer nok mening når du blir eldre”.
- Jeg har aldri hatt behov for hjelp for å bedre min psykiske helse.
- Jeg var på utenlandsreiser da jeg var barn.
- Jeg har aldri fått høre hjemme at vi ikke har råd til noe.

ØVELSE:

TREFF BLINK

MÅL:

Vi har alle fordommer om ulike ting, enten det er bevisst eller ubevisst. En vanlig tankegang er at en selv er helt fordomsfri og åpen for andre mennesker, i motsetning til de som er trangsynte. Men da har en nettopp fordommer mot andre som ikke tenker som en selv. Denne øvelsen handler om hvordan fordommene våre påvirker andre menneskers muligheter og handlingsrom, og hvordan det å ikke bli møtt med fordommer gir visse privilegier. Fordommer baserer seg ofte på stereotype oppfatninger av folk/grupper som bryter med normer eller forventninger i samfunnet. Hvorvidt du blir møtt med fordommer påvirkes derfor av din klassebakgrunn, funksjonsevne, etnisitet, religion, kjønn, kjønnsuttrykk og seksualitet.

TID:

15 min.

UTSTYR:

Et ark til hver deltaker (gjerne fra papirsøpla), en søppelkasse eller lignende.

TILGJENGELIGHET:

Deltakerne må kunne kaste en papirball og kunne se.

SLIK GJØR DU:

Start med en samtale om fordommer.

Hva er fordommer?
Hvordan fungerer de?

- Dømmer på forhånd
- Rettet mot de av oss som bryter med forventningene (som skiller seg ut).
- Tror at alle fra en gruppe er like
- Vi husker bare fordommen når den stemmer

Hva er positivt med fordommer?
Hva er negativt med fordommer?

Gi deretter alle deltakerne ett ark hver. Be dem om å krølle arket sammen til en liten ball, og bli sittende på plassene sine. Plasser en søppelkasse fremst i rommet og fortell deltakerne at søppelkassa representerer en sommerjobb som de alle har søkt på. De skal nå prøve å kaste ballen opp i søppelkassen. Dette kastet representerer jobbintervjuet deres. Dersom de treffer søppelkassa så får de jobben, men dersom de ikke treffer den så får de den ikke.
La deltakerne kaste en og en, mens de sitter på plassene sine.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvordan opplevde gruppen denne øvelsen?
- Hvorfor er det urettferdig?
- Dere som satt fremst, reflekterte dere over hvordan øvelsen var for de lenger bak? (poeng: dersom en er privilegert så ser en kanskje ikke alltid at ikke alle har de samme mulighetene som en selv).
- Hva påvirker mulighetene våre for å få sommerjobben?
- Hvis personen som ansetter har fordommer, hvordan påvirker det mulighetene til å få jobben?
- Hvilke fordommer kan gjøre avstanden til bøtta (sommerjobben) større?
- Hva er det som gjør at noen får jobben? (Poengter dersom dette ikke kommer frem, at det ikke bare er relevant erfaring som avgjør alltid, men at også andre ting som ikke nødvendigvis er relevant spiller inn, for eksempel privilegier, det at du slipper å forklare deg, kjønnsuttrykk, seksualitet, det å måtte gjenta navnet sitt tre ganger eller forklare hvordan arbeidsplassen må fysisk tilrettelegges).
- Bruk gjerne konkrete eksempel: "Hvis en gutt møter opp på jobbintervju i kjole, tror dere dette påvirker mulighetene til å få jobben? Hvorfor? Er dette rettferdig?"
- Hva kan en gjøre for å plassere søppelbøtta i midten av ringen slik at alle har de samme mulighetene?
- Bevisst hvordan fordommer fungerer.
- Bevisst sine egne fordommer, og hvordan ens egne fordommer påvirker andres muligheter/handlingsrom.
- Utfordre egne og andres fordommer.

KONKLUSJON:

Øvelsen er et bilde på hvordan noen har bedre muligheter til å for eksempel få en jobb basert på deres identiteter alene. De gangene vi har fordeler tenker vi ikke alltid over disse privilegiene, og at andre ikke nødvendigvis har samme muligheter som det en selv har. Øvelsen viser dette ved at de som satt fremst ikke kunne se dem som var lenger bak som også skulle treffe samme blink fra større avstand. På denne måten er en også ofte blind for gitte fordeler i hverdagen. Formålet med denne øvelsen er å reflektere rundt hvordan makt og privilegier er fordelt og hvordan en kan motarbeide dette gjennom å ha et bevisst forhold til hvordan for eksempel fordommer fungerer.

ØVELSE:

ETT SKRITT FREM

Omarbeidet fra RFLS Ungdoms metodemateriale BRYT!

MÅL:

Våre muligheter til jobb, bosted og utdanning varierer mye avhengig av vår hudfarge, kjønn, seksualitet, klassebakgrunn og hvilken funksjonsevne vi har. Målet med denne øvelsen er å få øye på fordeler og bakdeler en kan få av å følge eller bryte normer. Øvelsen ligner på privilegielista, men i stedet for å krysse av på et ark, så gjennomføres denne øvelsen ved at deltakerne går ett skritt frem for hver påstand som stemmer med dem selv.
Å følge normen gir en mengde privilegier, men interessant nok er disse ofte usynlige for normfølgerne. Med mindre vi undersøker årsakene til at noen får privilegier og andre opplever negative sanksjoner, er det vanskelig å sette en stopper for diskriminering. Poenget med denne øvelsen er ikke å gi dårlig samvittighet til de av oss som har mange privilegier, men å sette fokus på hvordan mennesker behandles ulikt alt ettersom vi følger normer eller ikke. Det er alles ansvar å jobbe for at folk skal kunne være seg selv.

TID:

30 min.

UTSTYR:

Et stort rom

TILGJENGELIGHET:

Denne øvelsen fungerer best dersom deltakerne, på en eller annen måte, kan bevege seg gjennom rommet.

SLIK GJØR DU:

Be deltakerne stille seg på rekke og fortell at du skal lese opp en del spørsmål som de skal tenke over om gjelder dem som individ eller ikke. Dersom svaret er ja, så skal de ta ett skritt frem. Er svaret nei, skal de bli stående.
Les påstandene sakte og en om gangen. Ha gjerne lange pauser mellom hver påstand, for å la deltakerne tenke seg om.
Når du er ferdig med påstandene ber du deltakerne om å sette seg ned på gulvet, på den plassen de endte opp på.

PASS PÅ!

Det kan være en veldig ubehagelig opplevelse å stå igjen på et spørsmål som andre går frem på. For å unngå dette og skape mest mulig trygghet kan du derfor be deltakerne om å knytte et bind for øynene. Slik kan du sikre at fokus hviler på dem selv, fremfor de andre. Denne øvelsen kan kun gjennomføres i grupper som er trygge på hverandre. Den passer best for voksne.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvilke privilegier var du ikke bevisst på at du hadde?
- Hva skjer i rommet?
- Hva kan du gjøre for at andre som ikke følger de samme normene også skal ha samme rettigheter, eller bli behandlet like godt som deg?
- Hvordan påvirker våre fordommer hvor mye makt andre har i samfunnet?
- Hva kan vi gjøre med det?

KONKLUSJON:

Hvem som utgjør minoriteten og hvem som utgjør majoriteten er ikke konstant, men avhengig av hvilken kontekst vi er i. For de av oss som havner fremst og har mange privilegier kan normene fremstå som naturlige, fordi de gagner oss selv. Det kan være vanskelig å se at normene ikke gir alle de samme mulighetene, men tvert imot leder til diskriminering av enkelte. Noe en kan gjøre i situasjoner der en selv er privilegert, er å gi rom for de av oss som opplever diskriminering og lytte til det som blir sagt. Det er viktig å anerkjenne at de av oss som er i en marginalisert posisjon vet best hvorvidt det en opplever er undertrykkende eller ikke, og at en som majoritet ikke skal påberope seg retten til å bestemme om det som sies er riktig eller galt.

Spørsmål til et skritt frem:

Er dine høytider market med rødt i kalenderen? (Er dine høytider kristne?)

Er folk sikre på om du er gutt eller jente når de ser deg?

Slipper du å tenke på å spare i slutten av måneden?

Kan du være i dårlig humør uten at folk forklarer det med at du har mensen?

Er ditt førstespråk det offisielle språket i landet du bor i?

Har du et navn som er lett å uttale på majoritetsspråkene i det landet du bor i?

Føler du at din religion respekteres av samfunnet du lever i?

Føler du at din kultur respekteres av samfunnet du lever i?

Kan du gå forbi politiet uten å være redd for å bli stoppet?

Får du kjøpt plaster som er tilnærmet lik din hudfarge?

Kan du være deg selv uten at noen sier noe nedsettende om ditt kjønnsuttrykk eller seksuelle orientering?

Kan du bade i offentlige svømmehaller uten å tenke på hvilken garderobe du må bruke?

Har du eller dine foreldre høyere utdanning?

Kan du gå på gata uten å få skeptiske blikk?

Går folk ut i fra at du er norsk når de ser på deg?

Går folk ut i fra at du er flink med datamaskiner på grunn av kjønnet ditt?

Reiste du på ferie til utlandet da du var liten?

Har du et norsk pass?

Kommer du inn i bygninger uten problem, selv om det er trapper opp til døren?

Kan du ha med noen hjem etter skolen uten å skamme deg over hjemmet og familien din?

Kan du få barn uten at noen er i tvil om dine egenskaper til å bli en god forelder?

Kan du besøke myndighetene uten å ta med tolk?

Kan du gå hånd i hånd på gaten med den du elsker uten å få rare blikk?

Kan du hver dag lese i avisen om fremgangsrike personer med din hudfarge?

Har personer i livet ditt fått deg til å tro at du kan få til hva du vil?

Kan du gå alene om kvelden uten å være redd?

Er det lett å få tak i informasjon på ditt førstespråk?

Kan du si eller gjøre hva du vil uten at noen kaller deg ”søte lille deg…” eller ”lille venn…”?

Kan du gå forbi en gruppe menn sent på kvelden uten å være på vakt?

Slipper du å tenke på at kollegene dine kanskje har høyere lønn enn deg på grunn av kjønnet ditt?

Har slektningene dine alltid visst hvilken seksuell orientering du har?

KJØNNSNORMER

EG - EIN UMOGLEG SKAPNING?

- Kristin Fridtun

Noko av det fyrste eg lærte på barneskulen, var at eg ikkje var heilt normal. Ingen av lærebøkene sa noko om det, ikkje lærarane heller. Det var dei andre elevane som gjorde det klart for meg: Eg var ikkje som dei andre, og eg var i alle fall ikkje som dei andre jentene. Rett nok var det ingen som terga og tynte meg, men det kom nokre små stikk av og til. Som då vi var på skuletur i 6. klasse: Eg hadde tatt mot til meg og spurt ein av dei kule skategutane om han ville vera saman med meg. Svaret kom kjapt: «Nei, fy faen, jæ ække homo heller!»

Det var openbert viktig for denne guten å fortelja meg at eg var gutete. Men det visste eg jo frå før. Eg hadde alltid hatt lyst til å vera slik som gutane, likevel hadde det aldri plaga meg at eg hadde såkalla jentekropp og jentenamn – men denne kjønnsblandinga mi var tydelegvis plagsam for andre folk. Eg var eit forstyrrande element, eg laga uorden i systemet deira.

Derfor var gleda stor då dei endeleg fekk sett meg i ein bås. Som 16-åring fortalde

eg omverda at eg forelska meg i jenter, og då fall bitane på plass, syntest mange: «Ho er lesbisk, derfor er ho gutete!» Då var det greitt, liksom – då passa eg inn i systemet deira: Eg stadfesta den klassiske myten som seier at maskulin kvinne = lesbisk. Men var eg kvinne? Jente, dame?

Etter kvart skjedde det stadig oftare at folk eg ikkje kjende, tok meg for å vera gut. Dei omtala meg som «han», vart mistenksame når eg viste legitimasjon på polet («Men dette kortet tilhøyrer jo ei dame!»), skvatt om eg synte meg inne på offentlege dametoalett. Kva skulle eg seia? At eg faktisk var dame? Det ville vera å ljuga. Fungerande eggstokkar fekk meg ikkje til å kjenna meg som kvinne. Problemet var at eg ikkje kjende meg som mann heller. Eg hadde høyrt om folk som ville «skifta kjønn» (for å bruka det velkjende, misvisande uttrykket), så eg visste at dét var mogleg. Men å kjenna seg som både mann og kvinne, eller ingen av delane, eller noko heilt anna? Eg hadde aldri høyrt om det. Ut frå den kunnskapen eg sat på, var eg ein umogleg, utenkjeleg, uforståeleg skapning.

Fyrst då eg var godt over tjue år, forstod eg at det ikkje var eg som var umogleg,- men at nådelause normer fekk meg til å tru at eg var det. Kartet passa ikkje med terrenget, det var derfor eg gjekk meg vill. Orda passa ikkje med verda. Dersom eg sa at eg var transperson og homo, vart folk forvirra: Kva slags kjønn hadde kjærasten min då?

Men eg er glad i ord likevel, til og med ordet norm likar eg. Fordi: Norm (av latin norma) vart opphavleg brukt i tydinga 'vinkel' og 'vinkelmål', altså ein heilt konkret reiskap som handverkarar kan måla og laga rette vinklar med. Ordet normal tyder dermed 'vinkelrett'. Eg likar å tenkja meg at normale folk (dersom dei finst) har retta seg blindt etter ein vinkel, og at dei vandrar rundt som rettvinkla, firkanta vesen – medan eg sjølv er skakk og skeiv og ser verda frå andre synsvinklar.

Hva er kjønn?

Kjønn er noe de fleste av oss må forholde oss til i større eller mindre grad i løpet av livet, enten vi ønsker det eller ikke. Fra vi er bittesmå, bare en bunt med celler i en livmor, begynner diskusjonen om hva slags kjønn vi er. Og med denne diskusjonen kommer det en rekke forventninger til hvordan vi skal bli som person og hvordan vi skal se ut. I realiteten er det litt mer komplisert.

Fordi kjønn blir brukt til å referere til alt fra kroppsdeler og identitet til klesstil er det nyttig å dele kjønn inn flere kategorier når vi skal prate om det:

Kroppslige trekk: ofte snakker en om mennesker med XX-kromosomer, eggstokker, klitoris og vagina som kvinner og mennesker med XY-kromosomer, penis og testikler som menn. I realiteten finnes det en mye større variasjon (se nedenfor for mer info om dette).

Juridisk kjønn: er det kjønnet du er registrert som i passet ditt. I Norge er det foreløpig kun to juridiske kjønn, mann og kvinne, mens blant annet India, Australia og Nepal har tre juridiske kjønn.

Kjønnsuttrykk: handler om hvordan du velger å uttrykke kjønnet ditt. For eksempel hva slags klær du går med, om du bruker sminke, eller hvordan kroppsspråket ditt er osv.

Kjønnsidentitet: er hvilket kjønn du identifiserer deg som. Kanskje du føler deg som en mann eller en kvinne, eller kanskje du bare føler deg som et menneske.

Cis

Det forventes ofte at alle disse kategoriene skal være det samme. Altså, dersom du har en kropp med penis, testikler og XY-kromosomer, og det står i passet at du er mann, så kler og ter du deg som folk flest forventer at en mann skal, så identifiserer du deg som mann. Dersom dette er tilfellet kaller vi det cis, eller cisperson. Cis kommer fra latin og betyr "på samme side".

Trans

Det er en sterk norm i samfunnet at en skal være cisperson. Som Kristin (se ovenfor) og Luca (se nedenfor) beskriver er ikke dette alltid tilfellet. Forventningen om at vi alle skal være cispersoner usynliggjør imidlertid det mangfoldet av kjønnsidentiteter som finnes. Ved å dele opp kjønn i kjønnede kroppslige trekk, juridisk kjønn, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet, er det lettere å fremheve at for mange av oss er disse kategoriene forskjellige fra hverandre. Hvis en eller flere av av disse er forskjellige fra hverandre kaller vi det trans, eller transperson. Trans er altså en fellesbetegnelse for de av oss som helt eller delvis identifiserer oss som noe annet enn det kjønnet vi ble registrert som ved fødsel. Det er mange ulike måter å være trans på. For eksempel kan en ha det vi tenker på som kvinnelige kroppslige trekk, men identifisere seg som mann, eller motsatt. Kanskje en da ønsker å gjennomføre det vi kaller kjønnsbekreftende behandling, der en tar hormoner og kanskje også gjennomfører operasjoner for å få kroppslige trekk som samsvarer med kjønnsidentiteten sin. Det er kanskje denne måten å være trans på som er mest kjent for de fleste, men det er viktig å fremheve at dette ikke er den eneste måten. Mange veksler mellom kvinnelige og mannlige kjønnsuttrykk, opplever seg selv som noe midt i mellom kvinne og mann, eller føler seg ikke som et kjønn i det hele tatt, men først og fremst som et menneske. Dersom en ikke identifiserer seg som hverken kvinne eller mann, ønsker en kanskje heller ikke å bruke pronomenet hun eller han. Da kan en bruke andre pronomen, som f.eks. hen, hin, den, de, eller bare sitt eget navn. Det er viktig at vi lytter til hvordan andre mennesker ønsker å bli omtalt, og respekterer dette.

Folk bruker ulike ord og uttrykk for å forklare kjønnet sitt. Ikke alle ønsker å bruke ordet trans, men bruker heller uttrykket "født i feil kropp" til å beskrive hvordan en føler det. Andre igjen misliker dette begrepet fordi det ikke er ens egen kropp det er noe feil med. Det er snarere samfunnets oppfatning av kroppen som er feil, at samfunnet for eksempel konsekvent feilkategoriserer en person som jente fordi personen har en såkalt "jentekropp", mens personen selv identifiserer seg som mann. Det er viktig å huske på at folk selv vet best hvilket kjønn de er, og at dette ikke bestemmes utfra hvilke kjønnsorgan en

har, men med utgangspunkt i hva en selv føler seg som.

Cisnormen gjør hverdagslige situasjoner utfordrende eller problematiske for de av oss som bryter med den. Dersom det bare fins garderober for jenter og gutter, hvor skal da en person som ikke er jente eller gutt gå på do? Mange transpersoner opplever slike situasjoner som truende eller ubehagelige. Seksualundervisning om kjønnede deler av kroppen er ubehagelig dersom måten en blir beskrevet på ikke passer overens med ens identitet. En penis trenger for eksempel ikke å være et "mannlig kjønnsorgan", det er også kjønnsorganet til mange kvinner. Mange transpersoner unngår også å oppsøke nødvendig helsehjelp fordi man opplever feil pronomenbruk eller feilkjønning av kroppen.

Tokjønnsnormen

Cisnormen henger sterkt sammen med en tanke om at det bare finnes to kjønn, nemlig mann og kvinne. Denne normen forsterkes av at vi i Norge kun har to juridiske kjønn. Tokjønnsnormen og cisnormen går hånd i hånd og legger til grunn en forventing om at det kun finnes to typer kropper og at alle menn har penis og alle kvinner har vagina. På denne måten blir mangfoldet av både kjønnsidentiteter og kroppslige kjønn usynligjort. Alle kropper er forskjellige fra hverandre, og noen av oss har kropper som ikke kan kategoriseres som det som ofte omtales som «kvinnekropper» eller «mannskropper». Det finnes altså større variasjon i kroppslige kjønn enn det mange er vant til å tenke på. De av oss som faller utenfor disse kategoriene kan kalles intersex.

Inter*sex/interkjønn

Intersex eller interkjønn er en sekkebetegnelse for en rekke kroppslige variasjoner som overskrider både cisnormen og tokjønnsnormen. Intersexpersoner kan være født med fysiske/kroppslige, hormonelle eller genetiske variasjoner som ikke passer inn i stereotype oppfatninger av hva en manns- eller kvinnekropp er. Det finnes mange ulike former for intersex. Intersexkropper kan se veldig forskjellige ut fra hverandre.

- Intersexvariasjon kan være synlig ved fødsel. Det kan også først bli synlig ved puberteten, når en forsøker å få barn, eller ved en ren tilfeldighet. Mange er ikke selv klar over at de er intersex.
- Rundt 1,7% av verdens befolkning antas å være intersex. Det vil si at det er omtrent like vanlig som rødt hår. (NB: det er vanskelig å oppgi korrekt statistikk over hvor mange som faktisk er intersexpersoner, siden de færreste har sjekket kromosomene sine. I tillegg er det vanskelig å definere klart hvor grensene mellom mannskropper, intersexkropper og kvinnekropper går.)
- I 2006 begynte helsemyndighetene å bruke Disorder of Sex Developement (DSD) for å betegne intersex. Dette forsterker oppfatningen om at det er en medisinsk tilstand eller forstyrrelse som må fikses. I Norge i dag blir mange foreldre til intersexbarn oppfordret til å operere. Dette er problematisk fordi det blir gjort varige inngrep på barn som ikke kan gi samtykke.

Intersex handler ikke om kjønnsidentitet, men om hvordan kroppen er sammensatt. Det er like mye kjønnsmangfold blant de av oss som er intersexpersoner som de av som ikke er det. Noen er menn, noen er kvinner og noen har andre kjønnsidentiteter. Selv om erfaringene noen intersexpersoner har kan ligne på erfaringene noen transpersoner har, er intersex noe grunnleggende annet en trans.

I stedet for å tilpasse ideen om at mennesker kommer i to kroppsvarianter til det mangfoldet av kropper som faktisk finnes, forsøker samfunnet å tilpasse kroppene til de av oss som er intersex til ideen om at det kun finnes to typer kropper. Dette fører til massive menneskerettighetsbrudd både i Norge og internasjonalt. Mange intersexpersoner mister definisjonsmakten over sin egen kropp i møte med helsevesenet. Mange blir operert eller satt på hormonbehandling mens man er barn, mens andre opplever sterkt press fra legene på medisinsk behandling eller operasjoner. Slike medisinske inngrep usynliggjør det store mangfoldet av kropper som finnes fra naturen sin side.

Hvorfor er det viktig å prate om normer knyttet til kjønn?

Normer knyttet til kjønn rammer ikke bare de av oss som bryter med den i form av å være transperson eller intersex, men de påvirker oss alle. Dette fordi de skaper forventninger til hvordan en skal være og oppføre seg som kvinne, og hvordan en skal være og oppføre seg som mann. Dette uttrykkes gjennom alt fra hårsveis til klær, interesser, yrker og oppførsel. Disse forventningene eller normene lærer vi allerede fra den dagen vi fødes og vi tulles inn i enten et blått eller et rosa teppe. De fleste av oss vet derfor hva vi må gjøre for å bli (eller unngå å bli) oppfattet som jente eller gutt. Disse normene legger unødvendige begrensninger på oss, og fører til at mange gjør det som forventes av dem ut fra hvilket kjønn de er registrert med, heller enn det de selv faktisk har lyst til.

Samtidig er det slik at det som anses som mannlig ofte tillegges større verdi en de egenskapene som anses som kvinnelige. Dette skaper et kjønnsmakthierarki som vi gjennom de siste 150 årene med kvinnekamp har forsøkt å endre. Selv om vi har fått til mye, vil de fleste likevel være enige i at vi ennå ikke er helt i mål. Noe av grunnen til dette er at en ikke i stor nok grad har forsøkt å endre normene knyttet til kjønn eller analysert kjønn godt nok. Kvinner oppfattes fortsatt som mer omsorgsfulle enn menn, mens menn oppfattes som mer teknisk sterke. Når kvinner sier i fra risikerer de å oppfattes som sjefete og vanskelige, mens en mann som sier i fra heller oppfattes som en dyktig og tydelig leder.

Vi deler opp garderober og toaletter i to kjønn, til og med klesbutikker blir tydelig delt inn etter gutteklær og jenteklær. Ideen om at det kun finnes to kjønn, og at de to kjønnene er vesensforskjellige, er en sterk norm i samfunnnet. Fordi vi ofte oppdrar barna våre inn i disse normene, oppfyller de også disse normene. Når små jenter får barbie-dukker og prinsessekostyme i gave, læres de opp til å bry seg om sminke og sitt eget utseende. Små gutter som får sjørøverkostyme og batman-leker, oppmuntres til å være tøffe og sterke. Dersom en gir alle barn muligheten til å utvikle de samme ferdighetene, og ikke omtaler oppførsel og uttrykk som jentete og guttete, står alle friere til å utvikle seg som menneske. I tillegg er det verdt å legge merke til at kjønnsforskjellene når det kommer til leker og klær for barn har blitt større de siste tiårene. Det er grunn til å tro at det er markedet og produsentene som går inn for å skape klare skiller mellom produkter for jenter og gutter, for å få flere til å konsumere mer.

ØVELSE:

Å KROPPSLIGGJØRE KJØNN

Omarbeidet fra RFLS Ungdoms metodemateriale BRYT!

MÅL:

Normer og forventninger knyttet til mannlighet og kvinnelighet påvirker ikke bare tankegangen vår, men også måten vi oppfører oss på. En person som oppfattes som en kvinne forventes å bevege seg og oppføre seg på en måte som anses som feminin. Det samme gjelder for menn og maskulinitet. Det som oppfattes som maskulint eller mannlig tillegges dessuten ofte mer verdi, og får lov til å ta større plass enn det som oppfattes som feminint. Målet med denne øvelsen er å undersøke normer og forestillinger knyttet til kjønn på en konkret og fysisk måte.

TID:

30 min.

UTSTYR:

Stoler til deltagerne.

TILGJENGELIGHET:

Denne øvelsen kan tilrettelegges ved at deltakerne gjør hele øvelsen sittende på stolene heller enn å bevege seg rundt i rommet. I stedet for å løpe for å rekke bussen, kan du si at de har satt seg på bussen, og at de sitter ved siden av en annen person. Hvordan sitter de da?

SLIK GJØR DU:

Start med å forklare at i denne øvelsen skal en ha fullt fokus på en selv, og det er ikke lov til å kommentere andre. Be deltakerne så om å lukke øynene og finne en komfortabel sittestilling. Be dem om å kjenne etter hvordan de sitter på stolen, hvordan de har armene, og hvordan føttene kjennes mot underlaget.

Be dem så om å forestille seg en veldig feminin kvinne. Dersom det er vanskelig å komme på noen, kan en tenke på en kjendis, noen fra en tv-serie eller bare en fantasifigur. Be dem velge første og beste bilde som dukker opp.

Be deretter deltakerne om å sette seg på den måten som den feminine kvinnen sitter. Be dem igjen om å kjenne etter hvordan hendene og føttene føles, og hvordan holdningen deres påvirkes.

Nå skal alle forlate plassene sine og bevege seg rundt i rommet på den måten som de tror den feminine kvinnen ville beveget seg.

Fortell deltakerne at de plutselig får hastverk med å rekke bussen, og at de skal løpe til bussen på den måten de tror den feminine kvinnen ville løpt til bussen. La de løpe rundt i rommet en liten stund.

Når de kommer frem til bussholdeplassen og venter på bussen må de fryktelig på do. Hva hadde den kvinnelige kvinnen gjort i denne situasjonen?

Fortell deltakerne at bussen kommer og la de gå tilbake til plassene sine.

Nå skal deltakerne forestille seg en maskulin mann. Gjør deretter øvelsen en gang til, men denne gangen som en maskulin mann.

PASS PÅ!

Enkelte kan få prestasjonsangst av å måtte bevege seg rundt i rommet og late som at de er noen andre enn dem selv. Dette kan bli ekstra vanskelig dersom gruppen ikke kjenner hverandre. Det er derfor viktig at du bygger opp en trygghet innad i gruppen før du gjør øvelsen, og at du skaper et trygt rom der ingen føler seg tvunget til å delta. Påpek også at dette ikke er et teater, og at deltakerne ikke skal være skuespillere. Det finnes ingen rett eller feil måte å bevege seg på.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvordan føltes det å bevege seg rundt i rommet som feminin kvinne og maskulin mann?
- Hva var forskjellen og hvordan opplevde de denne ulikheten?
- Hvilke konsekvenser får det dersom en kvinne eksempelvis beveger og oppfører seg mer som en mann, eller motsatt?
- Hvor kommer forventningene om hvordan vi skal oppføre oss som kvinner og menn fra?
- På hvilke måter er vi alle med på å opprettholde disse forventningene?
- Hva kan vi gjøre for at alle skal kunne være og uttrykke seg som de selv vil?

OPPSUMMERING:

Forventningene til hvordan en skal være og uttrykke seg som kvinne og mann gjør at noen blir sett på som annerledes eller rare fordi de bryter med disse forventningene. Dette gjør det vanskelig å være noe annet en det «vanlige». Men det er ikke de av oss som bryter med forventningene det er noe galt med, men forventningene som er for trange. Det er ikke din jobb å passe inn, men alles oppgave å bekjempe mobbing og forventningspress. Vi er selv med på å opprettholde disse forventningene gjennom måten vi forholder oss til hverandre. Det betyr at vi alle har makt til å endre dem, og åpne de opp slik at det blir lettere for alle å være seg selv.

ØVELSE:

RAMMENE

Omarbeidet fra RFLS Ungdoms metodemateriale BRYT!

MÅL:

På tross av at det finnes flere enn to kjønn, så opererer vi ofte likevel med bare to kategorier i samfunnet. Man kan si at vi har to rammer som vi forventer at alle skal passe inn. Enten skal en være i gutte/manne-rammen, der det mandige finnes, eller så skal en være i jente/kvinne-rammen, der det kvinnelige finnes. Målet med denne øvelsen er å skape en bevissthet rundt hvordan vi alle er med på å lage disse rammene gjennom måten vi snakker og handler på, samt å finne ut hva vi kan gjøre for å bidra til å viske ut rammene slik at det blir enklere for alle å være og uttrykke seg som de selv vil.

TID:

30 min.

UTSTYR:

Tavle og kritt eller whiteboard og tusj.

TILGJENGELIGHET:

Gjenta det som blir sagt høyt og skriv det opp på tavla slik at alle får det med seg.

SLIK GJØR DU:

Tegn to rammer på tavla, en for kvinner og en for menn. Be deltakerne idémyldre rundt hva samfunnet forventer av kvinner og hva samfunnet forventer av menn. Poengter at det handler om hva som anses som kvinnelig og mandig i samfunnet, og ikke hva personene selv synes. Ta for deg en ramme om gangen. Skriv opp det som nevnes som kvinnelig i rammen for kvinnelig på tavlen, og det som nevnes som mandig i rammen for mandig. Gjenta det som kommer opp høyt, slik at alle kan høre.

Hvordan forventer samfunnet at kvinner og jenter skal være og oppføre seg?

- Hvordan skal de se ut. med tanke på for eksempel klær og hår?
- Hvilke fritidsaktiviteter er de forventet å være interesserte i?
- Hvilke yrker er de forventet å ha?
- Hvordan er det forventet at kvinner skal oppføre seg?

Still de samme spørsmålene om menn.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hva skjer hvis du er innenfor rammene?
- Hva skjer hvis du er utenfor rammene?

Hvis klassen ikke er enige i at forventningene finnes eller er så sterke, så kan du provosere med følgende eksempel: En gutt skal søke på en jobb og møter opp på intervjuet i kjole. Tror dere han får jobben? Hvis nei, hvorfor er det slik? Hvis ja, hvorfor er det slik?

- Hva er positivt med rammen og hva er negativt med de?
- Hvorfor oppfattes begrepet guttejente ofte som noe positivt mens jentegutt ikke gjør det?
- Hva skjer dersom du ikke kan se hvilket kjønn en person har?

(Påpek dersom det ikke kommer frem i diskusjonen, at det er umulig å fylle alle forventningene i rammen, og at de færreste av oss egentlig gjør det. Fremhev også at maskuline menn og feminine kvinner ofte antas å være heterofile, mens en antar at alle de av oss som bryter med forventningene knyttet til kjønnet vårt ofte antas å være homofile).

- Hvem er det som har laget rammene?
- På hvilke måter er vi alle sammen med på å opprettholde rammene?
- Hvorfor gjør vi det?

Visk ut oppdelingen i kvinne/mann på tavla og spør:

- Hva skjer dersom vi visker ut rammene?

Rammene er ikke bare begrensende for de av oss som bryter med rammene, de begrenser oss alle. De setter grenser for hvilke klær vi kan ha på oss, hvilke fritidsinteresser vi kan ha osv. De legger et forventningspress på oss alle. Men målet er ikke å tilpasse seg slik at en er innenfor rammene.

En skal selv kunne velge det en er interessert i fremfor det som er forventet utfra hvilket kjønn en er registrert med. Spør videre:

- Hva kan vi gjøre i hverdagen for at vi skal kunne viske ut rammene i det virkelige liv, slik at alle kan være seg selv?

PASS PÅ!

Dersom rammene ikke problematiseres nok, så kan de fremstå som en slags "oppskrift" for hvordan en skal oppføre seg. En risikerer dermed å forsterke normene heller enn å utfordre de. Påpek derfor gjentatte ganger at det er problematisk at en får negative reaksjoner dersom en bryter for mye med ramma, og at en skal kunne være menneske på den måten en selv vil uten å bli møtt med sanksjoner.

KONKLUSJON:

Rammene gjør at noen blir sett på som annerledes eller rare fordi de bryter med disse forventningene. Dette gjør det vanskelig å være noe annet en det som forventes av en. Men det er ikke de av oss som ikke passer inn i rammene det er noe galt med, det er rammene som er for trange. Det er ikke din jobb å passe inn, men alles oppgave å viske ut rammene og jobbe mot mobbing og forventningspress. Vi er selv med på å forme rammene gjennom forventninger vi har til hverandre. Det betyr at vi også har makt til å endre dem og til å åpne de opp slik at det blir lettere for alle å være seg selv.

ØVELSE:

NAVNELEK MED KJØNNTVIST

Omarbeidet fra Rädda Barnens Ungdomsförbunds metodemateriale "Osköna normer"

MÅL:

Navn assosieres ofte med spesifikke kjønn. Denne øvelsen handler om å få øynene opp for hvordan vi som regel antar folk sin kjønnsidentitet ut fra navnet deres, og at vi ofte kjønner hverandre gjennom navn. Et annet mål er å lære opp deltagerne i å respektere valgt pronomen.

UTSTYR:

Tavle og kritt eller white board og tusj.

TID:

20 min.

TILGJENGELIGHET:

Dersom enkelte deltakere har nedsatt hørsel eller ikke kan snakke, så kan øvelsen tilpasses ved at deltakerne etter å ha hatt presentasjonsrunden gå sammen to og to og skrive ned egne refleksjoner. Oppsummer deretter gruppenes refleksjoner og skriv det opp på tavla.

SLIK GJØR DU:

Be deltakerne om å sette seg i en ring, og la dem introdusere seg selv etter tur. Be dem deretter om å velg seg et navn som de liker og som de skulle ville hete, og som ikke assosieres med det kjønnet de identifiserer seg som. De skal også velge et pronomen som ikke er det pronomenet de bruker til vanlig. Start med deg selv og vis for deltakerne at det er ganske ukomplisert å velge et navn uavhengig av hvilket kjønn det assosieres med. Kjør så en ny introduksjonsrunde der deltakerne bruker sine nye navn og pronomen.

PASS PÅ!

Det er viktig at denne øvelsen gir flere enn to kjønnsalternativer å velge mellom. Påpek at en kan velge det vi tenker på som typisk jentenavn, typiske guttenavn, eller kjønnsnøytrale navn, i tillegg til at en kan velge pronomen som hun, han, hen, hin, den osv. Det er også viktig at denne øvelsen ikke presser transfolk til å bruke pronomen de brukte før, men ikke bruker nå lenger.

Gjenta navnerunden enda en gang slik at det blir lettere for deltakerne å huske de, i tillegg til at de som ikke fant på et navn i første rundt får en ny mulighet.

SPØR SÅ:

- Hvilke navn og pronomen ønsker dere å bli omtalt med i denne gruppen?

Skriv valgt navn og pronomen på navnelapper som deltakerne kan klistre på seg selv. Dette gjør det lettere å respektere den enkeltes navn og pronomen.

Benytt disse navnene over en periode, kanskje gjennom hele timen eller dagen mens gruppa driver med andre aktiviteter. Eller sett i gang en samtale eller en aktivitet som gjør at gruppa kan ta i bruk sine nye navn og pronomen. Avslutt øvelsen mot slutten av dagen/timen/aktiviteten ved å stille refleksjonsspørsmål.

KJØNNSNORMER

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvorfor assosieres ofte navn med kjønn?
- Hvordan påvirket de nye navnene måten du opplevde deg selv og
- andre på?
- Hvordan bidrar navn til å forme vår oppfatning av oss selv og andre?

Pass på at samtalen ikke lander på at det ville vært rart om en gutt hadde et "jentenavn" eller motsatt, men forsøk å fokusere på hvorfor det ville vært rart, og hva som er grunnen til at vi tenker slik.

KONKLUSJON:

Avslutt med en oppsummering av deltakernes refleksjoner. Påpek at hvilke navn som assosieres med hvilke kjønn er noe vi som samfunn har bestemt. Dette blir tydelig når vi ser at enkelte navn som assosieres med ett spesifikt kjønn i Norge kan assosieres med et annet kjønn på andre språk, for eksempel forbinder vi ofte navnet Janne med kvinner i Norge, mens det i Finnland assosieres med menn. Hvordan vi gir navn spesifikke kjønn blir tydelig når vi aktivt bryter med normene rundt hvilke navn som passer for hvilke kjønn. Da kan det også bli tydelig hvordan vi av og til tillegger folk såkalt "feminine" og/eller "maskuline" egenskaper ut fra hvilket kjønn vi leser dem som.

FRA UTSIDEN TIL INNSIDEN

- Luca Dalen Espseth

Jeg er ikke hetero, men ingen kan se det.
Jeg er ikke cis, men ingen kan se det.

Hele mitt liv har jeg følt på avmakt i møte med samfunnets normer for kjønn og seksualitet. Jeg var aldri det folk tenkte at jeg var. Som liten ble jeg forventet å passe inn i kategoriene "jente" og "hetero". Jeg var ingen av delene, men dette kunne ikke folk se. Folk så bare en jente som ikke mestret det å være jente.

Som om det finnes en rett eller en gal måte å være jente på.

Jeg hatet verden og verden mislikte meg. Jeg har ikke tall på alle gangene jeg har fått velmenende tips og råd om hvordan jeg skulle bli flinkere til å være det andre ville at jeg skulle være. Til slutt ga jeg opp.

Normen var ikke tilpassa meg og jeg gadd ikke tilpasse meg den.

Så da brøyt jeg, jeg brøyt med stort sett alle normer rundt kjønn og seksualitet. I min ungdom gjorde jeg en del ting som føltes helt rett og kom fra "innsiden", mens andre ting gjorde jeg bare som et opprør. Så "ble" jeg plutselig en "lesbisk kvinne" eller en "maskulin kvinne". I begynnelsen var det deilig. Så ble det bare vondt.

Det er himla kult å være en dame som bryter med normene for hva en "dame" liksom skal være, men for noen er det bare ikke rett.

For meg er det ikke rett. Jeg kaller meg mann, jeg liker det og jeg liker at folk ser meg som en mann. Så her sitter jeg med skjegg og kjæreste som er en jente. Plutselig er jeg innafor. Det er befriende, jeg kan ikke late som noe annet. Det er digg å få lov til å utrykke seg som en vil, men jeg er fortsatt maktesløs. Jeg hater egentlig å være innafor. Normene jeg før brøt med er jeg nå plutselig en del av. Jeg er med på å reprodusere ideen om hva en mann er og hva heterofili er. Min eksistens alene kan dytte andre mennesker lenger ut fra det som blir respektert av samfunnet.

Jeg prøver så godt jeg kan å si ifra når jeg mottar privilegier på grunn av måten folk forstår mitt kjønn og min seksualitet på, men jeg ser det ikke alltid selv, og jeg sier ikke alltid ifra. Det å være et politisk prosjekt hver dag er slitsomt, så jeg rømmer fra det. Det er en frihet jeg har som mange andre ikke har. Jeg går oppreist og er en hvit, funksjonsfrisk, norsk person som leses som mann og som heterofil. Det er langt fra alle som har denne muligheten. Der jeg kan velge å bare "være" blir andre konfrontert med sine normbrudd hver dag. De kan ikke rømme. En kan ikke fritt velge hva folk skal lese en som.

Nå er jeg han fyren med makta, det føles rart. Hva kan jeg gjøre for å synliggjøre de normene som rammer oss alle? Hva kan jeg gjøre for å lage verden til et bedre sted for alle, ikke bare de av oss som passer inn i normen? Jeg begynner her. Vi er alle ansvarlige for de normene som til en hver tid finnes, så la oss skape mer rom sammen.

NORMER KNYTTET TIL SEKSUALITET

Seksualitet blir ofte forstått som noe naturlig. Kribling i kroppen og klamme hender forstås som noe like naturlig som spirende blomster og fallende løv. Men den naturlige seksualiteten er også en del av kulturen. Måten vi oppfatter og fortolker seksualitet, og hvilke betydninger vi tillegger ulike seksualiteter skapes i kulturen og samfunnet. Hva menes med "å ha sex" og hva legger en i det? Måten vi i samfunnet omtaler og forstår det å ha sex på baserer seg på normer.

Hva er seksualitet?

Seksualitet er et veldig stort tema. For å skape et mer oversiktlig bilde på et så stort emne kan det være lurt å dele det opp i mindre deler. Seksualitet kan gjerne deles opp i de fem komponentene som er beskrevet under.

Tiltrekning: refererer til hvem eller hva som vekker vår seksuelle interesse. Det kan være at en tiltrekkes av en spesiell stil hos andre, at en synes leggmuskler er en sexy kroppsdel eller at en tiltrekkes et eller flere kjønn, for å nevne noen eksempler.

Fantasi: handler om det du tenker på eller forestiller deg. Det at man fantaserer om noe betyr ikke nødvendigvis at man ønsker å gjøre det i virkeligheten.

Forelskelse: handler om hvem vi får følelser for. En kan være tiltrukket av mange personer, eller synes folk med leggmuskler er sexy, men forelskelse kjenner en gjerne bare til én eller noen få av gangen. Noen av oss forelsker seg aldri, eller opplever disse følelsene ytterst sjelden.

Seksuell praksis: refererer til hva en gjør med seg selv og andre, og hvordan en lever ut de seksuelle følelsene sine. Seksuell praksis må være basert på samtykke og likeverd. En må vite at både en selv og sine sexpartnere har lyst, og alle må ha like muligheter til å sette grenser, og til å si nei eller ja.

Identitet: eller seksuell orientering, er måten vi selv velger å sette ord på egen seksualitet. En kan omtale seg selv som homofil, heterofil, bifil, panfil, aseksuell eller skeiv, for å nevne noen eksempler. En kan også velge å ikke plassere sin seksualitet i en kategori. Hvordan en identifiserer seg er opp til en selv, og ingen andre.

I måten vi snakker om å være for eksempel heterofil, homofil og bifil, så kan det virke som om seksualiteten er én ting og at den er uforanderlig for evig og alltid. Derfor deler vi opp begrepet seksualitet i ulike komponenter, for å synliggjøre at seksualiteten er mangfoldig og foranderlig. Vi tiltrekkes mye forskjellige, og kan ha lyst til å ha sex på mange forskjellige måter. Hva og hvem vi tiltrekkes av er ikke alltid synonymt med hvem vi forelsker oss i, ei heller med vår seksuelle praksis eller hva vi definerer som vår seksuelle identitet. Hvordan og med hvem en ønsker å ha sex med kan ofte variere og forandre seg med tiden.

Heteronormen

Enten en leser et romantisk epos fra renessansen eller ser en romantisk komedie på TV, er det ofte den samme fortellingen en serveres, nemlig at mann møter kvinne og de blir forelsket. I kulturen er vi vant med at romantikk og kjærlighet foregår mellom en mann og en kvinne. Dette møter vi allerede som barn når vi leser eventyr hvor prinsen redder prinsessen og de lever lykkelige alle sine dager. Hva så med prinsessen som forelsker seg i prinsessen i nabotårnet?

Begrepet heteronormen beskriver samfunnets antagelse om at alle er heterofile til det motsatte er bevist. Eventyrene tar ikke for seg historier om kjærlighet mellom to av samme kjønn, eller mellom personer med annen kjønnsidentitet enn mann og kvinne. En jente som har fått ny kjæreste møtes som oftest med spørsmålet om hva han heter. Under heteronormen fremstår heterofil seksualitet som selvfølgelig og ønskelig, mens skeive seksualiteter blir gjort til noe annerledes, fremmed og mindre ønskelig.

De fleste som lever et heteroseksuelt liv tenker sjelden over at samfunnet er styrt av en heteronorm. Å være innenfor normen gir ingen reaksjoner. Bryter en med normen derimot, så merker en den godt. Har en en annen seksuell orientering enn heterofil, må en stadig korrigere når andre tar det for gitt at en er interessert i det motsatte kjønn. Som skeiv kan en bli utsatt for både nysgjerrige spørsmål og granskende blikk.

Når heterofili vurderes som mer ønskelig i samfunnet, kan også ikke-heterofile personer ovenfor seg selv føle det samme. Er en oppvokst med ideen om at Mikke Mus hører sammen med Minnie og ikke med Donald, kan det være vanskelig å akseptere at en selv ikke følger samme romantiske og/eller seksuelle tiltrekningsmønster. Dette kan føre til skam. Å bryte med heteronormen – å være skeiv – medfører at man må komme ut og forklare sin seksualitet og/eller kjønnsidentitet til alle en kjenner. Har du noen gang hørt om noen som har kommet ut som heterofil?

Å hele tiden måtte forklare en del av seg selv er besværlig og å bli tildelt status som annerledes er urettferdig.

”Å ha sex”

Kim står i skolegården og snakker med vennene sine. Tankene flyr til kvelden i forveien, da Kim var sammen med Mika. De to, alene i kjellerstua. Følelsene svirrer og Kims lure smil avslører at hen har en nyhet. ”Er det sant?” spør Kims venner ivrig. ”Har du gjort det?” Kim tenker seg om og blir usikker. “Ja, de gjorde det, gjorde de ikke det?”, spør hen seg selv. Vennene lener seg inn mot Kim og hvisker nysgjerrig: ”Ja, men hadde dere sex?”

I måten en i samfunnet omtaler sex ligger heteronormen som et tydelig bakteppe. Sex er gjerne synonymt med sex mellom en kvinne og en mann, og det må ha vært en penis i en vagina. Andre former for seksuell praksis blir definert som andre former for seksuell praksis, og ikke sex. Det tre bokstavene s e x er gjerne forbeholdt vaginal penetrasjon med penis, mens de seksuelle tingene en gjør med hendene, munnen og andre deler av kroppen får status som noe annet – som petting, forspill, homosex, lesbisk sex, onani. Når Kims venner i nysgjerrighet spør om Kim har ”gjort det”, er det denne forståelsen av sex som kommer til uttrykk. ”Å gjøre det” eller ”å ha sex” blir forstått som å ha heterofil penetrerende sex.

Det å “gjøre det” kan fremstå som en stor greie. Sex tillegges mye betydning i samfunnet. Sex kan beskrives som noe sunt og riktig, men kan også synes å bære med seg skam og stigma. Alt snakk om sex synes imidlertid å beskrive sex som noe viktig på en eller annet måte. Begrepet ”jomfrudom” forteller oss at sex anses som betydningsfullt, enten en har det eller ikke .”Jomfrudom” er noe en kan ha, noe en kan miste, noe en kan ta og senere bli kvitt.

Idéen om ”jomfrudom” er basert heteronormen og referer til penis i vagina. De forventingene som knyttes til seksualitet i tanken om ”jomfrudom” er problematiske. Når en tenker på seksuell debut som noe en kan miste eller bør bli kvitt gjøres sex til noe vanskelig. Forventningene legger et press på oss. Sånn trenger det ikke å være. Samfunnet bør kvitte seg med ”jomfrudommen” og de heteronormative forventningene til seksualitet. Når og hvordan en skal utøve sin seksualitet på en trygg og samtykkende måte skal være opp til en selv, og ingen andre. Med hvem, hvor ofte, og på hvilke måter er det det kun en selv som har noe med.

Kjønn og sex

Til grunn for heteronormen ligger cisnormen, altså idéen om at det ikke finnes mer enn to kjønn, nærmere bestemt menn og kvinner. Normer knyttet til kjønn og normer knyttet til seksualitet virker i samspill og som en del av heteronormen. Kjønnsnormer og forventninger til hvordan gutter og jenter skal være, hva som er mannlig og hva som er kvinnelig, er basert på forventningen om at menn ønsker å tiltrekke seg kvinner og omvendt. I tillegg til forventninger til hvordan gutter og jenter skal se ut og te seg, så finnes det forventninger til hvordan de skal være seksuelle.

Man snakker om at det finnes en seksuell dobbelstandard. Det vil si at gutter og jenter som lever ut samme seksuelle praksis, risikerer å møte ulike reaksjoner. Jenter

som har sex med mange gutter kan stå i fare for å møte fordømmelse og bli omtalt som ”løse”. Gutter som har sex med mange jenter blir derimot i større grad akseptert, og det kan til og med være ønskelig. Å være mindre seksuelt aktiv kan også bære med seg ubehagelige merkelapper, som å være uerfaren eller prippen. Særlig for gutter kan det å være seksuelt uerfaren bære med seg negative reaksjoner.

Når både det å ha mye sex og det å ha lite eller ingen sex møtes med sanksjoner, kan seksuell utprøving oppleves vanskelig. Når vi kategoriserer seksualitet etter kjønn og lager forventninger til en såkalt “riktig”og “feil” seksualitet skaper vi begrensninger for oss alle. At seksuelle følelser i kroppen skal møtes med press og skam er ødeleggende og urettferdig. Lar en seg styre av hva en opplever er regler for riktig seksuell utfoldelse, så kan en ende opp med å gå på akkord med egen seksualitet. Stereotype forventninger til jenters og gutters seksualitet kan skape farlige situasjoner dersom en ikke kan eller tør kommunisere sine seksuelle behov og grenser på en fri og trygg måte. En skal aldri forvente at gutter alltid vil ha sex, og at jenter egentlig vil det, men ikke tør å si det.

For at alle skal kunne ha en fri og trygg seksualitet, må vi se forbi unødvendige forventninger. En bør alltid spørre en ny partner om hen har lyst, og en skal alltid kjenne etter om en selv ønsker det. Det har alltid lov til å si nei, og det er alltid lov til å si ja!

Er alle interessert i sex?

Vi møter sex-tips og sexy reklame overalt i samfunnet. På film, på avisforsidene og i musikktekstene vi lytter til. Sex selger, sies det, og en tar gjerne for gitt at alle er interessert i det. At alle er seksuelle er en tydelig norm i samfunnet. Men alle er ikke interessert i sex, noen av oss er for eksempel aseksuelle. Å være aseksuell kan bety at en ikke kjenner seksuelle følelser, og ikke er interessert i å ha sex med andre og/eller med seg selv. Som aseksuell kan en sette pris på romantiske relasjoner uten sex, men en kan også være aromantisk og ikke ønske den typen kontakt. Å ikke kjenne seksuelle følelser er noe mange kan oppleve i løpet av livet. For de av oss som aldri eller veldig sjelden har lyst til å ha sex, kan aseksualitet brukes som en seksuell identitet.

Som aseksuell kan en også samtidig identifisere seg som hetero, homo, bifil, panfil, skeiv eller noe annet. Det er opp til deg selv å bestemme hvilke ord du vil bruke for å beskrive din seksualitet. din

Monogaminorm

I den heteronormative forestillingen om kjærlighet og seksualitet foregår romantikk og sex mellom en mann og en kvinne. Ikke bare utelukker denne idéen relasjoner mellom personer av samme kjønn, men den utelukker også relasjoner mellom flere enn to. At sex og romantikk foregår i parforhold synes å være en norm i samfunnet. Det finnes en forventning om at alle ønsker å være monogame – at en ønsker å ha kun én sexpartner eller kjæreste. For noen er det ønskelig å kun ha én partner. For andre føles det mer riktig å ha relasjoner med flere personer på samme tid, enten flere sammen eller hver for seg.

Å blir forelsket i flere samtidig eller å være i forhold med flere personer samtidig kalles polyamori. Man kan velge å identifisere seg som polyamorøs dersom en enten opplever eller ønsker å dele seksualiteten sin med flere mennesker. Både monogami og polyamori forutsetter at alle involverte parter vet hva som skjer og er enige i det som skjer.

Man trenger ikke identifisere seg som monogam eller polyamorøs, og det kan også variere i ulike perioder hvor mange en blir forelsket i eller tiltrukket av. Hvilke regler som passer for deg i et forhold kan også variere med hvilken person du er involvert med. En kan dessuten organisere kjærligheten på andre måter enn i definerte kjæresteforhold. Å anta at den andre personen vil være monogam uten å ha spurt kan være en stor belastning for de av oss som ikke føler at monogami er riktig for en selv. Det som er viktig er at en har en åpen dialog om hva som passer for dere og hva en er komfortabel med.

Oppsummering

Heteronormen skaper forventninger til kjønn og seksualitet som fungerer begrensende for alle. Heteronormen skjuler det mangfoldet av kjønn og seksualitet som finnes i samfunnet og den mangfoldige og foranderlige seksualiteten som finnes i hvert enkelt menneske. Når flere former for sex blir usynliggjort og annerledesgjort, begrenses vår seksuelle frihet. Som samfunn må vi derfor forsøke å omstille oss fra heteronormen. Alle seksuelle relasjoner og praksiser basert på samtykke mellom likeverdige partnere skal være likestilte.

Når vi klarer å se forbi de heteronorme forventningene til sex og kjønn, så står vi friere til selv å definere og utforske vår egen seksualitet på en trygg og fin måte.

ØVELSE:

GJETT HETEROEN

Omarbeidet fra RFSL Ungdoms metodemateriale “BRYT!”

Denne øvelsen handler om å få øye på sine egne og samfunnets forestillinger og regler rundt heteroseksualitet. Vanligvis er det personer som bryter med disse reglene - for eksempel homofile - som blir pekt ut og diskutert. Nå skal vi i stedet snu på det. Med øvelsen ønsker vi å synliggjøre og sette spørsmålstegn ved heteronormen, som de fleste tar for gitt.

MÅL:

Normer og fordommer rundt kjønnsuttrykk gjør at enkelte usynliggjøres og andre settes i en bås de ikke føler at de passer inn i. Vi er alle forskjellige og det er bra. Det går ikke an å se på noen hvilken seksualitet de har.

UTSTYR:

Kopi av bildene på side 94-105.

TID:

20 min.

NORMER KNYTTET TIL SEKSUALITET

TILGJENGELIGHET: Deltakerne må kunne se.

SLIK GJØR DU: Legg ut bildene på et stort bord eller på gulvet slik at alle kan se dem. Be deltakerne om å velge et bilde der de synes at personen ser ut til å være heterofil. Ta en runde og gå gjennom ett og ett av de utvalgte bildene, og be de som har valgt om å forklare hvorfor de tok akkurat det bildet. Still spørsmål til begrunnelsen deres.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvilke forventninger/normer er det begrunnelsene deres bygger på?
- Var det vanskelig å velge hvem dere tror er heterofil? Hvis ja, hvorfor? Hvis nei, hvorfor?
- Hva tror dere er grunnen til at vi her skal bestemme hvem som er heterofil og ikke noe annet?
- Hva er fordommer?
- Hvordan fungerer de? (Fordommer betyr å dømme på forhånd, de er rettet mot de som skiller seg ut, de gjør at en tror at alle fra en gruppe er like, og vi husker bare fordommene når de stemmer)
- Hvor kommer de fra? (media, venner, familie, skole osv.)
- Hva er positivt med fordommer? Hva er negativt med fordommer? (hindrer folk i å være seg selv)
- Hvordan skal vi håndtere fordommene, slik at folk kan være seg selv?

For deltagere over ungdomsskolealder:

- Hvordan spiller forestillinger om maskulinitet og femininitet inn når vi bestemmer hvem som er heterofile og ikke?
- Hvordan henger antagelsen om hvem som er heterofil sammen med andre identitetsmarkører som hudfarge, klassetilhørighet, funksjons evne og religion?

PASS PÅ! Det er fort gjort at deltagerne slår fast sannheter om personer på bildene, for eksempel at en person ikke får lov til å være homofil i sitt land, og dermed må være heterofil. Poengter da at vi ikke vet noe om personene på bildene. Vi kan altså umulig vite hvem de, hva slags seksuell orientering de har eller hvor de kommer fra. Homofili var også forbudt i Norge frem til 1972, men på tross av det fantes det homofile i det norske samfunnet. Forbud betyr ikke at homofile ikke finnes. Vis tilbake til diskusjonen om seksualitet, nærmere bestemt at forelskelse og tiltrekning er vanskelig å styre, men at identiteten din er det du som bestemmer. Hvis det kommer opp en diskusjon om religion, så si at det finnes religiøse ledere innenfor alle religioner som argumenterer for skeives rettigheter. Det finnes både imamer, prester og rabbinere som er homofile (se kapittel 6 om religion).

KONKLUSJON: Vi antar ofte at alle vi møter som følger forventningene til hvordan de skal være det kjønnet vi tenker at de har, automatisk er heterofile, selv om vi vet at det ikke trenger å være sånn. Denne antagelsen gjør at mange blir plassert i en kategori de ikke passer inn i, samtidig som det mangfoldet av seksualiteter som finnes, blir usynliggjort. Vi ender opp med bare to kategorier, nemlig heterofil og homofil. Med denne øvelsen vil vi derfor vise at vi blander sammen kjønnsuttrykk og seksuell orientering, og at det ikke trenger å være noen sammenheng mellom disse.

HVEM PASSER SAMMEN MED HVEM?

ØVELSE:

Omarbeidet fra RFSL Ungdoms metodemateriale "BRYT!"

I samfunnet er det mye fokus på at en skal ha kjæreste eller ønske å være sammen med noen. Bosteds- og familiepolitikken går ofte ut i fra at vi skal leve sammen i par. Men hvordan har det seg at noen forhold virker mer sannsynlige enn andre? Formålet med denne øvelsen er å få øye på usynlige regler knyttet til seksualitet, og hvordan seksualitet spiller sammen med kjønn, funksjonalitet, hudfarge, klassetilhørighet, religion og alder.

UTSTYR: Kopier av bildene på side 94-105.

TID: 20-30 min.

TILGJENGELIGHET: Deltakerne må kunne se.

SLIK GJØR DU: Legg ut bildene slik at alle kan se dem. Spør deltakerne om hvem de tror er sammen. Hvem er det sannsynlig at har et forhold til hverandre? La gruppen reflektere fritt rundt hvilke personer de synes passer sammen. Deltakerne trenger ikke å bli enige. Dersom gruppen foreslår flere ulike relasjoner, er dette et godt grunnlag for den videre diskusjonen.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvorfor passer disse menneskene sammen?

Skriv opp svarene og gjenta dem slik at alle kan se og høre.
Spør så deltakerne videre:

- Hvorfor setter vi som oftest folk sammen i par, og ikke i relasjoner hvor flere enn to lever sammen?
- Hvem er det minst sannsynlig at ville vært sammen, og hvorfor tenker de slik?
- Diskuter hvordan det har seg at folk ofte plasserer mennesker som ligner hverandre sammen, for eksempel hvite med hvite eller middel klasse med middelklasse?
- Hvilke forventninger/normer er det som spiller inn når vi bestemmer hvem som passer sammen med hvem?
- Hvordan spiller kategorier som klasse, hudfarge, religion, funksjonalitet og kjønn inn når vi bestemmer hvem som passer sammen med hvem?
- Hvilke av disse parene tror dere får mest/minst oppmerksomhet på gata? Hvorfor?
- Hvordan påvirker disse forventningene/normene menneskene på bildene?
- Hvordan påvirker våre forventninger andre menneskers muligheter?

PASS PÅ!

Meningen med denne øvelsen er ikke å diskutere hva en selv synes er normalt eller ikke, men heller hva som er vanligst å se på byen, og hvilke usynlige regler som finnes. Det er viktig at samtalen ikke hindres av hva enkelte personer i gruppen synes er normalt og ikke, eller hvordan en selv ser på ulike grupper. Som leder av samtalen bør du poengtere at det vi skal diskutere er hva som anses som «vanlig» i dagens samfunn, eller hvordan en generelt ser på ulike grupper i samfunnet.

KONKLUSJON:

Sosiale kateogrier legger usynlige begrensninger på hvem som kan være sammen med hvem og hvor mange som kan være sammen. Ofte plasseres personer sammen ut i fra antatt etnisitet, klassebakgrunn eller kjønn. Samtidig er det gjerne de parene som bryter mest med disse forventningene som får mest oppmerksomhet på gata eller som opplever negative sanksjoner. Par innenfor hva som "passer sammen" blir ofte sett på som gjennomsnittslig og får mindre sanksjoner. Normene for hvem som "passer sammen" er med på å lage begrensninger på andre mennesker sin seksualitet, og skap som andre mennesker må komme ut av.

NORM + INGEN PROTEST = SANT

- Viljar

Eg gjekk inn i mitt første ordentlege forhold via ei statusendring på nett. Eg traff ei jente i Trondheim som eg likte, vi byrja etter kvart å flørte med kvarandre. Tre dagar etter første gong ho blei med meg heim hadde ho endra sin status på sosiale medier frå "singel" til "i eit forhold". Dette skjedde utan at vi hadde snakka om kor vidt vi var kjærestar. Lettare forfjamsa over å få vite på nett at eg hadde kjærast spurte eg ho om statusendringa og lurte på om vi ikkje kunne diskutere dette først. Eg syns dette gjekk litt for fort for seg, og ikkje minst at det gjekk over hovudet på meg. Eg fekk som svar at "dersom du berre har tenkt til å ha sex med meg, så er eg ikkje interessert". Vi hadde altså blitt kjærestar, eller eg kunne droppe heile greia.

Ei veke seinare fekk eg vite at forholdet også var monogamt, formidla tilfeldig gjennom ein kommentar til ein TV-serie. Plutseleg hadde eg i løpet av ei vekes tid gått frå å vere singel til å vere i eit monogamt forhold. Dette skjedde ikkje fordi eg ønska det, men fordi eg ikkje protesterte på det. Kjærasten min såg på dette som ei "naturleg utvikling". Eg såg på det som reglar som blei pressa på meg. Eg var heile tida klar over at eg eigentleg ville ha eit opent forhold, men opplevde å ikkje ha reelle mogelegheiter til å påverke korleis forholdet skulle utvikle seg. Kjærasten min forsto ikkje kor ukomfortabelt eg synes utvikliga var, til tross for at eg fortalte ho det. Forholdet utvikla seg jo slik det "skulle vere".

Eg har aldri blitt tiltrukke av så mange jenter som den perioden eg var i eit monogamt forhold. Jenter som eg ikkje hadde vore tiltrukke av som singel blei plutseleg dødsheite. Sjølv om eg ikkje var utro så hadde eg ofte lyst til å ha sex med andre. Og fordi eg hadde lyst til å ha sex med andre hadde eg mykje dårleg samvittigheit. Å gå fleire månadar med dårleg samvittigheit går ut over sjølvtilliten. Eg forstod at monogami ikkje fungerte så bra for meg, og forholdet tok etter kvart slutt.

Etter dette blei eg redd for å plutseleg vere i eit forhold igjen. Om eg var littegrann interessert i nokon skunda eg meg alltid å seie at eg syns forhold var noko tull, og at monogani var endå meir tull. Ingen skulle få meg inn i eit monogamt forhold igjen ved å la forholdet "naturlig utvikle seg", det vil seie ikkje snakke om det. Det kan forklarast med formelen "Norm + Ingen protest = Sant". Dersom du ikkje protesterer, tolkar normfølgarar det som eit samtykke. Men for å vite at den andre er einig må ein faktisk snakke om det først.

Eg er langt mindre negativ til monogami no enn tidlegare. Det kan godt vere at mitt neste forhold blir monogamt, men eg vil vere med på å bestemme det. Eg vil ha ein samtale der vi diskuterer kva vi har til felles, og kva rammer som er best for oss begge. Eg vil at vi tar bort alle forventningane om korleis ein skal planlegge livet sitt, at vi byrjar med blanke ark. At vi finn ut kva vi har til felles, og så finn ut kva rammer som fungerer best i vårt forhold.

SKRÅBLIKK PÅ RELIGION

ISLAM HAR ROM FOR ALLE

- medlem av Skeiv Verden

Jeg vokste opp i Midtøsten.
Mine foreldre er muslimer.
De har giftet seg på grunn av kjærlighet.
Jeg er homofil.
Jeg ville ikke ha et dobbeltliv.
Jeg synes at alle moskeer må være åpne for skeive.
Kjærlighet er veldig viktig.
Kjærlighet gir energi for å studere og jobbe.
Kjærlighet er viktig for helsen.
Man har rett til å velge.
Men folk velger ikke følelsene sine.
Noen er heterofile, noen er homofile, noen er lesbiske, noen er bifile, og noen er transkjønna. Samfunnet må inkludere alle mennesker.
Islam er åpen for alle mennesker.
Jeg vokste opp i Midtøsten.
Mine foreldre er muslimer.

De har giftet seg på grunn av kjærlighet.
Jeg er homofil.
Jeg ville ikke ha et dobbeltliv.
Jeg synes at alle moskeer må være åpne for skeive.
Kjærlighet er veldig viktig.
Kjærlighet gir energi for å studere og jobbe.
Kjærlighet er viktig for helsen.
Man har rett til å velge.
Men folk velger ikke følelsene sine.
Noen er heterofile, noen er homofile, noen er lesbiske, noen er bifile, og noen er transkjønna. Samfunnet må inkludere alle mennesker.
Islam er åpen for alle mennesker.

Kjærlighet er en viktig del av Islam.
Islam støtter menneskers følelser.
Islam respekterer folk og deres valg.
Skeive er en del av Islam.
Noen imamer er imot skeive, men de forstår ikke Islam.
Andre imamer støtter skeive. De støtter kjærligheten.
Gud lagde hele universet, Gud inkluderer alle mennesker.
Islam gir heterofile og skeive de samme rettighetene og pliktene.
Skeive muslimer kan be og faste under Ramadan, på samme måte som andre muslimer.
Skeive muslimer må ikke være redde for de muslimene som ikke forstår dette aspektet ved Islam.
Skeive muslimer bør praktisere Islam uten å tenke på hva enkelte andre muslimer mener.
Relasjonen er direkte mellom den enkelte muslim og Gud.
Folk eier ikke Islam.
Gud eier Islam, så jeg er glad og fornøyd som muslim og homofil.
Jeg er positiv, optimistisk.
Islam ønsker å bygge et godt liv for alle mennesker
Gud elsker alle mennesker, Islam har rom for alle.

Innledning:

- Hva vil det si å være religiøs og å ha en skeiv identitet?

Det finnes en oppfatning om at religion og skeivhet er motstridende identiteter, skeive personer som er religiøse blir ofte utfordret på sin tilhørighet. Dette skjer fra både religiøse miljøer, og skeive miljøer. Det er imidlertid ingen av verdensreligionene som har motstand mot skeive identiteter som en viktig del av sin lære. Men likevel misbrukes ofte religion til å fordømme skeive identiter og sette grupper opp mot hverandre. Mange skeive religiøse mennesker opplever ikke samspillet mellom sin religiøse overbevisning og skeiv identitet som et problem. Det finnes skeive prester, imamer, og rabbinere som er åpne om sin seksuelle orientering og/eller kjønnsidentitet og sin tro, uten at de føler at de trenger å ta et valg mellom disse. Både religion, seksualitet og kjønn er sammensatt og oppleves forskjellig for hver enkelt person. Å tvinge folk til å velge mellom en skeiv identitet og en religiøs tro er en form for maktmisbruk hvor en forsøker å begrense andre menneskers liv. Som den homofile ortodokse rabbineren, Steven Greenberg sier:

Å be noen om å velge mellom tro og seksualitet og/eller kjønnsidentitet er et umulig valg. Ingen trosretning kan kreve at jeg skal lyve. I Talmund står det at Gud elsker sannheten. Under bønn lærer vi å aldri si noe vi føler er en løgn. Det er ikke troen på Gud, men tolkningen av den hellige skriften som er problemet.

Dersom en oppfatter religioner som undertrykkende, er det viktig å huske på at religion har stor påvirkning på samfunnet og folks syn på blant annet mangfold og rettigheter. Det er derfor nødvendig og viktig å jobbe med religiøse samfunn for å skape forståelse for mangfold, heller enn å avskrive de helt og holdent.

Det finnes mange forskjellige religiøse samfunn i Norge. I dette kapittelet har vi imidlertid valgt å fokusere på de tre abrahamsreligionene, nemlig jødedom, kristendom og islam. Dette er religioner som ofte blir misbrukt til å fordømme kjønnsminoriteter og seksuelle minoriteter med henvisninger til hva som står i de religiøse tekstene, nærmere bestemt Thoraen (Jødedom), Bibelen (Kristendom) og Koranen (Islam). Samtidig finnes det flere ulike tolkinger av disse tekstene, og vi vil her løfte frem alternative tolkninger som fremhever skeive identiteter.

Historisk og kulturell kontekst

Samfunnet vi nå lever i er dramatisk forskjellig fra samfunnet for tusenvis av år siden. Religion har ikke vært uten forandring, og utvikling av vitenskap har endret synet på religion hos mange. Siden opprinnelsen av Abrahams-religionene har det vært uenighet om hvordan de hellige skriftene skal tolkes og hvor stor vekt historiske hendelser og personer skal ha. I tillegg finnes det ulike retninger innenfor hver av religionene som tolker tekstene på ulik måte.

Den muslimske tenkeren Junayd al-Bagdadi (d. 910) slo tidlig fast at islam er som klart vann fylt i ulike flasker, og det farges og formes av den flasken det fyller. Denne tanken finner vi igjen hos moderne muslimske tenkere. Den iranske juristen Seyyed Mohammad Ali Ayazi (f. 1954) understreker at Koranen ikke oppstod i et vakuum, men preges av de samtidige kulturelle, sosiale og vitenskaplige forestillingene som var rådende i tiden da den ble skrevet. Som eksempel nevner han at Koranens bilde av universet ligner Ptolemaios verdenssystem og forestillingen om de syv himlene.

Dette gjelder ikke bare Koranen, men alle religiøse skrifter. Når vi leser religiøse tekster må vi derfor forstå den sammenhengen de er skrevet i. Det samfunnet de religiøse tekstene er myntet på er radikalt annerledes fra dagens samfunn. Vi kan derfor ikke tolke tekstene bokstavelig og

bruke de som et mal å leve etter, men vi må forstå hva de opprinnelig er ment som, og hva vi kan tolke ut av dette når vi ser teksten i sammenheng med dagens samfunn.

Det er heller ikke slik at vi leser og forstår tekster på samme måte. Vi er alle påvirket av samfunnet og miljøet vi er vokst opp i, og de kunnskaper og erfaringer vi har fått opp gjennom livet. Dette former vår forståelse av virkeligheten. Det betyr at vi leser tekster og ser videoklipp i en sammenheng, og tolker disse ut fra vår forståelse av verden. Når vi møter et miljø med andre normer enn det vi er vant til, kan det være vanskelig å tilpasse seg. For å klare å forstå ulikhetene mellom trosretningene er vi nødt til å ta i bruk tolkning, og prøve og sette oss inn i andre personers måte å tenke på.

Oversettelsesproblemet

Når vi oversetter noe fra ett språk til et annet så oversetter vi samtidig en forståelse av virkeligheten til vår egen tankemåte og begrepsverden. Det betyr av vi bruker våre egne erfaringer og forståelse av virkeligheten til å forstå andre verdensoppfatninger. Dermed kan betydningen av ord og fenomener bli helt forskjellig på ett annet språk enn slik det var forstått på originalspråket.

Det gamle testamentet ble skrevet på hebraisk og det nye testamentet ble skrevet på gresk. Bibelen slik vi kjenner den i dag er forskjellige oversettelser av disse språkene. Det er ikke alltid det finnes ord på ett språk som tilsvarer det samme på et annet. Dermed kan betydningen av ord og fenomener forsvinne eller bli omgjort i oversettelsesprosessen.

Språk endrer seg også over tid. På engelsk betød for eksempel ordet gay noen annet på 1950-tallet enn det gjør i dag. Det har gått fra å være et synonym for å være lykkelig og bekymringsløs til i dag å brukes som et ord for å beskrive menn som liker menn. Ordet Jihad har blitt brukt i norske medier på en slik måte at mange tenker at det er et synonym for terrorisme, mens det egentlig betyr å strebe etter å være en god muslim. I tillegg til at ord forandrer mening, blir nye ord stadig lagt til i språket vårt. På mange språk eksisterer det flere oversettelser av Bibelen, som framstiller forskjellige måter å gjengi historiene på. Dermed er det også variasjon i historiene i Bibelen og ordene som brukes. I en engelskspråklig utgave av Bibelen fra 1946 forekommer ordet homoseksuell, selv om ordet er et ganske nytt begrep som ikke eksisterte på den tiden de bibelske tekstene ble skrevet (ordet homoseksuell ble for første gang benyttet i en publikasjon i 1869).

Tolkning av tekster

Teologer og religiøse ledere har alltid strides når det kommer til hvordan en skal forstå de hellige tekstene. Tekstene levde gjennom muntlige gjenfortellinger opptil flere generasjoner før de ble skrevet ned og et utvalg ble inkludert i det som nå sees på som de hellige skriftene. Det er verdt å stille spørsmål ved hvem som opp gjennom historien har hatt makt til å tolke tekstene. Dette har i stor grad vært heterofile middelklassemenn. Disse har hatt makten til å definere hvordan andre mennesker skal forstå tekstene, og hvordan de skal tolkes. Ved å se på tekstene fra andre vinkler og løfte frem undertrykte gruppers forståelse av tekstene kan vi imidlertid forstå forholdet mellom religion, seksualitet og samfunnet på nye måter.

Jeg vil ikke gi definisjonsmakten på min religion og min Gud til de som utfører vold i religionens navn. Dette er et spørsmål om definisjonsmakt. Hvorfor skal hvite, eldre menns stemme alltid ha mest tyngde? Hvis man går ut ifra at deres definisjon på hva som er rett og gal tro er den gjeldende, så bidrar man til å opprettholde et syn på at religion som konservativ og ikke-inkluderende. Kan egentlig religion i seg selv undertrykke? Det er alltid mennesker som undertrykker.

- Sara Moss, skeiv prest i Den norske kirke.

Å tolke de religiøse tekstene på ulike måter har konsekvenser for hvordan vi forstår samfunnet i dag, og nytolkninger kan åpne dørene for et mer likestilt samfunn. Et eksempel på dette er imam Mushin Hendricks tolkning av koranen:

Koranen ble åpenbart i et patriarkalsk, mannsjåvinistisk samfunn i det 7. århundre. Dens prinsipper adresserer derfor aristokratiske menn som bidro til å holde kvinner og feminine menns status nede. I løpet av 23 års tid evnet Profeten Muhammed å heve kvinners status og legge grunnlaget for å styrke likestillingen. En vanlig feiltagelse blant mange muslimer er imidlertid å tolke det som at Profeten også avsluttet denne prosessen. Denne måten å tolke teksten på har stått i veien for den prosessen mot likestilling som Profeten startet, og som siktet mot å over tid styrke og opprettholde kvinner og seksuelle minoriteters stilling i samfunnet.

- Imam Mushin Hendricks.

I Vest-Europa misbrukes den forestilte motsetningen mellom skeiv seksualitet/kjønnsidentitet og religion på en måte som skaper frykt og motstand mot enkelte religioner, spesielt islam. Hendricks tolkning viser imidlertid at islam kan være en muliggjørende kraft i arbeidet for skeive minoriteters rettigheter.

Skriftene inneholder mye symbolikk og metaforer, og det er umulig å si at det er én rett måte å forstå dem på. Kanskje er dette også en del av poenget, at hver person må lese tekstene ut i fra sitt eget liv og ha en personlig forståelse av troen sin.

UTVALGTE RELIGIØSE TEKSTER:

David og Jonatan - Kjærligheten som forsvant i oversettelsen

- Petter Skippervold, teolog og stipendiat, Universitetet i Oslo

Det kommer kanskje som en overraskelse på mange at en av Bibelens vakreste kjærlighetshistorier er mellom to menn. Historien om Jonatan og David er en spennende og hjerteskjærende fortelling om to menn som elsker hverandre, men hvor det aldri blir de to. Jonatan er sønn av hebreerkongen Saul, og når den unge David utfordrer Sauls kongemakt, blir fortellingen om David og Jonatan en fortelling om håpløs kjærlighet. Det minner om Romeo og Julie og kanskje var det nettopp denne fortellingen Shakespeare hadde i bakhodet da han skrev sitt klassiske verk. Men David og Jonatans kjærlighet er ikke enkel å oppdage i norske bibler; maskulin kjærlighet oversettes nemlig konsekvent med ordet vennskap.

Gud og kvinners kjærlighet

Det bibelhebraiske ordet for kjærlighet er *ahav*. Det brukes i ulike sammenhenger, alt fra å handle om mat til synder og ugjerninger. Men i all hovedsak er dette et ord som beskriver kjærligheten. Kjærlighet mennesker i mellom og Guds kjærlighet til mennesket. Går vi til den anerkjente engelske bibeloversettelsen King James' Version, så finner vi at ahav oversettes med "love". Det engelske ordet "love" kan selvfølgelig bety mer enn kjærlighet på norsk. Det er likevel påfallende at hver gang *ahav* brukes i forbindelse med Guds kjærlighet til mennesket, oversetter Bibel 2011 konsekvent med ordene "kjærlighet" eller "elsker" (5 Mos 7, 8; Jer 31, 3; Hos 11, 4; Sef 3, 17; Sal 109, 4.5). Det samme gjelder når en kvinne uttrykker sin kjærlighet til en mann (Ordsp 5, 19; Høys 2, 4.5.7; 3, 5; 7, 7). Problemet kommer først når mannen skal uttrykke sin kjærlighet.

Maskulin kjærlighet

Det er vanskelig å få øye på den maskuline kjærligheten i Bibel 2011. Ordet *ahav* brukes flere ganger i historien om David og Jonatan, men Bibel 2011 nedtoner kjærligheten Jonatan og David uttrykker for hverandre. Kjærlighet og elsker blir omgjort til "så kjær", "holdt av" og "inderlig kjær" (1 Sam 18, 3; 20, 17; 2 Sam 1, 26). Pussig nok skal vi ikke lenger enn til Sverige før vi finner kjærligheten uttrykt i de samme tekstene. I den svenske bibeloversettelsen, Bibel 2000, er ahav enten "älskade" eller "kärlek". Så også i den danske oversettelsen fra 1992. I den svenske og danske Bibelen elsker David og Jonatan hverandre, det gjør de aldri i den norske Bibel 2011.

> *Så aflagde Jonatan atter ed på sin kærlighed til ham, for han elskede ham inderligt.* (1 Sam 20, 17, dansk Bibel 1992, Det Danske Bibelselskab)

> *Så bekräftade Jonatan åter sin kärlek till David med en ed, ty han älskade honom lika högt som sitt eget liv.* (1 Sam 20, 17, Bibel 2000, Svenska Bibelsällskapet)

> *Så sverget Jonatan enda en gang sin ed for David, fordi han holdt av ham; han hadde David inderlig kjær.* (1 Sam 20, 17, Bible 2011, Det Norske Bibelselskap)

Homofob Bibel?

Hvorfor legger Bibel 2011 lokk på kjærligheten mellom David og Jonatan? Hvorfor blir fortellingen om to menn som elsker hverandre til en fortelling om to gode venner? Og hvorfor er det så vanskelig å forholde seg til grunnteksten når den maskuline kjærligheten skal oversettes? Det er underlig at Bibel 2011 lanseres under parolen "nærmere grunntekstene", når man konsekvent underkommuniserer maskulin kjærlighet. Grunnteksten skiller ikke, men bruker det samme ordet både når Gud elsker menneske, kvinne elsker mann, mann elsker kvinne og mann elsker mann. Det er nesten som om de norske oversetterne frykter at kong David vil stå fram som homo. Homo som hetero, kjærlighet mellom to mennesker av samme kjønn er ingen umulighet - i alle fall ikke i Bibelen.

- Petter Skippervold, teolog og stipendiat,UiO

GT. (Det gamle testamente) Ruts bok

Rut er en av de få kvinnene i bibelen som har fått en egen bok, og Ruts bok har virkelig kvinnene i sentrum.

På grunn av sult og feilslått avling drar Noomi og hennes mann fra Betlehem til Moab. Der finner sønnene hver sin moabitiske kvinne som de gifter seg med. Når Noomis mann og begge sønnene senere dør, beslutter Noomi seg for å reise tilbake til Betlehem. Hun ber sine svigerdøtre bli boende i hjemlandet sitt. De juridiske lovene påbød enker å gifte seg med en bror av sin avdøde mann, for å gi dem etterkommere og bevare deres navn. Noomi, som har mistet begge sine sønner, påpeker imidlertid at både hennes egen og svigerdøtrenes alder gjør det umulig for henne å føde nye sønner som svigerdøtrene kan gifte seg med for så å føre slekten videre. Kvinnenes status var avhengig av deres evne til å føde barn, og svigerdøtrene burde derfor kjappest mulig gifte seg med noen andre. Den ene svigerdatteren lytter til Noomis råd, og blir boende i Moab, men Rut vil ikke for noen pris forlate sin svigermor. Rut sier til Noomi at hun ikke vil skilles fra henne. Når Noomi gjør det klart at hun skal reise tilbake til Betlehem, sier Rut:

> Rut. 1:16: *«Dit du går, vil jeg gå, og hvor du bor vil jeg bo. Ditt folk er mitt folk, og din Gud er min Gud»* 17: *«Der du dør, vil jeg dø og der vil jeg begraves. Måtte herren la det gå meg ille både nå og siden, hvis noe annet enn døden skiller meg fra deg».*

Rut blir med Noomi til Betlehem, og giftes på nytt med en av mennene i slekta. Hun ledsages underveis av Noomi, som på ulike måter gir henne råd, og føder etterhvert en sønn som kommer til å bli kong Davids farfar.

> Rut 4: 14: Da sa kvinnene til Noomi: *"Lovet være Herren, som ikke lot deg mangle en løsningsmann i dag! Måtte denne sønnen bli navngjeten i Israel!* 15: *Han skal gi deg ny kraft og sørge for deg i alderdommen. For din svigerdatter har født ham, hun somer så glad i deg, og som er mer for deg en sju sønner".* 16: Så tok Noomi gutten og la ham på fanget sitt, og hun ble hans fostermor. 17: Granneko nene gav ham navn og sa: *"Noomi har fått en sønn!"*

På tross av at Rut til slutt gifter seg med en mann, er det skildringen av den nære og kjærlige relasjonen mellom de to kvinnene som vil dele livet sammen, som står i fokus gjennom hele teksten. De viktigste ordene i teksten sies av en kvinne til en annen kvinne, og det er fra denne teksten at linjen «til døden skiller oss ad» fra ekteskapsritualet henter sitt utspring. Ruts sønn beskrives også som Noomis sønn, og dette kan tolkes som en positiv holdning til familier med flere foreldre.

SKRÅBLIKK PÅ RELIGION

Historien om Lot: GT. 1.Mos 19: 1-29, Koranen: 7:80-84, 11:77-83, 21:74, 22:43, 26:164-75, 27:56-59, 29:27-33.

Historiene om David og Jonathan samt Rut og Noomi viser at det finnes historier om kjærlighet mellom personer av samme kjønn i de religiøse tekstene. Den historien som det ofte vises til for å fordømme skeive seksualiteter er historien om Lot i byen Sodom. Denne historien finner vi igjen i alle de tre abrahamsreligionene.

Gud hører klagerop fra byene Sodom og Gomorra, hvor innbyggerne beskrives som syndefulle, og hen bestemmer seg for å ødelegge byene. Men først vil hen finne ut om det virkelig er så ille, og sender to engler til byene. I det englene ankommer Sodom så møter de Lot, en slektning av Abraham, som tilbyr de mat og husrom. Englene sier de kan overnatte på torget, men Lot insisterer på at de skal sove hos ham, og de følger med han hjem. Etter at de har spist, kommer alle byens menn og omringer huset. De krever å få englene utlevert.

> 1. Mos. 19:5. *Hvor er de mennene som kom til deg i natt? Før de ut til oss! Vi vil ha vår vilje med dem!*

Lot nekter, og tilbyr dem istedet døtrene sine.

> 1. Mos. 19:8. *Hør nå! Jeg har to døtre som ikke har vært sammen med noen mann. La meg føre dem ut til dere, så kan dere gjøre med dem som dere vil. Men mot disse mennene må dere ikke gjøre noe, for de har funnet ly under mitt tak.*

Mennene fortsetter å true, de trenger seg voldsomt på Lot, og forsøker å slå inn døren. Englene drar Lot inn igjen.

> 1. Mos. 19:12. *Da sa mennene til Lot "Har du ellers noen her, en svigersønn, sønner eller døtre eller andre som tilhører deg i byen så før dem bort herfra. 13. for nå skal vi ødelegge dette stedet. Klageropet for herrens ansikt er blitt så stort at Herren har sendt oss for å ødelegge byen".*

Som nevnt ovenfor må en forstå tiden religiøse tekster er skrevet i, og hvem den retter seg mot. Dette gjelder også historien om Sodom og Gomorra. Imam Mushin Hendricks skriver at Sodom var en av de rikeste byen i Siddimdalen i Babylon. Byen var en gjennomfartsåre for handel, og mange reisende kom derfor innom byen. Å være gjestmild var en dyd, og sodomitter ble oppfordret til å tilby reisende husrom. Den mannlige aristokratiske herskereliten i Sodom og Gomorra var imidlertid svært egoistiske og nektet å dele sine ressurser med fremmede. Den jødiske historikeren Flavious Josephus skriver at sodomittene var overvelmende stolte over sitt eget folk og deres rikdom. De var samtidig uforskammet frekke mot andre og vantro mot det hellige. De hatet fremmede og unngikk kontakt med andre. Sex ble brukt som et middel til å oppnå makt i samfunnet, og ble ofte gjennomført uten samtykke både mellom menn og mellom menn og kvinner. Sett i lys av dette vil det være ukorrekt å tolke historien som en fordømmelse av sex mellom menn. Setningen "vi vil ha vår vilje med dem!" er en trussel om sex som vold, altså voldtekt. Sex brukes av mennene i Sodom for å stadfeste deres dominans og for å ydmyke de to fremmede. Opprørt over soddomittenes avgudsdyrking, fremmedfiendtlighet og arroganse bestemte Gud seg for å straffe dem og ødelegger byen.

Historien kan også vise til at en ikke skal ha sex med et guddommelig vesen. Ville det ikke være rimelig å tenke at sex med et guddommelig vesen er en synd? Engler er ikke mennesker, og kan sammenlignes med at mennesker ikke skal ha sex med dyr av andre arter.

> *Historien om Lot i Koranen, kan ikke brukes som en fordømmelse av homofili. Å gjøre det ville være motstridende med de mange versene i Koranen som som fremmer ideen om fellesskap innenfor det menneskelige mangfoldet. Dessuten krever en åndelig vei mot Skaperen at en fullt ut aksepterer mangfold og ulikhet, og ikke fordømmer.*
> - Imam Mushin Hendricks.

Det er interessant at det i historien om Lot, er sodomittmennenes krav om å "ha deres vilje med englene" som har fått mest oppmerksomhet, mens det at Lot tilbyr mennene hans egne døtre i stedet, ikke har blitt problematisert i samme grad. Hva sier dette om kjønnsstrukturene i samfunnet nå og da?

Kjønnsmangfold i religion

Det finnes historier om personer som overskrider tokjønnsmodellen i abrahamsreligionene. I Talmud (Shabat 35b) finner vi for eksempel en historie om en mann som mister sin hustru, og som må ta vare på deres spedbarn alene. Gud lar da to bryst vokse ut på ham, slik at han kan amme sitt barn. På tross av dette mener enkelte at det å bryte med tokjønnsmodellen og/eller cisnormen og å være religiøs er motstridende identiteter.

Skapelsesberetningen brukes ofte som et argument for at det å være transperson bryter med Guds vilje; Gud skapte oss til mann og kvinne, og dermed er vi skapt som vi er. Å endre på det, det vil si å "bytte" fra et kjønn til et annet vil derfor bryte med hva Gud har ment med hvert menneske. Denne typen argumenter kan møtes på to måter: Enten gjennom å påpeke at ingen kan uttale seg om hva som er Guds vilje for hvert menneske, eller ved å påpeke at det ikke handler om å "bytte" kjønn, men å bekrefte ens kjønnsidentitet. Teolog Justin Tanis, som jobber spesifikt med teologi for transpersoner, har sagt at kjønn er en kallelse og at vi alle, transpersoner så vel som cispersoner er kalt av Gud for å være kjønn på hver vår unike måte. For enkelte betyr denne kjennelsen at en må endre på enkelte deler av kroppen, for andre kan det innebære at en iblant lever som kvinne og iblant som mann, og for andre kan det bety å leve utenfor tokjønnsmodellen. Det viktige, ifølge Tanis, er at ingen andre kan bestemme over et menneskes personlige kall, og påberope seg retten til å mene hva Gud vil med hvert menneske.

I en del strengt konservative religiøse retninger - fra amerikanske kristenfundamentalister til den islamske republiken Iran, forstås transseksualisme som en medisinsk diagnose heller enn et teologisk spørsmål. På grunn av dette aksepteres transseksuelle, men ikke nødven-

SKRÅBLIKK PÅ RELIGION

digvis andre transpersoner (dvs. de av oss som ikke ønsker å endre alle kjønnede trekk ved kroppen, eller som definerer seg utenfor tokjønnsmodellen). Samtidig blir skeive seksualiteter fordømt. Noe av tankegangen bak en større aksept for trans enn for skeive seksualiteter er tanken om at den som gjennomgår kjønnsbekreftende behandling samtidig blir kurert for sin homofili. De transpersonene som aksepteres er altså bare de av oss som etter å ha gjennomført kjønnsbekreftende behandling, oppfattes som heterofile av storsamfunnet. Dette kan skape press på behandling som ikke er riktig for alle, og er derfor problematisk selv om det kan komme enkeltpersoner til gode.

I det nye testamentet står det:

> NT. Joh, 3: 16 *For så høyt har Gud elsket verden at han ga sin Sønn, den enbårne, for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv.* 17 *Gud sendte ikke sin Sønn til verden for å dømme verden, men for at verden skulle bli frelst ved ham.* 18 *Den som tror på ham, blir ikke dømt.*

Guds kjærlighet gjelder altså alle som tror, uavhengig av kjønn og seksualitet.

Avslutning:

Vi startet dette kapittelet med å snakke om hvordan skeive identiteter ofte blir sett på som en motsettning til religiøsitet. Det er imidlertid ingen selvsagt motsetning her. Tolkningen av tekstene er avgjørende, og det er viktig å stille spørsmålstegn ved hvem som har hatt makten til å definere tolkningene opp gjennom historien. Når en ser religion fra andre vinkler, kommer også andre perspektiver til syne:

> *(…)Ved å vektlegge prinsippene om likeverd og rettferdighet gjør Koranen det klart at den ikke under noen omstendigheter rettferdiggjør mannlig dominans over tilsynelantende svakere aktører i samfunnet. Islams historie er full av eksempler på frigjøring fra slaveri, sosial fremgang for kvinner og omsorg for sårbare grupper, inkludert foreldreløse. Det er i samsvar med Profeten Muhammads lære at grupper som er spesielt sårbare og utsatt for diskriminering skal beskyttes. Det fremstår som åpenbart at dersom homofili som en seksuell orientering og identitet hadde vært et alvorlig samfunnsspørsmål under Profeten Muhammads tid, så ville han ha støttet homofiles rettigheter.*
>
> - Imam Mushin Hendricks.

> *Jeg tror ikke de religiøse tekstene er roten til problemet. Problemet er at folk misforstår homoseksualitet. Når homoseksualitet forstås som en variasjon av Guds mesterlige skaperkraft, som enda en måte som folk er forskjellige fra hverandre på, vil folk forstå at de må begynne å lese tekstene med nye briller og en annen fortolkningsramme.*
>
> - Rabbiner Steve Greenberg.

SKEIV I KIRKA

- Kristine Sandmæl

Hun visste ikke helt om dette med kirke var noe for henne. Skulle hun melde seg ut? Hun var døpt og sånn, men ikke akkurat aktiv på kirkefronten. Og hvorfor skulle hun være det? Det hun visste om kirka hadde hun fra aviser og TV. Kirka var veldig opptatt av homofili så det ut til. Det var ikke lenge i mellom overskrifter av typen "Homo-nei fra Kirkemøtet". Hun hadde tenkt på det en stund nå. Hun var så forelska. Skeiv, homo eller bi eller hvilken merkelapp hun nå enn skulle sette på seg selv. Uansett, de hadde snakka om dette med å gifte seg. Hun hadde egentlig sett for seg at det skulle skje i kirka hjemme, men nå visste hun ikke. De kunne visst ikke gifte seg i kirka. Så da hadde hun tenkt på om hun kanskje skulle melde seg ut. Var det noe vits i å utsette seg selv for det kirke-greiene? Men så var det jo det at hun trodde jo på Gud, da, og Jesus også.

Noen uker senere hadde hun tatt mot til seg for å reise på Skeive dager i Oslo. Hun måtte jo finne ut av ting, se, oppleve, tenke. Da så hun noe rart. En stand som het "Kirken på pride". Hva i alle dager gjorde kirken på her? Hun gikk noen runder rundt på festivalområdet, og liksom skulte bort på standen. Var de der for å fortelle henne og de andre at de var syndige eller noe? Men de hadde jo regnbuen i banneret sitt. Og de smilte, de som sto der. Det så ut som om det var mest prester. Hun tok en siste runde. Da hun kom forbi standen igjen, måtte hun se to ganger for å se om hun så riktig. Var ikke det presten hjemmefra? Hva gjorde hun her, så langt borte fra den lille bygda? Hun var den siste hun ventet å treffe på her.

Og tror du ikke presten fikk øye på henne?! "Hei," sa hun blidt og vinket. Hun måtte jo nesten gå bortom da. "Så hyggelig å treffe på deg her i storbyen", sa presten. "Jo, takk, eh, hyggelig å se deg også", fikk hun stotret fram. De fikk en lang prat der på standen, hun og presten. Til å begynne med gikk det litt tregt, men presten forsto at hun trengte tid, og ga henne det. Hun fikk snakket om tro og forelskelse, om kirke og sorgen. Ja, for det var en sorg over ikke å få gifte seg i kirka. Presten nikket og fulgte interessert med. Lot henne snakke. "Det er viktig å få komme til Gud og kirken med hele sitt liv", sa presten. "Vi er mange som jobber for at også skeive skal få komme med sitt liv og sin kjærlighet for Guds alter i kirka. Kampen er tung, men det går framover. Vi tror at det skal bli mulig en dag om ikke så lenge. I mellomtiden vil jeg du skal vite at hvis du vil gifte deg, og du ønsker å feire denne kjærligheten i kirka hjemme, så vil jeg mer enn gjerne stille opp for dere og ha en forbønnshandling i kirka." Prestens ord ga henne håp. Hun kjente det langt inn i hjertet. Hun var så glad for at presten "hennes" hadde valgt å reise den lange veien til Oslo for å vise skeive at kirka er der for alle som ønsker det, og at Gud elsker alle mennesker. Hun gjemte prestens ord i hjertet: "Uansett så må du aldri la noen ta fra deg Gud og du må aldri la noen ta fra deg kirka di!".

ØVELSE:

HVISKELEKEN

MÅL:

Vi mennesker tolker alt vi leser og forstår ut fra tidligere erfaringer og egne omstendigheter. Med denne øvelsen vil vi vise hvordan dette fungerer i praksis, og trekke paralleller til hvordan selve ordene i de religiøse tekstene er blitt foranadret over tid, i tillegg til hvordan vi forstår disse tekstene på ulike måter.

Denne øvelsen passer for 10 - 15 personer. Blir det for få personer får ikke øvelsen den effekten den skal ha. Blir det for mange vil det lett oppstå dødtid, og det kan bli vanskelig å få til en diskusjon hvor alle er involvert.

PASS PÅ!

Det kan være personer som har en religiøs tro blant deltakerne. Det er viktig at føler seg ivaretatt og ikke utpekt eller utsatt. Hvis diskusjonen beveger seg inn på støtende og nedsettende synspunkter, så er det viktig å huske på hva det er du vil gruppen skal tenke over. For eksempel om noen sier at øvelsen viser at religion bare er oppspinn, så må du ha tenkt over hvordan du vil håndtere dette. For å unngå dette kan du også påpeke at det er viktig at vi i diskusjonen etter øvelsen er respektfulle ovenfor hverandre.

SLIK GJØR DU:

Legg minst fem lapper med setninger fra det gamle testamentet, det nye testamentet og/eller Koranen påskrevet, i en bolle. En av deltakerne skal trekke en av lappene og lese setningen stille for seg selv før hen hvisker det videre til personen ved siden av, som igjen hvisker setningen videre til neste person. Når setningen har gått i gjennom hele ringen sier den siste personen det hen hørte.

Nivå 1: Lettere setning. Gjenta akkurat slik en hører den.

Nivå 2: Vanskeligere setning. Gjenta setningen akkurat slik en hører den.

Nivå 3: Gjenta det med egne ord (dette vil vise tolkningsforskjeller). Her skal en dermed bringe budskapet videre, men en har frihet til å velge sin egen måte å forklare budskapet på.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvordan ble resultatet?
- Var det stor forandring på setningene?
- Hvorfor ble setningene forandret? (fordi noen hørte feil, fordi noen forstod det eller gjettet det ut fra sammenhengen?)

- Nivå 3: Var det vanskelig å gjenta med egne ord?
- Var det vanskelig å forstå meningen bak setningene? (Kan trekke
- kulturoversettelse inn, var det for eksemple forskjellige forståelser i gruppen eller kan det være fordi deltakerne la vekt på forskjellige aspekter ved setningen? Noen synes for eksempel navn er viktig, mens andre ikke synes det er relevant for budskapet.)
- Hva tenker dere at denne øvelsen viser?

KONKLUSJON:

Med denne øvelsen vil vi vise hvor forskjellig ting kan oppfattes og hvordan mennesker legger vekt på forskjellige sider ved et budskap. Ingen kan si at det finnes en riktig måte å være religiøs på eller en riktig måte å forstå tro på. Det viktige er å selv reflektere over og gjøre opp sine tanker om hva en selv vil tro på eller ikke. Og samtidig være åpen for at det finnes flere syn, uten at dette skal kunne utelukke grupper eller enkeltmennesker fra å være en del av sin religion.

VEIEN VIDERE

På en kafé i Stockhom i 2005 begynte plutselig en hel rekke par av samme kjønn å kysse og kjærtegne hverandre. Det tok ikke lang tid før noen av de andre gjestene begynte å reagere negativt på det som skjedde og kom med kommentarer. Hendelsen var en planlagt aksjon fra en skeiv aktivistgruppe ved universitetet, som ville synliggjøre hvor heteronormativt det svenske samfunnet er. Dette vakte stor oppmerksomhet i media og illustrerte to viktige poenger. For det første at det finnes muligheter for å ta mer plass og skape synlighet i det offentlige rom. For det andre at det å bryte normer er en effektiv måte å vise at diskriminerende strukturer eksisterer.

Når vi har fått øynene opp for hvordan normer kan føre til diskriminering og urettferdighet, må vi også jobbe med å endre dem. Mange av øvelsene i Restart handler om å synliggjøre normer og gi kunnskap om maktstrukturer, samt å reflektere rundt hvordan en kan skape endring. Visse normer er kanskje ikke så vanskelige å bryte, mens andre krever endring på politisk plan, eller de styres av økonomiske og sosiale strukturer som det tar lengre tid å endre. Samtidig er det mulig å gjøre en hel del på ens egen arbeidsplass, skole eller organisasjon, og en kan synliggjøre diskriminerende strukturer gjennom aktivisme i det offentlige rom. Begynn i det små og riv de minste gjerdene ned!

Her er noen forslag til aktivisme i det offentlige rom:

- Gjør om kjønnsdelte toalett til kjønnsnøytrale, ved å klistre opp skilt der det står forklart hvorfor dame- og herre toalett er problematisk.

- Lag egne klistremerker med eget budskap og heng de opp på offentlige steder. Dette signaliserer for menings sympatisører at det finnes flere som tenker likt, og det kan få noen som aldri har vært bevisst til å reflektere over det.
- Heng opp sterke symboler som regnbueflagg eller en gul knyttneve mot rasisme, på synlige steder, for å markere at også normbryterne har eierskap til området.

Handlingsplan

En god start kan også være å skrive en handlingsplan om hvordan en skal jobbe normkritisk med likestillingsspørsmål og mot diskriminering på skolen, jobben, organisasjonen eller andre steder hvor en ferdes. Det er viktig å bruke tid på å formulere hovedmålet, sikre at alle i gruppen har eierskap til prosessen, og at alle er med på hvorfor disse spørsmålene er viktige å jobbe med. Vær tydelig på hvem som har ansvar for hvilke arbeidsoppgaver, når det skal være gjort, og hvordan det følges opp. Det er lurt å gi noen hovedansvaret for å se til at alle aktiviteter gjennomføres, men det er samtidig viktig at arbeidet for likestilling og mot diskriminering er et felles ansvar som gruppen må jobbe sammen for. Pass også på at arbeidet innad i gruppen også baserer seg på normkritikk, likestilling og ikke-diskriminering.

Samarbeid

Ulike grupper opplever og påvirkes av normer og de gjeldende maktstrukturene på veldig forskjellige måter. Det er derfor viktig at personer fra ulike deler av skolen, arbeidsplassen eller organisasjonen er involvert i arbeidet med å skrive en handlingsplan. En handlingsplan skal altså ikke skrives av ledelsen alene, selv om noen må ha ansvaret for at en handlingsplan lages og følges opp. Arbeidet skal gjennomsyre hele organisasjonen og alle relasjoner, både innad og i møte med eksterne aktører.

Ved å lage en plan blir en nødt til å være konkret og sette ord på hva det er en ønsker å forandre. Det er viktig at en også følger opp arbeidet underveis og evaluerer prosessen. Hvilke tiltak fungerer, hvilke fungerer ikke og hva kan gjøres bedre? For å kunne følge opp handlingsplanen er det viktig at den er så spesifikk som mulig. Formuler tydelige mål som er realistiske, tidsavgrensede og mulige å undersøke om de blir oppnådd. En kan ikke gjøre alt samtidig, så vær derfor strategisk.

SJEKKLISTE

(inspirert av RFSL Ungdoms metodemateriale BRYT!)

Her har vi satt sammen en sjekkliste som en kan bruke for å jobbe med normkritikk i praksis. Den kan brukes dersom du for eksempel ønsker å jobbe for at din skole, arbeidsplass eller organisasjon skal bli mer inkluderende. Listen bør ses på som en støtte, og ikke som en altomfattende bruksanvisning. Den kan fungere som inspirasjon til å reflektere rundt hvordan en kan jobbe videre for å sikre alle de samme rettighetene og mulighetene til å føle tilhørighet.

Hvem bestemmer?

Den som har rett til å formulere problemer og foreslå løsninger har også makt gjennom å bli lyttet til og tatt på alvor, men også gjennom at forslag tas til etterretning og gjennomføres. Reflekter rundt hvordan dette gjøres i din organisasjon og skap rom for refleksjon og diskuter følgende sprøsmål i gruppen:

- Hvem har makt til å formulere problemer og løsninger og hvem sine forslag blir gjennomført?
- Hvem sine interesser ivaretas og hvem sine interesser overses og/eller glemmes?
- Hvilke grupper tiltrekker organisasjonen seg og hva gjør at akkurat disse gruppene føler seg velkomne?
- Hvilke grupper blir i organisasjonen over lengre tid?
- Hvilke grupper tiltrekker organisasjonen seg ikke og er det noe som kan gjøres for at disse gruppene vil føle seg mer velkommen?
- I mange sammenhenger er det vanlig at menn klatrer raskere opp i systemet enn kvinner, hvordan ser dette ut hos oss?
- Hvilke personer har en tendens til å klatre raskere i deres system?
- Hvordan ser deres makthierarki ut?

Følg opp diskusjonen gjennom å snakke om hvordan en kan gjøre det mer rettferdig, og hvordan en skal jobbe for å nå målet. Samle gruppen jevnlig for å reflektere rundt hvordan det går, og bytt på hvem som er ordstyrer.

Følg med på taletid

En måte å gjøre arbeidet mer konkret på, er å regne ut hvor mye taletid personer i organisasjonen har. Dette er ofte et effektivt virkemiddel for å få øye på hvem som får ta mest tid og plass. Ta tiden på hvor lenge hver enkelt prater under et møte. Legg også merke til hvor mange ganger hver møtedeltager tar ordet og/eller avbryter en annen person, samt hvordan møtedeltagerne oppfører seg når andre snakker. Roter de i papirene sine, ser de på mobilen, eller lytter de interessert til det som blir sagt?

Snakkepinne

For å sikre at alle får muligheten til å snakke uten å bli avbrutt, kan du bruke en "snakkepinne", som vil si en gjenstand som sendes rundt. Bare den som holder i gjenstanden har mulighet til å snakke. Det gjør det også lettere å påpeke dersom en blir avbrutt. Da kan en for eksempel si: "nå er det jeg som holder i snakkepinnen, det betyr at det er jeg som skal snakke, og at det er din tur til å lytte". For de av oss som tar mye plass gir snakkepinnen en mulighet til å få øynene opp for hvor ofte og hvor lenge vi faktisk holder i snakkepinnen. Det gir en mulighet til å ta et steg tilbake og gi mer plass til andre.

Tilgjengelighet

For å ha en inkluderende organisasjon, skole eller arbeidsplass er det avgjørende at lokalene og aktivitetene som foregår der er tilgjengelige for alle. Undersøk hvordan det ser ut i deres lokaler. Hva må endres for at det skal være en arena som er tilgjengelig for alle?

- Må en kunne gå opp trapper eller trå over dørterskler for å komme inn i lokalet? Er rømningsveiene tilgjengelige for alle uavhengig av funksjonsevne?
- Dersom det finnes en rullestolrampe eller en heis, vet i så fall alle som benytter seg av lokalet hvordan en bruker disse? Er rullestolrampen alltid rigget opp?
- Er det lydslynge i lokalet? Er lokalet innredet slik at det er lett å ta seg frem uavhengig av funksjonsevne?

VEIEN VIDERE

- Finnes det informasjon om organisasjonen, arbeidsplassen eller skolen på flere språk, lettlest norsk og blindeskrift?
- Når en lager informasjonsmateriale, velger en layout, farger og skrifttype ut i fra en ambisjon om at det skal være lett å lese for alle?

Mangfold og representasjon

- Hvordan ser mangfoldet ut i organisasjonen, på arbeidsplassen eller skolen? Er enkelte grupper over- eller underrepresentert?
- Er det et skille mellom hvilke grupper som er aktive i ledelsen og hvem som er aktive lenger ned i systemet? Hvor mangfoldig er for eksempel elevrådet på skolen eller sentralstyret i organisasjonen?
- Hvem representerer organisasjonen, arbeidsplassen eller skolen utad og hvordan påvirker det hvem som søker seg mot dere? Dersom det er et synlig mangfold av etnisiteter, funksjonsevner, kjønnsuttrykk, seksualiteter og religioner, vil en også signalisere at dette er et sted hvor alle er velkomne.
- Må en oppgi kjønn for å bli medlem i organisasjonen eller ansatt på arbeidsplassen? Hvilke alternativer finnes det i så fall? Dersom en bare har alternativene "mann" og "kvinne" så risikerer en å ekskludere de av oss som definerer seg utenfor tokjønnsmodellen.
- Hvordan fungerer rasistiske strukturer i organisasjonen og hvordan kan dette endres? På hvilken måte har for eksempel hvite medlemmer flere privilegier enn rasifiserte?
- Finnes det en intern sjargong?

- Hva er det lov å tulle med, hvem får lov til å sette stemningen og hvem kan en potensielt ekskludere med dette?
- Hvordan jobbes det for at alle skal kunne føle seg like velkomne uavhengig av religion eller livssyn?

Styringsdokumenter

Sett dere ned sammen og se på eksisterende styringsdokumenter og liknende. Diskuter:

- Hvordan er prinsipprogram, policy-dokumenter, bedriftsplan, organisatorisk plattform og liknende formulert?
- Kan disse dokumentene gjøres mer inkluderende og effektive?
- Hva står det i informasjonsbrosjyrer, på nettsiden, i sosiale medier eller i medlemsbladet?
- Hvem kommer til ordet og hvem synes på bildene?

ØVELSE:

ET KJØNNLØST SAMFUNN

Hentet og oversatt fra svenske Redd Barnas Osköna Normer

MÅL: Samfunnet er organisert etter normer og oppfatninger av kjønn. I denne øvelsen skal vi reflektere over hvordan samfunnet ville sett ut det uten kjønn og kjønnsinndeling, og hvilke fordeler det vil kunne gi oss.

TID: ca 20 - 30 min.

TILGJENGELIGHET: Gå sammen to og to og hjelp hverandre med å lese og skrive.

UTSTYR: Tavle, whiteboard eller lignende
Skrivesaker og ark til deltakerne

SLIK GJØR DU DET: Del deltakerne inn i grupper. Hver gruppe skal sitte sammen og forestille seg hvordan et samfunn uten kjønn ville sett ut. Del ut skrivesaker og ark, og la gruppene skrive og tegne hva de forestiller seg. Skriv opp spørsmål på tavla som gruppene kan gå ut ifra når de diskuterer og reflekterer.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Hvordan ville skolen se ut?
- Hvordan ville toalettskilt sett ut?
- Hvordan ville klesbutikker og lekebutikker se ut?
- Hvordan ville reklame, tv og film se ut?
- Hva slags arbeid ville finnes?
- Hva slags ulike former for sport ville finnes?
- Hvordan ville politikken vært?

KONKLUSJON: Avslutt øvelsen ved å la deltakerne enten svare på spørsmålene i en plenumssamtale, eller ved å komme opp og presentere sine visjoner for de andre.

ØVELSE:

SWOT- ANALYSE

MÅL:

SWOT-analyse står for styrker (strenghts), svakheter (weaknesses), muligheter (opportunities) og trusler (threaths), og er en metode for å analysere styrker og svakheter internt i organisasjonen, samt kartlegge muligheter og trusler i storsamfunnet som kan påvirke den problemstillingen en diskuterer. Det er viktig at en på forhånd har jobbet frem en god problemstilling som er aktuell og relevant for medlemmene i organisasjonen, og at en bruker god tid på å diskutere hvorfor en er nødt til å jobbe med nettopp dette.

TID:

45 - 60 minutter.

TILGJENGELIGHET:

Deltakerne må kunne se og høre, men den som gjennomfører kan sørge for å lese høyt underveis.

UTSTYR:

Fire store ark for å skrive på
En tusj eller penn til hver deltaker

SLIK GJØR DU DET:

Bruk ca. 15 minutter innledningsvis på å diskutere problemstillingen og ulike sider ved denne. Legg til rette for en god og vennlig atmosfære i gruppen. Del deretter gruppen inn i fire undergrupper, og be de gå til hver av arkene hvor det står enten styrker, svakheter, muligheter eller trusler. Gi de noen minutter til å skrive opp ulike stikkord på arket. Be de deretter om å rullere, slik at hver undergruppe har fått muligheten til å skrive noe på hvert av de fire arkene. Etterpå får alle muligheten til å gå rundt i rommet og lese på andre har skrevet på hvert av arkene, før en samles i plenum for å diskutere hvordan en skal bruke informasjonen som er kommet frem.

REFLEKSJONS-SPØRSMÅL:

- Var det noe av det som står skrevet som var overraskende?
- Var det noe av det som står skrevet som var forventet?
- Hva kan en gjøre for å benytte seg av styrkene?
- Hvordan skal organisasjonen forholde seg til svakhetene?
- Hva kan organisasjonen gjøre med mulighetene?
- Hvordan påvirker truslene organisasjonen og de målene en har satt?
- Hvordan kan vi inkorporere informasjonen i en handlingsplan?

KONKLUSJON:

En SWOT-analyse er en praktisk øvelse som en kan benytte seg av for å undersøke hvordan en skal begynne å jobbe med en normkritisk problemstilling. Den kan brukes i en workshop i forbindelse med at organisasjonen skal utarbeide en handlingsplan eller jobbe frem mot andre mål. Det er en effektiv måte å innhente kunnskap fra medlemmene når en skal endre på strukturer i organisasjonen.

AVSLUTNING

Aksjonen i Stockholm i 2005 viste hvor viktig det er å bryte normer for å identifisere og påvise hvor diskriminerende de kan være. Som regel er det normbryterne som havner i sentrum av oppmerksomheten når en skal jobbe med antidiskriminering. Normkritikk tilbyr imidlertid et språk som gjør det lettere å synliggjøre hvordan normer henger sammen med privilegier og makt, og kan lede til diskriminering. Utfordringen er å identifisere hvilke privilegier noen får ved å følge normer, og hvordan en skal håndtere dette for å skape en inkluderende organisasjon, skole eller arbeidsplass Du kan begynne å snakke om hvilke normer som eksisterer på arbeidsplassen, skolen eller i organisasjonen din, og tenke igjennom hvem som "tjener" på disse normene, og hvilke grupper som ekskluderes. Det er også mulig å engasjere seg i interessepolitiske organisasjoner og sørge for at disse har en normkritisk tilnærming som forsøker å identifisere og endre diskriminerende strukturer. Eller du kan ha normkritikk i bakhodet neste gang du går i butikken, og tenke over hvem som får hjelp først og hvem som må bruke lengre tid på å gjøre det de skal.

Heldigvis ønsker de fleste i samfunnet at mennesker skal ha like rettigheter og muligheter. Mange er imidlertid mindre interessert i å undersøke ens egne privilegier og gi slipp på disse. Men det er nettopp det vi må gjøre, alle som en. Vi må identifisere hvilke normer vi bryter og i hvilke situasjoner vi har privilegier og makt fordi vi ikke gjør det. I situasjoner hvor en selv er normfølger er det viktig å lytte til de av oss som opplever diskriminering, og ikke påberope seg makten til å bedømme om det andre opplever er diskriminering eller ikke. En bør også tilegne seg et språk som er inkluderende, og som ikke støter andre. Deretter må vi jobbe for å endre strukturene som opprettholder diskrimineringen.

Normkritikk er ingen vidunderkur mot diskriminering, men et langsomt og tålmodig arbeid med å rive ned problematiske gjerder i samfunnet som er laget av mennesker.

TIPS TIL FILMER OG BØKER FOR VIDERE UTFORSKING AV NORMER:

ANDRE NORMKRITISKE MATERIAL:

- **Bryt!** Ett metodematerial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet. Forum för levande historia, RFSL Ungdom.
- **Normstorm**, LHBT Danmark
- **I normens öga**, Friends
- **Osköna normer**, Redd barna, Sverige
- **Gud är större.**
- **RISK metodemateriale** – KFUK/KFUM og Kristelig Studentforbund
- **Queers and christians** –Skeiv Ungdom og GALCK
- **Skeiv Sexhåndbok** - Skeiv Ungdom

DOKUMENTAR-FILMER:

- **Se oss!** En film om kjønnsmangfold av Skeiv Ungdom og Murmel.
- **Mann uten penis.** En film om Luca Dalen Espseth, om å være kjønnsoverskrider.
- **Intersections.** En dokumentar om intersexpersoner.
- **(A)sexual.** En dokumentarfilm om aseksualitet.
- **The Pearl of Africa.** En dokumentarfilm om Cleopatra Kambugu, en transkvinne i Uganda.

FILM OG TV:

Seksualitet

- Appropriate Behavior
- Blå er den varmeste fargen
- Boygame
- But I'm a cheerleader
- Cicumstance
- Fucking Åmål
- Få meg på for faen!
- Gender me
- Glee
- Jihad for love
- Looking
- Milk
- Orange is the new black
- Pride
- Rødt hvitt og skrått
- Skins
- Vannliljer

Kjønn

- 52 Tuesdays
- Faking it
- Full patta
- Girlhood
- My transsexual summer
- Nånting måste gå sönder
- Orange is the new black
- Romeos
- Transparent

Etnisitet og religion

- Girlhood
- Appropriate Behavior
- Gender me
- Jihad for love

Klasse

- Spise, sove, dø
- Pride

BØKER:

- Bechdel, Alison: **Husfred**
- Brantenberg, Gerd: **Egalias Døtre**
- Brantenberg, Gerd: **Opp alle jordens homofile**
- Brantenberg, Gerd: **St. Croix trilogien**
- Eugenides, Jeffrey: **Middlesex**
- Feinberg, Leslie: **Stone Butch Blues**
- Flagg, Fannie: **Fried green tomatoes at Wistlestop Café**
- Gardell, Jonas: **Tørk aldri tårer uten hansker**
- Klakken, Linda: **Mamma, kone, slave**
- Maroh, Julie: **Blå er den varmeste fargen**
- Monem, Nadine: **Riot Grrrl, revolution girl style now!**
- Rasmussen, Sara Azmeh: **Skyggeferden**
- Strömquist, Liv: **Kunskapens frukt**
- Spoon, Rae & Coyote, Ivan: **Gender failure**
- Vold, Jan Erik (red): **Ruth Maiers dagbok, en jødisk flyktning i Norge**
- Walker, Alice: **Purpurfargen**
- Winterson, Jeanette: **Written on the body**
- Wærenskjold, Ylva Ambrosia: **Kom hjem når sorgene har løpt forbid**

FAGBØKER:

- Adami, Zanyar: **Pittstim**
- Bolsø, Agnes: **Folk flest er skeive**
- Butler; Judith: **Gender Trouble**
- Conell, R. W: **Masculinities**
- Davis; Angela: **Women, class and race**
- Helseth, Hanna: **Generasjon sex**
- hooks, bell: **Ain't I a woman**
- Jackson, Ida og Solli, Maren Kristiane: **Jenter som kommer**
- Nissen, Nils Aksel: **Homo/hetero**
- Schultz, Madeleine m. fl: **F-ordet - 155 grunner til å være feminist**

NETTSIDER:

- www.skeivungdom.no
- www.skeivverden.no
- www.llh.no
- www.svarpatal.se
- www.antirasistisk-senter.no
- www.manhood.no
- microaggressions.com
- geekfeminism.wikia.com
- everydaysexism.com
- autostraddle.com
- robot-hugs.com
- www.fatta.nu
- www.rummets.se
- www.muslimgirl.net
- www.musedmagonline.com

NORMKRITISK ORDLISTE

Abrahamsreligionene: Jødedom, kristendom og islam omtales som abrahamsreligionene siden de alle har Abraham som felles stamfar. Alle abrahamsreligionene tror også på den samme Guden, men er uenige om hvem som er den siste profeten.

Andregjøring/Annerledesgjøring: Når normer og oppfatninger gjør at noen blir sett på som annerledes. Normene skaper kategorier som gjør at noen bir inkludert i et majoritetsfelleskap, mens andre blir satt i bås som "de andre". Å bli ekskludert og fremstilt som annerledes er en form for diskriminering.

Aseksuell: En person som ikke har sexlyst eller som ikke ønsker å inkludere andre i sin seksualitet. Begrepet brukes ulikt av ulike personer. En kan være aseksuell i perioder av livet og/eller en kan ha en identitet knyttet til det. En kan også være aromantisk, som betyr at en ikke har romantiske følelser for andre mennesker.

Bifil: En person som blir tiltrukket og forelsket i kvinner og menn, og/ eller i personer uavhengig av kjønn.

Binær: Betyr todelt. Å tenke binært om kjønn betyr å tenke at det bare finnes to kjønn. En ikke-binær forståelse av kjønn betyr å se kjønn som et spekter hvor det finnes mange ulike kjønnsideniteter.

Cisnormen: Forventningen om at alle identifiserer seg med det kjønnet de ble tildelt ved fødselen. Henger sterkt sammen med tanken om at det bare finnes to kjønn, nærmere bestemt mann og kvinne, og at disse gjensidig utfyller hverandre.

Cisperson: En person hvis kjønnsidentitet er det samme som hens juridiske kjønn og kjønnede kroppslige trekk. For eksempel en person som har vagina og klitoris, som står oppført som kvinne i passet, og som ser på seg selv som kvinne. Ordet handler om kjønnsidentitet og har ingenting med seksuell orientering å gjøre. Cis er latin for "på samme side".

Cross-dressing: Å ikle seg et kjønnsuttrykk som tradisjonelt forbindes med et annet kjønn enn det en selv mener at en har. Se synonym Transvestitt.

Diskriminering: At personer eller grupper direkte eller indirekte utsettes for urettferdig behandlig på bakgrunn av kjønn, etnisk tilhørighet, hudfarge, religion, seksualitet, funksjonsevne, alder kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Enten fordi personen selv tilhører denne gruppen, eller fordi andre mener at hen gjør det. En må for eksempel ikke være muslim for å bli utsatt for islamofobi, det er nok at de som diskriminerer tror at hen er det.

Drag: Å drive med drag vil si å ikle seg et kjønnsuttrykk som tradisjonelt forbindes med et annet kjønn enn det en er. Til forskjell fra cross-dressing/transvestisisme, som er en hverdagslig ikledning, er drag et show. Mannlige dragartister skaper gjerne et hyperfeminint uttrykk med masse sminke, glitter, fjær, skinn, høye hæler, sang og dans. Drag er en forkortelse for "dressed as a girl". Det mindre kjente begrepet drab er en forkortelse for "dressed as a boy".

Etnisk tilhørighet: Tilhørighet til en gruppe av mennesker som har samme kultur, snakker samme språk, eller kommer fra samme område i verden som en selv.

Etnosentrisk: Å sette sin egen kulturs verdier og normer og i sentrum, og forstå dette som det eneste rette, samt at alle mennesker uavhengig av kulturell bakgrunn, burde rette seg etter dette.

Feminisme: En politisk analyse av hvordan samfunnsstrukturene gir cismenn privilegier som undertrykker kvinner og andre kjønn. Peker samtidig på hvordan normer knyttet til kjønnsroller undertrykker alle kjønn, også cismenn.

Funksjonsnorm: Normen om at alle forventes å ha samme funksjonsevne. Store deler av samfunnet er organisert etter denne normen, og det forventes som oftest at en for eksempel kan gå opp trapper, høre hva som blir sagt og se hva som foregår. Å (kunne) følge disse normene gir økonomiske, politiske og sosiale fordeler.

Funksjonshindringer: Problemene som oppstår når en person med en eller annen form for funksjonsbegrensning beveger seg i et område som ikke er tilgjengelig for alle. Et eksempel kan være når en person som sitter i rullestol ikke kommer inn i et hus, fordi en må gå opp en trapp for å komme inn.

Funksjonsbegrensning: En varig fysisk eller psykisk begrensning, som kommer av sykdom eller skader, og som påvirker en persons funksjonsevne.

Hatkriminalitet: Kriminelle handlinger motivert av hat mot visse grupper, for eksempel på bakgrunn av hudfarge, nasjonalitet, etnisk tilhørighet, religion, seksualitet, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Det er gjerningspersonens motiv som avgjør hvorvidt det kategoriseres som hatkriminalitet eller ikke.

Hersketeknikker: Ulike metoder som personer bevisst eller ubevisst benytter seg av for å undertrykke andre mennesker. Hersketeknikker er effektive i å opprettholde og forsterke eksisterende normer, maktstrukturer og ulikheter.

Heterofil: En kvinne som blir tiltrukket av, forelsket i, og/eller kåt på menn, eller en mann som blir tiltrukket av, forelsket i, og/eller kåt på kvinner.

Heteronorm: Forventningen om at alle mennesker er heterofile inntil det motsatte er bevist. Henger sterkt sammen med cisnormen og tanken om at det bare finnes to kjønn; kvinne og mann, og at disse gjensidig utfyller hverandre. Å følge denne normen gir økonomiske, politiske og sosiale fordeler.

Homofil: En person som blir tiltrukket av, forelsket i, og/eller kåt på mennesker av samme kjønn som en selv.

Homonegativisme: Oppfatninger eller vurderinger som gir uttrykk for negative holdninger knyttet til homofile og andre skeive.

Homofobi: En redsel for å bli assosiert med homoseksualitet og skeivhet. I dagligtalen brukes ordet ofte om homonegative holdninger. Homofobi overlapper av og til med transfobi.

Hvithetsnormen: Normen om at alle nordmenn er hvite, og at dersom en ikke er hvit så antas en å heller ikke å være norsk. At samfunnet preges av en hvithetsnorm innebærer at personer som er hvite har sosiale, økonomiske og politiske privile-

NORMKRITISK ORDLISTE

gier. Ofte når det er snakk om hudfarge og etnistet så handler det om rasifiserte personer. Hvithet er et ord som kan brukes for å påpeke at hvite mennesker også har en hudfarge og en etnisitet. Hvithet er et uttrykk for en maktposisjon.

Identitet: En persons oppfatning av hvem den er og hva eller hvem hen assosierer seg med i samfunnet. Identiteten påvirkes ofte av hvem andre mennesker tror at den er. Ens identitet er sjelden den samme hele livet, men endres gjennom opplevelser og møter med andre mennesker. Den er også mangfoldig og kan inneholde mange bestanddeler, som utgjør en unik kombinasjon hos det enkelte individ.

Interkjønn/intersex: Interkjønn eller intersex er et paraplybegrep for en rekke kroppslige variasjoner som overskrider både cisnormen og tokjønnsnormen. Intersexpersoner kan være født med fysiske/kroppslige, hormonelle eller genetiske variasjoner som ikke passer med stereotype oppfatninger av hva en "mannskropp" eller "kvinnekropp" er, ha en kombinasjon av begge, eller ingen av delene.

Interseksjonalitet: Et perspektiv som brukes for å se på hvordan ulike sosiale kategorier som for eksempel kjønn, seksualitet, etnisitet, klasse, religion og funksjonsevne henger sammen og påvirker vårt handlingsrom og våre muligheter.

Intergender: En person som ikke vil innordne seg i den tradisjonelle oppdelingen av kjønn i utelukkende "kvinne" og "mann". Noen identifiserer seg som noe midt i mellom kvinne og mann, andre identifiserer seg bare som mennesker. Dette har ikke noe med hvordan kroppen ser ut å gjøre, men det handler om hvilket kjønn en føler at en er (kjønnsidentitet).

Islam: En religion som vokste frem på den arabiske halvøya på 600 -tallet. Ifølge islam har Gud snakket til menneskene gjennom profeter som Abraham, Moses og Jesus. Muhammed er den siste profeten og det er hans åpenbaringer som står nedtegnet i Koranen, islams hellige skrift, og disse anses som de endelige åpenbaringene. De av oss som bekjenner seg til islam kalles muslimer. Islams fem grunnpilarer er trosbekjennelsen, bønnen, fasten, almissen og pilgrimsferden. Islam er oppdelt i ulike retninger, og de mest kjente er sunni og shia.

Jødedommen: En religion som vokste frem i midtøsten i løpet av årtusenet før Jesu fødsel. I følge jødedommen finnes det bare en Gud, og Jødene er Guds utvalgte folk. Jødedommens hellige skrift Tanach deles opp i loven (Torah), Profetene og Skriftene. Disse tilsvarer det Gamle Testamentet i den kristne bibelen. Det finnes i likhet med Islam og Kristendommen ulike rettninger innenfor Jødedommen; rabbinsk jødedom, reformjødedom og ortodox jødedom. De av oss som bekjenner seg til jødedom kalles jøder.

Kirke: En kirke er en bygning der kristne gudstjenester avholdes, men det brukes også om kristne trossamfunn og det kristne fellesskapet.

Kjønnsidenitet: Hvilke(t) kjønn en selv kjenner at en er og/eller identifiserer seg med. Det er kjønnsideniteten som forteller hvilke(t) kjønn en er. Kjønn avgjøres ikke av kropp, men av hva en selv føler er riktig.

Kjønnsuttrykk: Hvordan en uttrykker sitt kjønn til andre gjennom for eksempel klær, stil, frisyre og kroppsholdning.

Kjønnsbekreftende behandling: Et begrep brukt for alle typer behandling som bidrar til at en person skal kunne fungere i overensstemmelse med sin kjønnsidentitet, for eksempel hormonbehandling, kirurgi, terapi, hårfjerning, stemmetrening med mer. Hvilke grep en må gjøre er ofte avhengig av hva samfunnet forventer at en må gjøre for å kunne passere som et bestemt kjønn.

Klasse: Begrepet klasse er omdiskutert og teoretisert på mange ulike måter. Vi kan si at en klasse en en stor gruppe mennesker med omtrent samme posisjon i samfunnet. Vi kan også snakke om at det finnes ulike klasser i samfunnet, for eksempel en arbeiderklasse, en nedre og øvre middelklasse og en overklasse. Begrepet klasse brukes for å synliggjøre at makt og ressurser er ujevnt fordelt mellom grupper i samfunnet - at de av oss som tilhører overklassen eller middelklassen har makt og muligheter som ikke de av oss i arbeiderklassen har samme tilgang til.

Komme ut: Å "komme ut" innebærer å fortelle andre om sin seksuelle orientering og/eller kjønnsidentitet. Siden folk ofte antar/forventer at alle er heterofile cispersoner inntil det motsatte er bevist, er det som regel de av oss som ikke er heterofile og/eller cispersoner som er nødt til å "komme ut" og fortelle om sin seksualitet og/eller kjønnsidentitet til andre. Fordi denne forventningen finnes stort sett overalt, må en som oftest komme ut på nytt hver gang en møter nye mennesker eller kommer inn i et nytt miljø, for eksempel en skole eller arbeidsplass.

Koranen: Koranen er Guds ord åpenbart for profeten Muhammed gjennom engelen Gabriel. Innenfor Islam mener en at Gud har åpenbart seg for ulike profeter for at disse skulle overbevise folket om å vende seg mot og tro på den eneste sanne Gud. Muhammeds åpenbarelse er det siste budskapet og ble sendt til Muhammed på det hellige språket, arabisk. Koranen inneholder regler for islam, men også påbud og regler for hvordan mennesker bør leve. Koranen er sammen med Hadithene de viktigste bøkene for muslimer.

Krenkelse: Å omtale eller behandle noen på en grovt nedsettende og respektløs måte kan føre til en krenkelse. Å kjenne seg krenket er en opplevelse av å bli fornedriget og/eller kraftig fornærmet, og er ofte ledsaget av et følelsesmessig ubehag som ingen andre enn den som opplever det kan bestemme om er berettiget.

Kristendom: En religion som vokste ut fra jødedommen, ved det første århundret etter Jesu fødsel. Bibelen er kristendommens hellige skrift. I følge kristendommen var Jesus Guds sønn, og han døde på korset for alle menneskers synder, og for at mennesket skal kunne leve i pakt med Guds vilje og i en god relasjon til sine medmennesker. I likhet med islam og jødedommen, er kristendommen inndelt i ulike retninger, for eksempel den romerskkatolske kirken, ortodokse kirker og protestantiske kirker.

Kvinne: Sekkebetegnelse for personer som har en kvinnelig kjønnsidentitet, og uavhengig av kropp og/eller kjønnsorgan.

Lesbisk: Betegnelsen lesbisk kan brukes som seksuell identitet for kvinner som tiltrekkes av og/eller forelsker seg i andre kvinner.

LGBTQIA: Engelsk forkortelse for Lesbian, Gay, Bisexual, Trans, Queer eller Questioning, Intersex, Asexual. Sekkebetegnelse for personer som bryter normer knyttet til seksualitet, kjønnsidentitet og/

NORMKRITISK ORDLISTE

eller kjønnsuttrykk. På norsk brukes ofte LHBT - Lesbisk, homofil, bifil og trans.

Likestilling: At alle personer skal ha like rettigheter og muligheter i samfunnet, uavhengig av for eksempel kjønn, funksjonsevne, seksuell orientering, alder, etnisitet og religion. Ordet likestilling har tradisjonelt vært brukt i betydningen likestilling mellom kvinner og menn, såkalt kjønnslikestilling. Likestilling innebærer ofte positiv diskriminering, som betyr at man gir de av oss med et mer utfordrende utgangspunkt fordeler.

Likeverd: At alle personer og sosiale grupper i samfunnet er like mye verdt, like verdifulle og skal møtes med samme respekt fra andre.

Maktstrukturer: Viser til hvordan makt og avmakt er fordelt i samfunnet, og hvordan undertrykking og diskriminering forekommer i et mer eller mindre stabilt mønster - en struktur. For eksempel er det faktum at skeive gang etter gang opplever diskriminerende behandling et uttrykk for at det finnes en struktur i samfunnet som gir makt til de av oss som er heterofile. Det finnes også strukturer som gir makt til de av oss som er hvite, funksjonsfriske, cispersoner, middelklasse, for å nevne noe.

Mann: Sekkebetegnelse for personer som har en mannlig kjønnsidentitet, og uavhengig av kropp og/eller kjønnsorgan.

Mikroaggresjoner: Hverdagslige samtaler, små kommentarer og spørsmål som diskriminerer eller annerledesgjør uten at avsender selv er bevisst på det. Mikroaggresjoner er tilsynelatende uskyldige kommentarer, og gjør det derfor vanskelig for den som blir utsatt for diskriminering å si ifra. For eksempel: "Du er ikke som andre lebiske, du er egentlig veldig pen!". Kommentaren er støtende, og viderefører stereotypier om kvinnelig homoseksualitet som annerledesgjør det å være lesbisk. Men fordi kommentaren er presentert som et kompliment, så kan det være vanskelig å konfrontere, særlig fordi avsender ikke nødvendigvis forstår hvorfor kommentaren er problematisk.

Monogami: Å ha kun én kjæreste eller romantisk/seksuell partner av gangen.

Moské: En bygning der muslimer kan samles til bønn. Brukes også for undervisning og som betegnelse på et muslimsk fellesskap.

Normer: Uskrevne regler, tanker og idéer som vi tar for gitt i samfunnet. Normer skaper forventinger til hvordan vi skal oppføre oss og til hvordan vi skal være. De skaper idealer som forteller hva som er positivt, ønskelig og fordelaktig, og hva som ikke er det. Men hvis en bryter med normene så merker en at de finnes. Normbrudd medfører sanksjoner, alt fra stygge blikk og spørsmål til hatkriminalitet og sosial utfrysning.

Normbryter: En person som har en identitet som bryter med forventningene som normen skaper, og/eller gjør valg i livet som ikke er innenfor viktige normer i samfunnet. Posisjonen som normbryter kan variere fra ulike situasjoner. Det er mulig å være normbryter i en situasjon og normfølger i en annen.

Normfølger: En person som har en identitet som er innenfor normen, og/eller gjør valg i livet som er er i tråd med viktige normer i samfunnet. Posisjonen som normfølger kan variere fra ulike situasjoner. Det er mulig å være normfølger i en situasjon og normbryter i en annen.

Panfil: At en kan føle seksuell tiltrekning og forelske seg i andre helt uavhengig av personenes kjønnsidentitet, og uavhengig av om personene er cis eller trans, binær eller ikke-binær. Pan er gresk og betyr "alle".

Parnormen: En forventing til at kjærlighetsforhold kun skal være mellom to personer. Denne forventingen gjør at seksuelle og/eller romantiske forhold mellom flere enn to personer fremstår som annerledes.

Polyamori: Det å ha flere kjærlighetsforhold samtidig, som alle involverte parter kjenner til og aksepterer. Det åpnes for flere samtidige, intime og tillitsfulle kjærlighetsforhold, som ofte inkluderer sex, men ikke nødvendigvis. Personer i slike forhold kan betegne seg som polyamorøse, ofte forkortet til poly.

Privilegier: Å ha privilegier betyr å hafordeler i kraft av en identitet en har. Å være innenfor normene gir privilegier, for eksempel å være hvit, cis, hetero. Privilegerte identiteter slipper å møte fordommer, hvilket gir færre begrensninger og flere muligheter. Alle har flere ulike ideniteter, og en kan ha privilegier knyttet til en identitet, og oppleve fordommer knyttet til en annen (jmf. Interseksjonalitet). Ofte kan en si at det å ikke synes eller ikke oppleve å bli annerledesgjort er et privilegie.

Rasifisert: Rasifisering beskriver en prosess hvor en blir annerledesgjort, fordi en har en annen hudfarge enn majoriteten. I Norge i dag er det en hvithetsnorm, som gjør at alle som ikke er hvite blir rasifiserte og kan oppleve å møte fordommer og diskriminering på bakgrunn av sitt utseende.

Rasisme: Tankesett, holdninger og systemer som undertrykker og diskriminerer personer basert på hudfarge og etnisitet. Forskjellen på fordommer og rasisme er at rasisme skjer systematisk i en maktstruktur, som gir en personer med en viss etnisk tilhørighet og/eller hudfarge privilegier på bekostning av andre. I Norge og i verden for øvrig i dag er det å være hvit en priviligert posisjon, mens andre etnisiteter og/eller hudfarger tillegges stereotypier og fordommer som kan lede til diskriminering. "Rasisme mot hvite", eller såkalt "omvendt rasisme" eksisterer dermed ikke, fordi det ikke finnes noe omfattende system som undertrykker hvite på samme måte som ikke-hvite blir diskriminert.

Religion: Sammenhengende trossystem. Ofte innebærer det å tro på en høyere makt at en retter oppmerksomheten mot en eller flere guder eller guddommelige vesen, som en forholder seg til og kommuniserer med. Mennesker kan søke seg mot religioner for å finne svar på spørsmål om for eksempel meningen med livet, hva som skjer etter døden, hva som er godt og ondt, og hvordan en skal behandle andre. Hvordan tro oppfattes og uttrykkes kan variere mellom personer, og mellom grupper som tilhører samme religion.

Religiøs: Kan betegne en person som tror på en religion. Ordet kan også benyttes for å betegne andre ting som har med religion å gjøre, for eksempel religiøse skrifter og religiøse spørsmål.

Sekulær: Noe som ikke er påvirket av religiøse lover eller leveregler. En sekulær stat vil for eksempel ikke bygge sitt lovværk på religiøs tro. Hverdagen kan imidlertid påvirkes av religiøse tradisjoner.

Skeiv: En samlebegentelse for seksuelle identiteter og/eller praksiser og kjønnsi-

deniteter som bryter med heteronormen, altså forventingen til at en skal være heterofil og cisperson. Skeiv er det norske ordet for det engelske queer. Skeiv og queer er også en betegnelse for normkritisk teori og aktivisme som søker å utfordre snevre og begrensende oppfatninger av kjønn og seksualitet i samfunnet. Det er også mulig å definere skeiv som alt som bryter med viktige normer i samfunnet.

Sexisme: Kjønnsdiskriminerende holdninger og uttalelser. Det er sexisme når forutinntatte holdninger, stereotypier og forventninger knyttet til kjønn styrer hvordan man behandler og omtaler personer. For eksempel er det å mene at kvinner er mindre egnede til å jobbe som politi sexistisk, fordi tankegangen baserer seg på forutinntatte og grunnløse oppfatninger av kjønn. Sexisme kan lede til seksuell trakassering og seksuell vold når oppfatninger av kjønn bidrar til å rettferdiggjøre misbruk.

Stereotypi: Overforenklet fremstilling av en person eller en gruppe mennesker. Stereo er gresk for «fast», og typos for «form». Ordet betyr altså "stivnet i sin form" eller ensformig og uforanderlig. Noen stereotypier er mer eller mindre harmløse, mens andre stereotypier kan være problematiske fordi de ofte skaper et endimensjonalt og usant bilde av personer, som leder til fordommer og potensiell diskriminering.

Synagoge: Brukes både om den jødiske forsamlingen som samles til gudstjeneste og som betegnelse på den bygningen hvor gudstjenesten avholdes.

Talmud: En sentral bok innenfor jødedommen. Kan sies å inneholde de tidligste tolkningene av Torahen. Teksten i Torahen er avhengig av Talmund for å kunne benyttes.

Toleranse: Kommer av ordet tolerere, som betyr å "holde ut", gjerne på tross av noe.

Toleransepedagogikk: Begrep som er utviklet for å beskrive antidiskrimineringmetoder som har som mål å skape toleranse for ulikhet og mangfold. Dette er den mest vanlige tilnærmingen til antidiskriminering de siste tiårene. Innebærer ofte at de av oss som har makt og privilegier skal oppdras gjennom kunnskap og empati til å være hyggelige med de av oss som blir diskriminert, uten at en fokuserer på rådende normer og forventninger i samfunnet.

Torah: Den mest sentrale skriften innenfor jødedommen. Torahen forteller om Guds relasjon til mennesket og inneholder lover og sosiale regler som fungerer som leveregler for de av oss som er jøder og ønsker å følge de. Torahen ble gitt til Moses på Sinai-berget. Torah tolkes og forstås med hjelp av Talmud.

Tilgjengelighet: Handler om hvorvidt steder og arrangementer er tilgjengelige for folk med ulikt funksjonsnivå. Når man søker å utforme samfunnet slik at så mange som mulig kan delta aktivt og uavhengig av funksjonsevne, så kalles det gjerne universell utforming.

Tokjønnsnormen: Normen eller idéen i samfunnet om at det kun finnes to kjønn, mann og kvinne. Tokjønnsnormen er basert på en tankegang hvor man tenker at kjønn er det samme som kropp, og at en viss type kropp betyr at en er kvinne og en annen type kropp betyr at en er mann. Normen usynliggjør og annerledesgjør alle andre kjønnsidentiteter og kropper (interkjønn-kropper). Dersom vi frigjør oss fra tokjønnsnormen, så får vi en mer inkluderende forståelse av kjønnsmangfold.

Trakassering: Handlinger eller ytringer som virker eller har til formål å virke krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdigende eller ydmykende.

Transfobi: Frykt for transpersoner og transseksualisme, som kan gi seg uttrykk i fordommer og aggressivitet. Transfobi brukes for å beskrive negative handlinger og holdninger rettet mot transpersoner.

Transperson: Sekkebetegnelse for personer som helt eller delvis identifiserer seg som noe annet enn det kjønnet en ble tildelt ved fødsel. Transpersoner kan ha mange forskjellige kjønnsidentiteter og kjønnsuttrykk. En kan idenitifisere seg som kvinne eller mann, en kan veksle mellom ulike kjønn, en kan identifisere seg et sted midt i mellom, eller som et kjønn helt utenfor tokjønnsmodellen. En typisk definisjon er individer hvis kjønnsidentitet og/eller kjønnsuttrykk, tidvis eller alltid, skiller seg fra samfunnets normer for kjønn. I internasjonale fagmiljøer benyttes ofte begrepet «the transgender specter» for å beskrive mangfoldet blant mennesker som definerer seg som transpersoner. Transkjønnet, transseksuell eller bare trans er andre betegnelser som også brukes.

Transseksualisme: En medisinsk betegelse for det å være transkjønnet, altså å ha en kjønnsidentitet som helt eller delvis bryter med det juridiske kjønnet en ble tildelt ved fødsel. Transkjønnede/transpersoner omtales ofte som transseksuelle, men dette trenger ikke å være det samme. Det er mulig å definere seg selv som transperson, uten at en har den medisinske diagnosen transseksualisme. Transseksualisme har ingenting med seksuell orientering å gjøre, det beskriver kun kjønnsidenitet.

Transvestitt: En person som tidvis eller alltid kler seg på en måte som tradisjonelt forbindes med et annet kjønn enn det vedkommende er. Kalles også cross-dressing eller å være cross-dresser. En cross-dresser eller transvestitt kan for eksempel ha en mannlig kjønnsidenitetet mann og et kjønnsuttrykk som tradisjonelt regnes som feminint og assosiert med noe kvinnelig.

Universell utforming: Innebærer at alle mennesker, uavhengig av funksjonsevne, har tilgang til de samme arenaer, uten å måtte arbeide ekstra hardt for det. Et eksempel er en rampe i stedet for en trapp, som gjør det enklere for de av oss som sitter i rullestol å komme seg frem. Målet er at universelt utformede løsninger skal kunne brukes av alle, slik at spesialløsninger unngås.

DENNE BOKEN ER UTVIKLET AV:

Prosjektleder:
Silje Mathisen

Arbeidsgruppe:
Hanna Christophersen
Kai Viljar Eidsvik
Synne Arnesen Jenseg
Reidar Schei Jessen
Synnøve Brændø Juvik
Vemund Kulleseid Nilsen
Victoria Øverby Steinland
Ingvild Ulven Østbø
Vilde Kristiane Wist Stordahl

Redigert av:
Silje Mathisen
Victoria Øverby Steinland
Reidar Schei Jessen
Synnøve Brændø Juvik
Kai Viljar Eidsvik

Design av:
Synne Arnesen Jenseg
Pia Sterten
Mari Selnes
Agnieszka Gawlik
Maren Borgan

I tillegg har mange viet tid og evner for at dette skulle bli så bra som mulig, ved å bidra med tekster, konstruktive tilbakemeldinger, gjennomlesning og støtte underveis i prosessen.

Stor takk til:
Luca Dalen Espseth
Kristin Fridtun
Jan Grue
Noor Jdid
Malin Lenita Vik
Kristine Sandmæl
Petter Skippervold
Steve Greenberg
Sara Moss
Skeiv Verden
Isah Rakeem
Nina Bahar
Freja Lina Huhle
Åpen folkekirke
Katrina Roen
Helga Eggebø
LLH
Synne Hall Arnøy
Hans Heen Sikkeland

Skeiv Ungdoms Landsstyre, Sentralstyre, Livssynsutvag og Kjønnspolitiske utvalg.

RFSL Ungdom og Rädda Barnens Ungdomsforbund, som har latt oss bruke øvelser fra deres metodematerialer.

Og ikke minst til de som var med på å lage det første RESTART-materialet i 2009, som ligger til grunn for vårt arbeid.

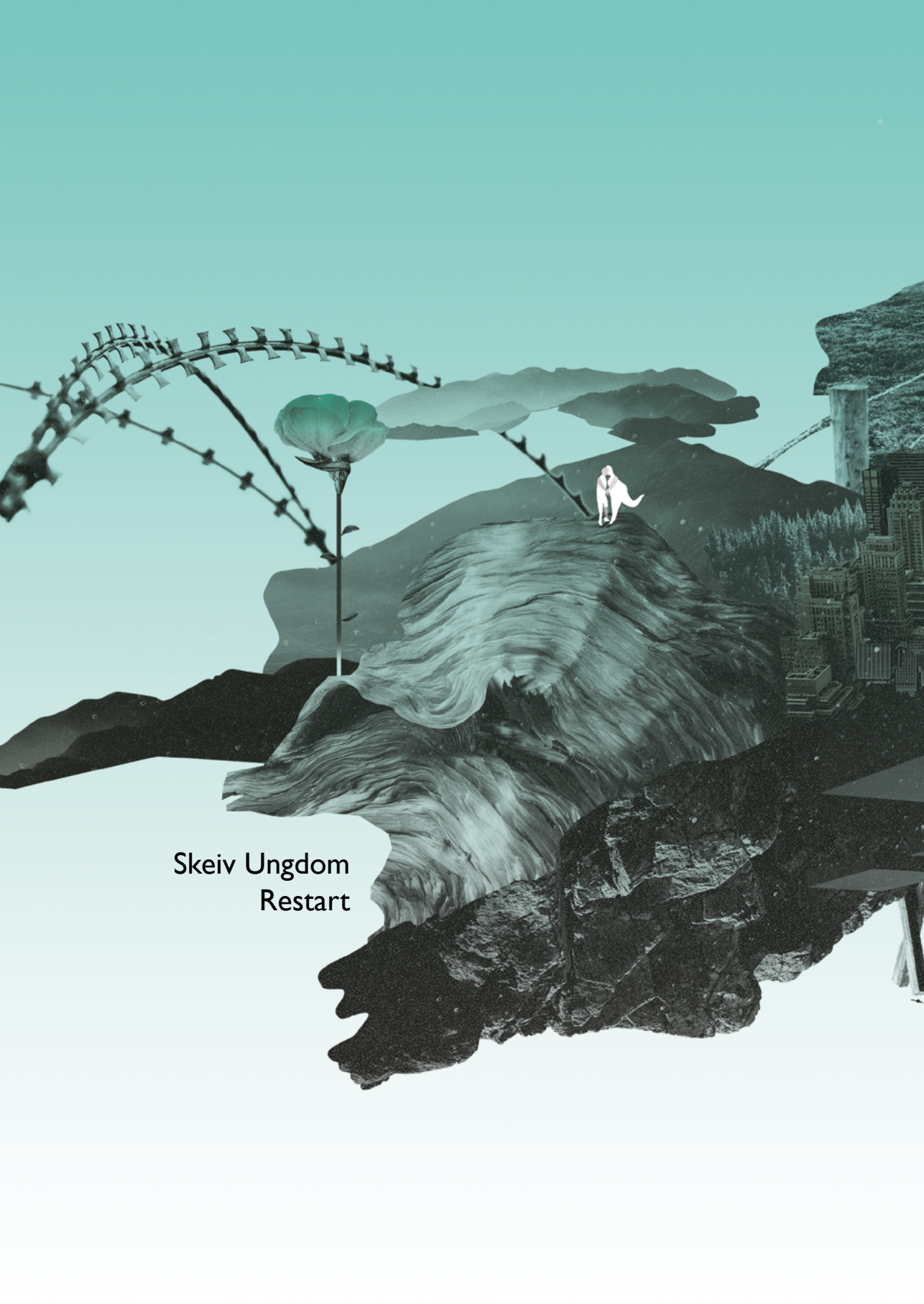

Skeiv Ungdom
Restart